

Slim onderwijs doe je zó

Effectief onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen

Piet Groenewegen
Lydia van Deelen-Meeng
Zeger van Hoffen
Bruno Emans

CPS

Slim onderwijs doe je zó

Effectief onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen

Piet Groenewegen
Lydia van Deelen-Meeng
Zeger van Hoffen
Bruno Emans

CPS

Onderwijsontwikkeling en advies

Colofon

“Het is niet dat ik zo slim ben; ik blijf alleen langer met vraagstukken bezig.”
Albert Einstein

Ten behoeve van de leesbaarheid is in dit boek bij de verwijzing naar personen gekozen voor het gebruik van ‘hij’. Het spreekt vanzelf dat hier ook ‘zij’ gelezen kan worden.

© CPS Onderwijsontwikkeling en advies, januari 2014

Auteurs:	Piet Groenewegen, Lydia van Deelen-Meeng, Zeger van Hoffen, Bruno Emans
Redactie:	Bureau Bisontekst, Femke van den Berg, Nijmegen
Vormgeving:	Digitale Klerken, Utrecht
Drukwerk:	Drukkerij Wilco Amersfoort

CPS Onderwijsontwikkeling en advies
Postbus 1592
3800 BN Amersfoort
Tel: [033] 453 43 43

www.cps.nl
www.onderwijsontwikkeling.nl

Deze publicatie is ontwikkeld door CPS Onderwijsontwikkeling en advies voor ondersteuning van het regulier en speciaal onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW. CPS vervult op het gebied van research en development (R&D) een schakelfunctie tussen wetenschap en onderwijsveld.

Het is toegestaan om, in het kader van een educatieve doelstelling, niet bewerkte en niet te bewerken (delen van) teksten uit deze publicatie te gebruiken, zodanig dat de intentie en aard van het werk niet worden aangetast. Het is toegestaan om het werk in het kader van educatieve doelstellingen te verveelvoudigen, op te slaan in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar te maken in enige vorm, zoals elektronisch, mechanisch of door fotokopieën.

Bronvermelding is in alle gevallen vereist en dient als volgt plaats te vinden: *Bron: Groenewegen, P., Deelen-Meeng, L. van, Hoffen, Z. van & Emans, B. (2013). Slim onderwijs doe je zó. Effectief onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding	7
1 Geschiedenis van het onderwijs aan hoogbegaafden	9
1.1 Veel verscheidenheid	9
1.2 Ontwikkeling van begaafdheidsprofielscholen	10
1.3 Oprichting van de Vereniging BPS	12
1.4 Kenmerken van begaafdheidsprofielscholen	12
1.5 In een notendop: geschiedenis van het onderwijs aan hoogbegaafden	13
2 Hoogbegaafdheid in getallen	15
2.1 Hoeveel hoogbegaafden in het VO?	15
2.1.1 Profielkeuze	15
2.2 Advies van de basisschool	16
2.3 Slagingspercentages en doorstroomcijfers	16
2.4 Rendement	17
2.5 In een notendop: cijfers over hoogbegaafdheid	17
3 De leerling	19
3.1 Portfolio: inzichtelijk maken van vorderingen	20
3.1.1 Aan de slag	22
3.2 Hoogbegaafdheid en metacognitie	22
3.2.1 Wat is metacognitie?	23
3.2.2 De ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden	23
3.2.3 Metacognitie en leerprestaties	24
3.2.4 Trainen van metacognitieve vaardigheden	24
3.3 In een notendop: de hoogbegaafde leerling	26
4 De docent	27
4.1 Standaard voor HB-gekwalficeerde docenten	28
4.1.1 Doel van de standaard	30
4.2 Onderzoekend leren	30
4.2.1 Hoe ziet een onderzoekend-lerenopdracht eruit?	31
4.2.2 Zelf opdrachten maken	32
4.3 In een notendop: de docentcompetenties	33

5	De schoolmanager	35
5.1	Integrale aanpak als succesvoorwaarde	35
5.1.1	Doel van de standaard	36
5.2	Thema's in de MT-standaard	36
5.2.1	Algemeen profiel	36
5.2.2	Visie & beleid	38
5.2.3	Sturing & facilitering	39
5.2.4	Evaluatie & borging	41
5.3	Standaard voor HB-gekwalficeerde managers	42
5.4	In een notendop: de competenties van de schoolmanager	45
6	De school	47
6.1	Over de analyse	47
6.2	Organisatie en beleid	48
6.3	Onderwijs en leren	49
6.4	Zorg en begeleiding	49
6.5	Communicatie met ouders, leerlingen en omgeving	49
6.6	Profijt voor andere leerlingen	50
6.7	Kwaliteitsverbetering en borging	50
6.8	In een notendop: de school en hoogbegaafdheid	51
7	De regio	53
7.1	Uitgangspunten	53
7.2	Essentiële activiteiten	54
7.2.1	Visie en ambitie	54
7.2.2	Aanbod aan leerlingen	55
7.2.3	Knowhow ontwikkelen en overdragen	56
7.2.4	Onderhouden van een dialoog	57
7.2.5	Actief relaties opbouwen en onderhouden	58
7.2.6	Doorlopende leerroute ontwikkelen	58
7.2.7	Menskracht	60
7.2.8	Communicatieplan	60
7.3	Realisatie van de regiofunctie	61
7.4	Realisatie van een doorlopende leerroute richting HO	62
7.5	In een notendop: de regiofunctie van de begaafdheidsprofielschool	63
8	Het netwerk	65
8.1	Groei en bloei	65
8.2	Aspirant-scholen met een begeleidingsaanpak	66
8.2.1	Plan van aanpak	67
8.2.2	Begeleidingsthema's	67
8.2.3	Ervaringen en resultaten	68
8.3	Uitbreiding naar het PO	70
8.4	In een notendop: het netwerk	70

9	Het BPS-Keurmerk: certificering en visitatie	73
9.1	Wat moet een school doen om het keurmerk te behalen?	73
9.2	Het visitatietraject	75
9.3	Certificering in het PO	76
9.4	In een notendop: het BPS-Keurmerk	77
10	De BPS-Academie	79
10.1	Doel en uitgangspunten	79
10.2	Niveaus binnen het aanbod	80
10.3	Organisatie	81
10.3.1	Bestuur, verantwoordelijkheid en verantwoording	82
10.3.2	Budget	82
10.3.3	Coördinatie binnen de school	83
10.4	In een notendop: de BPS-Academie	83
11	Oordelen van anderen	85
11.1	Domeinen binnen het onderzoek	85
11.2	Beleidvoerend vermogen van scholen	86
11.2.1	Aandachtspunten	87
11.2.2	Aanbevelingen	87
11.3	In een notendop: de effectmeting	88
12	Samenvatting en conclusies	89
	Verklarende lijst van afkortingen	93
Bijlagen	Overzicht van alle (online) bijlagen	95
Bijlage 1	BPS-ePortfolio, handleiding	97
Bijlage 2	Het verschil. Kenmerken van HB-docenten en standaard voor docentexpertise BPS	105
Bijlage 3	Format omschrijvingen onderzoekend-lerenopdrachten	117
	Adres Vereniging BPS	122

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van een zoektocht. Een trektocht, eigenlijk. We trokken van het ene punt naar het andere om daar te bepalen hoe we verder zouden gaan. Soms moesten we zelfs opletten om onze oorspronkelijke projectopdracht niet uit het oog te verliezen. Dat is niet gebeurd. We zijn binnen de kaders gebleven en daarbinnen hebben we vondsten gedaan. Vondsten, die inspireerden tot een nieuwe etappe.

Het kenmerk van een trektocht is dat je misschien wel even naar huis gaat om bij te komen of om wat zaken op orde te brengen. Dit boekje is zo'n adempauze. Het is goed om even achterom te kijken en te zien wat er tot nu toe allemaal is gebeurd binnen de Vereniging Begaafdheidsprofielscholen en wat er ten dienste van het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen allemaal is gerealiseerd. Het lijkt op "omzien in verwondering", om de tekst van Annie Romein-Verschoor maar weer eens van stal te halen.

Dit rustpunt is tevens de start van een volgende trektocht. Er staan weer nieuwe vragen op het lijstje van de begaafdheidsprofielscholen. Vragen, waarmee we met elkaar en met onze partners uit het primair onderwijs en hoger onderwijs verder willen gaan. Maar ook andere partners zullen we niet uit het oog verliezen. Naast de diverse instellingen in het land die zich met hoogbegaafdheid bezighouden, zijn er ook vele zelfstandigen zonder personeel actief in dit domein. Dat maakt het palet zeer gekleurd en dat is goed. Hoe meer kennis er wordt gegenereerd, hoe beter de hoogbegaafde leerling ermee geholpen is.

Een speciaal woord van dank aan de projectbegeleiders van CPS is op zijn plaats. Lydia van Deelen-Meeng en Zeger van Hoffen tekenden voor de begeleiding van de werkgroepen en alles wat daaromheen plaatsvond. Onvermoeibaar heeft projectleider Piet Groenewegen zich ingespannen voor een goedlopende organisatie van het gehele project in het algemeen en van de bijeenkomsten en conferenties in het bijzonder. Met name de conferenties van 2012 en 2013 vormden de bekroning van een geslaagd project.

Het was mooi en goed. We gaan onverdroten voort op de ingeslagen weg.

Dick van Hennik
Voorzitter Vereniging BPS

Inleiding

Precies tien jaar geleden namen enkele scholen, CPS Onderwijsontwikkeling en advies en het Ministerie van OCW het initiatief om een landelijk netwerk van begaafdheidsprofielscholen in het voortgezet onderwijs te doen ontstaan. Begaafdheidsprofielscholen zijn scholen die hoogbegaafde leerlingen zo goed mogelijk onderwijs en begeleiding bieden. Dat was in een tijd dat aandacht voor hoogbegaafdheid en het uitdagen van deze groep leerlingen om te excelleren geen gemeengoed was. Het maakte de groep scholen en hun begeleiders tot pioniers. Het initiatief kreeg de vorm van een project, gefinancierd door OCW en geleid door CPS.

In de afgelopen tien jaren is het netwerk uitgegroeid van een zestal starters tot een groep van 38 begaafdheidsprofielscholen (waarvan een deel nog niet gecertificeerd, maar wel op weg), zowel brede scholen als zelfstandige gymnasia. Dat is getalsmatig een forse groei. Wat doen deze scholen om hoogbegaafde leerlingen inhoudelijk zo uitdagend mogelijk onderwijs te bieden, daarbij de passende didactische aanpak te vinden en deze leerlingen adequate begeleiding te bieden?

De begaafdheidsprofielscholen geven op verschillende manieren invulling aan deze uitdaging. Klaar zijn zij niet; de ontwikkeling gaat door. Een belangrijke garantie daarvoor is de uit het project voortgekomen Vereniging Begaafdheidsprofielscholen (Vereniging BPS) die met haar BPS-Academie waarborgen voor blijvende ontwikkeling kan bieden.

Wat vindt u in deze publicatie?

In dit boekje blikken we terug op tien projectjaren. We bespreken wat nodig is om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen zo effectief mogelijk in te richten. Hoe borg je de kwaliteit van onderwijs en begeleiding op begaafdheidsprofielscholen? En hoe zet je een volgende stap in de ontwikkeling?

De publicatie is vooral bedoeld om docenten, teamleiders en schoolleiders binnen en buiten de groep begaafdheidsprofielscholen ideeën en handreikingen te bieden om het onderwijs zó in te richten dat hoogbegaafde leerlingen de kansen krijgen te profiteren van het onderwijsaanbod dat bij hen past.

Leeswijzer

Inhoudelijk komen verschillende thema's aan bod. Eerst schetsen we in vogelvlucht een *geschiedenis* van het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen in Nederland. Daarna gaan we in op enkele *cijfers* over hoogbegaafdheid. In het derde hoofdstuk

focussen we op de hoogbegaafde *leerlingen*. Om wat voor leerlingen gaat het eigenlijk? Wat voor leeractiviteiten spreken hen aan, hoe kunnen hun vorderingen zichtbaar worden gemaakt en hoe kunnen zij hun metacognitieve vaardigheden trainen? In het vierde hoofdstuk staan we stil bij de expertise van *docenten*, in hoofdstuk vijf zoomen in op wat de *schoolleider* en *teamleider* extra nodig hebben om het begaafdheidsprofiel in de school te doen leven. Het zesde hoofdstuk gaat over wat de scholen in de afgelopen jaren ondernomen hebben om het begaafdheidsprofiel stevig neer te zetten. In het zevende hoofdstuk lezen we wat er nodig is om de functie van *expertschool in de regio* in te vullen. In hoofdstuk acht staat de vraag centraal hoe het project BPS en de Vereniging BPS een *landelijk netwerk* van begaafdheidsprofielscholen hebben gerealiseerd. In hoofdstuk negen lezen we hoe de Vereniging BPS de *kwaliteit* van een begaafdheidsprofielschool garandeert via visitaties, certificering en een *keurmerk*. Het volgende hoofdstuk gaat over de *BPS-Academie*. Daarna wijden we enige woorden aan het *oordeel* van externe onderzoekers over de kwaliteit van de begaafdheidsprofielscholen. We besluiten met een *samenvatting en conclusies*.

Deze publicatie is mede gebaseerd op de input van de scholen die deelnamen aan het project Begaafdheidsprofielscholen VO. We willen hen nogmaals hartelijk bedanken, want zonder hen was deze uitgave er niet geweest. Een speciaal woord van dank aan Dick van Hennik, die ons als kritisch lezer steeds heeft geïnspireerd.

Piet Groenewegen, projectleider begaafdheidsprofielscholen

Geschiedenis van het onderwijs aan hoogbegaafden

Dit is niet de plek om te proberen een exacte definitie van hoogbegaafdheid te formuleren. Over de (wetenschappelijke) definitie van de term hoogbegaafdheid is geen volledige overeenstemming. Het is moeilijk om tot dé lijst kenmerken van hoogbegaafdheid te komen, omdat hoogbegaafden uniek zijn en onderling ook op deze kenmerken kunnen verschillen (zie hoofdstuk 3). Wat tegenwoordig in ieder geval wel een gedeeld uitgangspunt is, is dat hoogbegaafde leerlingen baat kunnen hebben bij een visie op en een integrale aanpak van het onderwijs. In sommige gevallen is ook een specifieke vorm van zorg nodig. Dit idee wordt nog niet zo lang erkend. Aanvankelijk werd de zorg die hoogbegaafde leerlingen nodig kunnen hebben door scholen onderschat. Hoogbegaafdheid werd soms als luxe probleem beschouwd. De laatste jaren wordt duidelijk dat deze leerlingen door hun kenmerken en behoeften specifieke aandacht van scholen vragen.

In dit hoofdstuk staan we stil bij de ontwikkeling die het onderwijs aan hoogbegaafden in de **projectperiode** heeft doorgemaakt.

1.1 Veel verscheidenheid

De vraag naar scholen die zich toelagen op onderwijs aan en begeleiding van hoogbegaafde leerlingen is de afgelopen jaren toegenomen. Er zijn dan ook meerdere scholen in Nederland die zich op dit terrein met succes hebben gespecialiseerd. Ook buiten de scholen om zijn particuliere initiatieven ontstaan om aan de vraag te voldoen. Vaak worden deze geleid door ouders en wordt gebruikgemaakt van de mogelijkheid dat leerlingen hun diploma kunnen halen door het afleggen van een staatsexamen. Bij deze initiatieven zijn verschillende modellen en onderwijskundige aanpakken gehanteerd, die in hun praktische uitwerking heel verschillend kunnen zijn.

Deze verscheidenheid biedt de mogelijkheid om aan te sluiten bij de specifieke situatie van een school of individu. Een risico is wel dat het slagen van de aanpak te veel afhankelijk is van een beperkte groep personen of toevallige omstandigheden. Het succes is dan bijvoorbeeld te danken aan de inzet van een enthousiaste,

betrokken docent, een werkgroep hoogbegaafdheid, een zorgteam of kernteam, hulp van ouders en belangenorganisaties of een tijdelijke startsubsidie van de overheid. Slechts weinig van deze scholen hebben een structureel beleid op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Als de onderwijsactiviteiten op de scholen niet integraal worden uitgevoerd en onvoldoende structureel zijn ingebed, kan de continuïteit van dit soort initiatieven echter in gevaar komen.

1.2 Ontwikkeling van begaafdheidsprofielscholen

Toen duidelijk werd dat voor sommige hoogbegaafde leerlingen de kans op het ontstaan van problemen groot kan zijn, werd het ook meteen duidelijk dat het goed was om een meer gestructureerde doordenking van het (voortgezet) onderwijs aan deze groep leerlingen te organiseren. Met het uitvoeren van de projecten Begaafdheidsprofielscholen (BPS) VO I (2004-2009) en BPS VO II (2010-2013) werd daaraan gewerkt. De projecten waren erop gericht om in elke regio in Nederland expertise op te bouwen met betrekking tot de inrichting van het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen én in iedere regio een specifieke school te hebben als aanspreekpunt op het terrein van hoogbegaafdheid: een begaafdheidsprofielschool.

De begaafdheidsprofielscholen mogen een eigen invulling geven aan het begrip hoogbegaafdheid. Wel wordt van deze scholen verwacht dat ze een duidelijke visie hebben op hoogbegaafdheid en onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. De meeste van deze scholen hanteren geen strakke definitie van hoogbegaafdheid. Doorgaans is het vertrekpunt een meting van (in ieder geval) de cognitieve vermogens van de leerling. Echter, een leerling die zich qua kenmerken manifesteert als hoogbegaafd met een IQ-score van net een aantal punten lager, kan dikwijls ook profiteren van het aanbod van de begaafdheidsprofielschool voor wat betreft de begeleiding van de doelgroep.

Profielscholen als trend

De ontwikkeling van begaafdheidsprofielscholen paste binnen een bredere trend in het onderwijs. Scholen kozen steeds vaker voor een bepaald profiel, zoals cultuurprofielschool, LOOT-school (voor topsporters) of technasium. Deze ontwikkeling sloot aan bij het toentertijd door het Ministerie van OCW ingezette beleid: meer initiatief bij de school en minder sturing en regels vanuit Den Haag. Daarbij werden de scholen gestimuleerd om aandacht te geven aan specifieke groepen leerlingen. Er kwamen scholen die, naast hun algemene

functie, een specifieke functie vervullen naar (een) doelgroep(en), bijvoorbeeld op het gebied van sport, cultuur, internationale contacten en (hoog)begaafdheid. De gedachte hierachter is dat wordt voorkomen dat leerlingen met specifieke begaafdheden en talenten afstromen naar een lagere vorm van onderwijs, maar ook dat hun specifieke talenten niet of nauwelijks tot ontwikkeling komen¹.

In de meest recente jaren is er vanuit de politiek steeds meer aandacht voor 'excellentie' gekomen, waarbij zowel wordt gedoeld op scholen als op leerlingen met een groot ontwikkelpotentieel.

Tijdens het project BPS VO I heeft elke school haar eigen ontwikkeling doorlopen. Omdat dit project in tranches was opgezet, waren er wel behoorlijke ontwikkelingsverschillen tussen de scholen. Sommige scholen waren bij wijze van spreken nog maar net begonnen met het thema hoogbegaafdheid binnen hun school, terwijl andere scholen al veel langer bezig waren en dus een voorsprong hadden.

De belangrijkste opbrengsten van het project BPS VO I waren:

- het ontwikkelen van een zelfbeoordelingsinstrument voor scholen die zich ontwikkelen tot begaafdheidsprofielschool,
- de certificering van de deelnemende scholen,
- de oprichting van de Vereniging Begaafdheidsprofielscholen (Vereniging BPS).

Gestimuleerd door het succes van het project BPS VO I, maar vooral ook omdat het werk nog niet af was (borging, continuering, landelijk dekkend netwerk), werd in 2010 het vervolproject Begaafdheidsprofielscholen VO II gestart.

Eind 2013 wordt er op verenigingsniveau gewerkt aan het structureel borgen en verbeteren van de kennis op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafden. Elke begaafdheidsprofielschool kan nog steeds kiezen voor een eigen schoolspecifieke aanpak, maar kan tegelijkertijd leren van de ontwikkelingen op andere begaafdheidsprofielscholen in Nederland.

¹ Naar: Boer, G.C. de & Kamphof, G.J. (2005). *Werkdocument Begaafdheidsprofielscholen VO*. Amersfoort: CPS.

1.3 Oprichting van de Vereniging BPS

Het project BPS VO I was opgezet als een groeimodel, waarbij steeds een nieuwe groep scholen aanhaakte. Deze scholen hebben zich verenigd in de Vereniging BPS. De scholen binnen de Vereniging BPS verzorgen kwalitatief hoogwaardig onderwijs en begeleiding aan de doelgroep van hoogbegaafde leerlingen. Dit gebeurt volgens de in het project BPS VO I ontwikkelde kwaliteitscriteria, waar elke school in de praktijk wel haar eigen invulling aan kan geven.

Tijdens het tweede project is de Vereniging BPS gaan groeien en bloeien. Aanvankelijk was de vereniging 'gesloten' en bestond zij uit een landelijk dekkend netwerk van 22 gecertificeerde scholen en drie scholen 'in opleiding' (zie paragraaf 8.2). Vervolgens heeft de vereniging zich in 2012 opengesteld voor scholen van buiten het project BPS, waarop nog eens dertien scholen zich hebben aangemeld. In totaal waren er bij het einde van project BPS VO II (eind 2013) 22 gecertificeerde begaafdheidsprofiel scholen en zestien aspirant-scholen lid van de vereniging. Een mooi succes.

1.4 Kenmerken van begaafdheidsprofiel scholen

Lidmaatschap van de Vereniging BPS betekent dat de school een hoge ambitie heeft: de kwaliteit van het onderwijs aan hoogbegaafden naar een bovengemiddeld niveau tillen. De Vereniging BPS heeft voor haar leden een concrete gedragscode geformuleerd (zie kader). Daaruit blijkt dat lidmaatschap van de vereniging de verplichting met zich meebrengt om de kwaliteit te waarborgen op het gebied van het onderwijsaanbod aan hoogbegaafde leerlingen. Dit aanbod moet voldoen aan de BPS-standaard. Van de scholen wordt verwacht dat ze de ambities ten aanzien van het onderwijs aan hoogbegaafden met visie en helder formuleren en dat ze deze integraal opnemen in de beleidsplannen. De scholen moeten duidelijk in beeld brengen hoeveel hoogbegaafde leerlingen er zijn en wie dat zijn. Daarbij is extra aandacht voor de hoogbegaafde leerlingen die onderpresteren noodzakelijk. De scholen hebben bovendien kennis van zaken als het gaat om het bepalen van passend onderwijs, afgestemd op de individuele leerbehoeften van alle hoogbegaafde leerlingen. Ouder- en leerlingenbetrokkenheid zijn essentiële kenmerken van het hoogbegaafdenbeleid (HB-beleid). De docenten worden opgeleid en gefaciliteerd om het onderwijs zó in te richten en te organiseren dat alle hoogbegaafde leerlingen er maximaal van kunnen profiteren.

De BPS-Gedragscode

- De vereniging heeft een ambitie ten aanzien van hoogbegaafden.
- De school heeft een ambitie ten aanzien van hoogbegaafden.
- De school heeft haar hoogbegaafde leerlingen in beeld en biedt maatwerk.
- De school betreft ouders en leerlingen actief en onderhoudt een dialoog met hen.
- De school zorgt voor voldoende flexibiliteit in voorzieningen, tijd en ruimte.
- De school beschikt over adequate en voldoende expertise op het terrein van hoogbegaafdheid.
- De school onderhoudt een relatie met haar (regionale) omgeving.
- De school is actief lid van de Vereniging BPS.

1.5 In een notendop: geschiedenis van het onderwijs aan hoogbegaafden

- Vroeger werd de zorg die hoogbegaafde leerlingen nodig kunnen hebben door scholen onderschat of als luxeprobleem beschouwd.
- De laatste jaren wordt duidelijker dat hoogbegaafde leerlingen specifieke aandacht van scholen vragen.
- Er zijn meerdere scholen ontstaan die zich op dit terrein met succes hebben gespecialiseerd. De onderlinge verscheidenheid is groot.
- Met het uitvoeren van de projecten Begaafdheidsprofielscholen VO I (2004-2009) en Begaafdheidsprofielscholen VO II (2010-2013) is eraan gewerkt om in elke regio in Nederland expertise op te bouwen en een specifieke school te hebben als aanspreekpunt op het terrein van hoogbegaafdheid: een begaafdheidsprofielschool.
- De begaafdheidsprofielscholen hebben zich verenigd in de Vereniging BPS.
- Lidmaatschap van de vereniging houdt in dat de school de ambitie heeft om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen naar een bovengemiddeld niveau te tillen en dat de school zich houdt aan de door de vereniging geformuleerde gedragscode.

Hoogbegaafdheid in getallen

Er wordt meestal vanuit gegaan dat zo'n drie procent van de populatie, en dus ook van de leerlingpopulatie, hoogbegaafd is. Voor vwo-leerlingen geldt dit voor zo'n twintig procent van de populatie. In dit hoofdstuk zetten we een aantal cijfers over hoogbegaafdheid op een rij. Deze zijn naar voren gekomen uit onderzoeken op de begaafdheidsprofielscholen.

2.1 Hoeveel hoogbegaafden in het VO?

In 2012 en eind 2013 zijn er metingen geweest van de aantallen hoogbegaafde leerlingen op de begaafdheidsprofielscholen (in het voortgezet onderwijs). Aan de scholen is gevraagd om dit zelf in kaart te brengen. Bij deze metingen is het belangrijk om je te realiseren dat de groep hoogbegaafden klein is en de aantallen per school dus beperkt zijn. Dit betekent dat conclusies verbinden aan kleine uitsneden van de groep vanuit statistisch oogpunt onverantwoord is.

De begaafdheidsprofielscholen meldden in de meting van 2012 dat zij gemiddeld genomen 18 procent van hun leerlingen in de onderbouw van het vwo beschouwen als hoogbegaafd en 16 procent van hun leerlingen in de bovenbouw. In de meting van 2013 komt een vergelijkbaar gemiddelde van 17 procent van de leerlingen als hoogbegaafd uit de bus, waarbij het percentage in de onderbouw juist weer iets lager is. Maar de verschillen tussen onderbouw en bovenbouw zijn klein. Tussen de scholen zijn er wel verschillen. Het percentage hoogbegaafden in de onderbouw vwo loopt uiteen van 7 procent tot 31 procent; in de bovenbouw vwo van 4 procent tot 32 procent. Voor de havo melden de begaafdheidsprofielscholen een gemiddelde van bijna 3 procent hoogbegaafde leerlingen, waarbij de verschillen tussen de scholen lopen van vrijwel 0 tot bijna 7 procent.

2.1.1 Profielkeuze

Er is een opvallend verschil wat betreft de profielkeuze van de leerlingen. In de M-profielen is 12 procent van de leerlingen op de begaafdheidsprofielscholen aangemerkt als hoogbegaafd; in de N-profielen is dat bijna 20 procent. Uit dat gegeven blijkt dat hoogbegaafde leerlingen meer dan 'gewone' vwo-leerlingen

een N-profiel kiezen. Dit geldt voor negentien scholen. De afwijking voor de groep als geheel is ruim 6 procentpunten.

2.2 Advies van de basisschool

In de meting van 2012 heeft het overgrote deel van de hoogbegaafde leerlingen in de vwo-afdelingen een vwo-advies, namelijk 92 procent. Dat percentage is voor de groep begaafdheidsprofiel scholen in de onder- en de bovenbouw gelijk. Voor het overige zijn de adviezen overwegend gemengd (havo/vwo) en in een incidenteel geval een lager advies.

In de meting van 2013 had 88 procent van de hoogbegaafde leerlingen in het vwo een vwo-advies, 6 procent een havo/vwo-advies en 4 procent een havo-advies.

Van de hoogbegaafde havo-leerlingen had 29 procent een vwo-advies, 24 procent een havo/vwo-advies en 43 procent een havo-advies. Bij zowel de vwo- als de havo-leerlingen kwam een enkel keertje een vmbo tl-advies of lager voor.

2.3 Slagingspercentages en doorstroomcijfers

Het slagingspercentage vwo van deze groep scholen komt overeen met het landelijk percentage. Het gemiddelde cijfer voor het centraal examen en dat voor het school-examen ligt over een reeks van jaren stabiel gemiddeld 0,1 punt hoger dan het landelijk gemiddelde. De discrepantie tussen schoolexamen en centraal examen ligt voor de groep scholen binnen de norm en is 0,1 punt kleiner dan het landelijk gemiddelde. Vanzelfsprekend zijn er individuele verschillen tussen de scholen op elk van deze drie indicatoren.

De doorstroomcijfers onderbouw liggen voor de groep als geheel op het landelijk gemiddelde en voor de bovenbouw liggen deze cijfers iets boven het landelijk gemiddelde.

De groep brede scholen (dus zonder de gymnasia) heeft in vergelijking met het land in de derde klas een bovengemiddeld percentage leerlingen met een vwo- of een havo/vwo-advies. Havisten zijn in vergelijking met het land dus ondervertegenwoordigd. Dit is op vier na alle scholen het geval.

2.4 Rendement

Van de groep hoogbegaafde leerlingen (vwo) op de begaafdheidsprofiel scholen die in 2012 examen heeft afgelegd, zijn de examenresultaten verzameld en afgezet tegen de resultaten van alle leerlingen (vwo) van dezelfde scholen. Bij de verwerking van de gegevens hebben we rekening moeten houden met het gegeven dat we in een deel van de gevallen beschikten over de schoolexamencijfers én cijfers van het centraal examen en in andere gevallen alleen over de eindcijfers. Het patroon is echter in beide gevallen duidelijk: de groep hoogbegaafde leerlingen behaalt, conform de verwachting, duidelijk hogere resultaten dan de groep examenkandidaten als geheel.

Het gemiddelde cijfer voor het centraal examen ligt met 6,9 ongeveer een halve punt hoger dan het landelijk gemiddelde en bijna een halve punt hoger dan het gemiddelde van alle examenkandidaten vwo op de begaafdheidsprofiel scholen. In lijn daarmee ligt ook bij de hoogbegaafde examenkandidaten het gemiddeld centraal-examencijfer hoger dan het gemiddeld schoolexamencijfer en wel 0,2 punt. Dat is een kleinere discrepantie dan het gemiddelde van alle examenkandidaten vwo op de begaafdheidsprofiel scholen (0,4). Op de scholen die alleen de eindcijfers hebben aangeleverd, ligt het gemiddelde eindcijfer met 7,3 een half punt hoger dan het gemiddelde van alle kandidaten. Aangezien de begaafdheidsprofiel scholen sowieso (als groep) bovengemiddeld scoren op de examens, liggen de resultaten van de hoogbegaafden dus duidelijk boven het gemiddelde.

2.5 In een notendop: cijfers over hoogbegaafdheid

- Onderzoek op de begaafdheidsprofiel scholen wijst uit dat op het vwo gemiddeld 17 procent van de leerlingen hoogbegaafd is en op de havo 3 procent.
- Hoogbegaafde leerlingen kiezen vaker dan 'gewone' leerlingen een N-profiel.
- Het overgrote deel van de hoogbegaafde leerlingen op het vwo kreeg op de basisschool een vwo-advies; havo/vwo komt ook wel voor, lager nauwelijks. Op de havo is het beeld gemengder.
- Het slagingspercentage vwo van deze groep scholen komt overeen met het landelijk percentage. De doorstroompercentages cirkelen ook rond het gemiddelde.
- De eindexamencijfers van hoogbegaafde leerlingen op begaafdheidsprofiel scholen liggen duidelijk boven het landelijk gemiddelde.

De leerling

In de Inleiding van hoofdstuk 1 lasen we al dat er over de (wetenschappelijke) definitie van de term **hoogbegaafdheid** geen volledige overeenstemming bestaat. Soms wordt uitgegaan van een strakke definitie, gebaseerd op een IQ-meting, soms van een mix van leerlingkenmerken die zich moeten manifesteren in leervermogen en gedrag. Met enige voorzichtigheid valt er wel een beeld te schetsen van eigenschappen die vaak met hoogbegaafdheid worden geassocieerd (zie kader). Hierbij geldt dat het niet zo is dat hoogbegaafde leerlingen al deze kenmerken bezitten. Het is ook niet zo dat leerlingen met veel van deze eigenschappen automatisch hoogbegaafd zijn.

Eigenschappen die geassocieerd worden met hoogbegaafdheid

- een hoge intelligentie,
- een vroege ontwikkeling,
- uitblinken op één of meerdere terreinen,
- gemakkelijk kunnen leren,
- goed kunnen leggen van (causale) verbanden,
- makkelijk kunnen analyseren van problemen,
- een voorkeur voor abstractie,
- een hoge mate van zelfstandigheid,
- een brede of juist specifieke interesse,
- hoge motivatie,
- veel energie,
- creatief/origineel,
- perfectionistisch,
- een apart gevoel voor humor,
- een hoge mate van concentratie².

² Voor meer informatie zie bijvoorbeeld de website van SLO: <http://talentstimuleren.nl/thema/begaafdheid>

Wat de meeste hoogbegaafde leerlingen wél gemeen hebben, is dat ze gebaat zijn bij een uitdagend aanbod van leerstof. Om tegemoet te komen aan hun leerbehoeften bieden begaafdheidsprofielscholen deze leerlingen extra leerstof aan of krijgen ze ruimte om leeractiviteiten buiten het curriculum te ondernemen.

In dit hoofdstuk staan we stil bij de mogelijkheid om de ontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen inzichtelijk te maken via een digitaal portfolio. Met name de extracurriculaire activiteiten kunnen daarin worden getoond en in de beoordeling en waardering van de persoonlijke ontwikkeling worden meegenomen. Ook gaan we in op de vraag hoe het komt dat sommige hoogbegaafde leerlingen, ondanks hun capaciteiten, toch niet zo goed presteren -en wat dit te maken heeft met metacognitieve vaardigheden. Bovendien laten we zien dat het digitaal portfolio een hulpmiddel kan zijn bij het ontwikkelen van die metacognitieve vaardigheden.

3.1 Portfolio: inzichtelijk maken van vorderingen

Veel hoogbegaafde leerlingen ondernemen in hun schooltijd allerlei leeractiviteiten die voor het behalen van een diploma niet strikt noodzakelijk zijn, maar voor de persoonlijke ontwikkeling wel belangrijk. Soms wordt daar verslag van gedaan via het rapport of via een addendum bij het diploma, maar dikwijls ook niet.

Veel van de door de begaafdheidsprofielscholen als hoogbegaafd aangemerkte leerlingen volgen op de een of andere manier een afwijkend programma. Bijvoorbeeld een programma met top-downleren, verbreding, verdieping, soms een ingedikt programma. In sommige gevallen volgen hoogbegaafde leerlingen dit andere of extra programma buiten de reguliere klas, soms in een aparte groep.

Om voor de leerling zelf, de school en een vervolgopleiding de leerontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen inzichtelijk te maken, is binnen het project BPS VO II (zie paragraaf 1.2) een digitaal portfolio ontwikkeld, het BPS-ePortfolio. Hierin kan de leerling allerlei digitale documenten - zoals werkstukken, afbeeldingen, certificaten en diploma's - uploaden. Dit biedt de leerling de mogelijkheid om leerervaringen en leerresultaten van het extracurriculaire programma vast te leggen en de persoonlijke competentieontwikkeling te beschrijven. Het portfolio kan ook dienen om te reflecteren op de persoonlijke ontwikkeling en de keuzes die de leerling hierin maakt. De leerling neemt het portfolio mee naar vervolklassen of vervolgopleidingen.

Het BPS-ePortfolio doet recht aan de volgende uitgangspunten

- Het is een persoonlijk reflectie-instrument; de leerling is zelf eigenaar en verleent de mentor toegang.
- Het is bedoeld voor de doelgroep hoogbegaafde leerlingen. Deze leerlingen moeten ervaren dat zij er baat bij hebben een portfolio in te vullen, dat het portfolio 'gebruikerswaarde' heeft. (Bijvoorbeeld bij de plaatsing in het vervolgonderwijs, om hun leerontwikkeling inzichtelijk te maken voor het vervolgonderwijs).
- In het portfolio neemt de leerling een relevante selectie op van hoofdzaken en grote lijnen, bij voorkeur geen details. Hij beslist zelf over de zaken die hij opneemt.
- Het portfolio vraagt weinig of geen administratieverplichtingen van de docent en/of de mentor. Het biedt wel de mogelijkheid om begeleiding te geven waar nodig.
- Het portfolio bevat heldere items/vragen.

Het BPS-ePortfolio bevat enkele basiselementen en kan worden aangevuld met elementen volgens de wensen van de leerling en de school. Zo kan het bijvoorbeeld desgewenst een curriculum vitae genereren en exporteren, waarbij de leerling zelf aangeeft welke elementen daar deel van uit moeten maken.

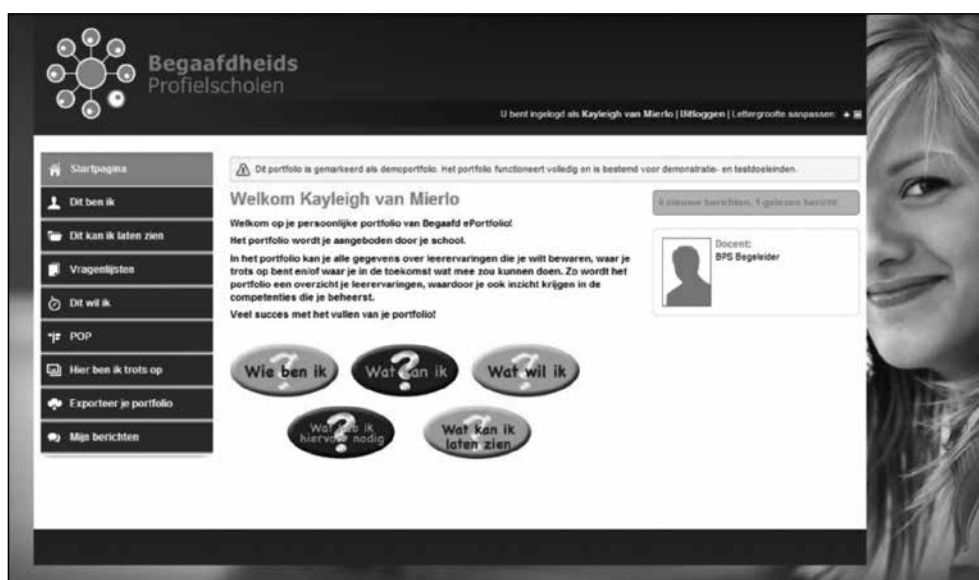
Het BPS-ePortfolio bevat straks tevens een beschrijving van een set competenties die relevant zijn voor hoogbegaafde leerlingen. (Voorbeelden van belangrijke te ontwikkelen competenties zijn de in paragraaf 3.2.1 beschreven metacognitieve vaardigheden: plannen, zelfcontrole, gedisciplineerd en systematisch taken uitvoeren enzovoorts). Deze set kan ervoor zorgen - mits de leerling daar gebruik van maakt - dat de leerling zelf en diens begeleiders inzicht krijgen in de competentieontwikkeling van de leerling. Deze op de doelgroep toegesneden competentieset zal worden ontwikkeld binnen de BPS-Academie (zie hoofdstuk 10). De leerling kan zijn competenties scoren op een vragenlijst. Deze vragenlijst kan zo vaak worden ingevuld als gewenst, waardoor een leercurve van de leerling weergegeven kan worden.

Het BPS-ePortfolio voldoet aan de technische standaard NTA 2035 (Nederlands Technische Afspraak), waardoor het uitwisselbaar is tussen organisaties en ook na het voortgezet onderwijs bruikbaar blijft. Het is tot stand gekomen in samenwerking met de firma Arcon te Borne, uitgetest met leerlingen van het Bonhoeffer College in Enschede en vervolgens aangepast.

3.1.1 Aan de slag

Leerlingen kunnen zelf een BPS-ePortfolio aanmaken via: Begaafd.mijnportfolio.nl. In bijlage 1 is de handleiding opgenomen, bedoeld om kennis te maken met de demoversie van het BPS-ePortfolio. De bijlage kan ook worden gedownload via: www.cps.nl en www.begaafdheidsprofielscholen.nl

Het portfolio is ontwikkeld en gefinancierd binnen het project BPS. Voor daadwerkelijke deelname dient de school een licentie aan te schaffen. Dit kan door rechtstreeks contact op te nemen met de leverancier, maar het kan ook via het secretariaat van de Vereniging BPS (zie adres achter in deze publicatie). Het laatste heeft om praktische redenen de voorkeur.

Figuur 3.1: Screenshot BPS-ePortfolio in de testfase

3.2 Hoogbegaafdheid en metacognitie

Hoe komt het dat niet alle hoogbegaafde leerlingen tot uitzonderlijke (excellente) prestaties komen? En waarom zijn er bij de net iets minder slimme leerlingen soms toch onverwachte uitblinkers? Recent onderzoek van Marcel Veenman³ (Universiteit Leiden en het Instituut voor Metacognitie Onderzoek) stelt dat metacognitie hier een rol bij speelt. Leerlingen en studenten hebben metacognitieve vaardigheden nodig

³ Marcel Veenman heeft op de slotconferentie van het project Begaafdheidsprofielscholen de *key note* lezing verzorgd.

om goed te kunnen presteren. De ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden verloopt soms bij hoogbegaafde leerlingen echter anders dan bij andere leerlingen.

In deze paragraaf wordt kort uitgelegd wat metacognitieve vaardigheden zijn en waarom aandacht daarvoor voor hoogbegaafde leerlingen van belang is. Ook worden er praktische tips gegeven om hiermee aan het werk te gaan in het voortgezet onderwijs.

3.2.1 Wat is metacognitie?

Wat zijn metacognitieve vaardigheden? Kortweg: kennis en vaardigheden om je eigen denken en je eigen leren te controleren en aan te sturen. Heel simpel gezegd gaat het om het nadenken over je eigen denken. Veenman noemt en beschrijft de volgende metacognitieve vaardigheden:

- Oriëntatie en taakanalyse (Wat is de aard van de taak? Wat wordt er van me verwacht?)
- Voorkennis activeren (Wat weet ik al?)
- Doelen stellen (Wat moet ik bereiken?)
- Plannen (Hoe ga ik de taak aanpakken?)
- Plan systematisch uitvoeren (stap-voor-stap).
- Monitoren (Jezelf in de gaten houden).
- Zelfevaluatie (Heb ik mijn doel bereikt?)
- Recapitulatie en reflectie (conclusies trekken en terugkijken).

3.2.2 De ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden

In de leeftijd van ongeveer acht tot 22 jaar ontwikkelen mensen metacognitieve vaardigheden. Biologisch gezien heeft dit te maken met de ontwikkeling van de frontale lob in de hersenen in deze periode. In de leeftijd van ongeveer acht tot ongeveer twaalf jaar worden vooral de meer domeinspecifieke metacognitieve vaardigheden ontwikkeld (bijvoorbeeld bij lezen, rekenen) en daarna een meer algemene, geïntegreerde vorm van metacognitieve vaardigheden.

In oude psychologische modellen werd gesteld dat metacognitieve vaardigheden een gevolg waren van de gewone cognitie en dat slimme mensen dus betere metacognitieve vaardigheden bezitten. Veenman heeft aangetoond dat dit niet zo is. Intelligentie en metacognitie zijn deels onafhankelijk. Een individu kan dus een hoge intelligentie bezitten en weinig metacognitieve vaardigheden en andersom.

3.2.3 Metacognitie en leerprestaties

Veenman komt op basis van zijn onderzoeken tot de slotsom dat van alle factoren die het leerresultaat voorspellen intelligentie en metacognitie de meest bepalende zijn. 10 Procent wordt bepaald door intelligentie, 18 procent door metacognitie en 22 procent door de interactie-effecten tussen deze twee. (Dat zijn combinatie-effecten, waarbij de beide factoren samenwerken). Metacognitieve vaardigheden zijn dus sterker bepalend dan intelligentie. Andere factoren - zoals motivatie, etniciteit, leeromgeving, sociale klasse enzovoorts - hebben minder gewicht bij het voorspellen van leerresultaten.

Veenman heeft vervolgens onderzoek gedaan bij hoogbegaafde leerlingen. Hij ontdekte dat hoog intelligente kinderen niet automatisch uitzonderlijke metacognitieve vaardigheden tonen. Zo'n 45 procent van de zeer intelligente leerlingen scoorde zelfs ronduit zwak qua metacognitie. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn, dat zij in het onderwijs onvoldoende worden uitgedaagd om die metacognitieve vaardigheden te gaan ontwikkelen. Waarom zou je dat doen als je louter met je hoge intelligentie ook door het vwo kunt rollen? Terwijl minder intelligente leerlingen juist worden gedwongen om hun metacognitieve vaardigheden te ontwikkelen om tot prestaties te komen, is dit voor slimme leerlingen niet altijd het geval. Maar hoogbegaafde leerlingen die geen metacognitieve vaardigheden hebben ontwikkeld, hebben in hun verdere onderwijsloopbaan meer kans om vast te lopen. Dit blijkt dikwijls nadrukkelijk op de universiteit.

Veenman heeft verder onderzocht of er sprake is van het *niet gebruiken* van metacognitieve vaardigheden of van het *niet beschikken* over deze vaardigheden. Hij komt tot de slotsom dat een groot deel van de hoogbegaafde leerlingen metacognitieve vaardigheden niet heeft ontwikkeld en er dus niet over beschikt.

3.2.4 Trainen van metacognitieve vaardigheden

Welke implicaties heeft dit nu voor het onderwijs in het algemeen en voor het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen in het bijzonder? Het mooie is, dat metacognitieve vaardigheden niet bij de geboorte al vastliggen (zoals intelligentie). Ze kunnen getraind worden. Maar dat is een langdurig proces. Het kost tijd én moeite om deze vaardigheden te verwerven. Het hiervoor beschreven BPS-ePortfolio zou in dezen goede diensten kunnen bewijzen.

Als een school werk wil maken van het trainen van metacognitieve vaardigheden, is het belangrijk om na te gaan welke leerlingen nog over te weinig metacognitieve vaardigheden beschikken. Op die manier wordt de training aan de juiste leerlingen gegeven. Helaas is het ingewikkeld om metacognitieve vaardigheden te meten.

Aan leerlingen zelf vragen hoe het hiermee staat (bijvoorbeeld middels vragenlijsten), is niet erg effectief. Veenman heeft een aantal testen ontworpen die de metacognitieve vaardigheden van een individu wél goed in kaart kunnen brengen, maar daar kan een docent in de praktijk van het dagelijks schoolwerk moeilijk mee uit de voeten. Het meest pragmatisch is een aanpak, waarbij docenten leerlingen hardop laten vertellen wat ze denken en welke stappen ze maken tijdens het uitvoeren van taken.

Het is volgens Veenman van belang dat docenten expliciet aandacht besteden aan metacognitieve vaardigheden tijdens instructie- en reflectiemomenten en dat zij de leerlingen hiermee laten oefenen.

- Het nut van metacognitieve activiteiten moet expliciet worden uitgelegd om leerlingen ertoe te brengen de extra inspanning te leveren.
- De metacognitieve instructie moet worden geïntegreerd met de leertaak om succesvol te kunnen zijn.
- Metacognitieve instructie moet over een langere periode worden gegeven om een (langdurig) effect te bewerkstelligen.

Bij expliciete instructie wordt bij elke metacognitieve vaardigheid expliciet aandacht besteed aan de WWW&H- regel die Veenman heeft bedacht:

- *Welke* metacognitieve activiteiten wil je trainen?
- *Wanneer* moeten die activiteiten worden toegepast?
- *Waarom* zijn die activiteiten noodzakelijk?
- *Hoe* moeten de activiteiten worden uitgevoerd?

Veenman observeerde een aantal lessen van docenten in het voortgezet onderwijs. Daaruit bleek dat zij gemiddeld 44 keer per les impliciet aandacht besteden aan metacognitieve vaardigheden (maar er waren grote individuele verschillen tussen docenten). Slechts gemiddeld 1,3 maal per les was er sprake van expliciete instructie (en ook hier bleken de individuele verschillen groot). Van alle metacognitieve vaardigheden wordt aan monitoring en evaluatie het minst aandacht besteed. Dit zou dus meer moeten gebeuren.

Meer lezen

- Veenman, M.V.J. (2013). *Metacognition and learning: Conceptual and methodological considerations revisited...* Key note at the EARLI conference. Munich, Germany, August 28.
- Veenman, M.V.J. (2011). Learning to self monitor and self-regulate. In: Mayer, R.E. & Alexander, P.A., *Handbook of Research in Learning and Instruction*. New York & Londen: Routledge.

- Veenman, M.V.J. (2013). Training metacognitive skills in students with availability and production deficiencies. In: Bembenutty, H., Cleary, T.J. & Kitsantas, A., *Applications of self-regulated learning across divers disciplines*. Charlotte: IAP.

Het BPS-ePortfolio (zie paragraaf 3.1) kan leerlingen helpen bij de ontwikkeling van hun metacognitieve vaardigheden. Het vastleggen van (extracurriculaire) leeractiviteiten en de bijbehorende competenties nodigen de leerling uit tot reflectie. Alleen het bijhouden van deze activiteiten is natuurlijk niet voldoende. Van de mentor, de docent en de HB-coördinator wordt een actieve rol verwacht, zoals we hiervoor reeds zagen.

3.3 In een notendop: de hoogbegaafde leerling

- Er bestaan diverse eigenschappen die vaak met hoogbegaafdheid worden geassocieerd, maar de onderlinge verschillen tussen hoogbegaafde leerlingen kunnen desondanks groot zijn.
- Wat hoogbegaafde leerlingen gemeen hebben, is dat ze behoefte hebben aan onderwijs dat extra uitdaging biedt.
- Veel scholen bieden hoogbegaafde leerlingen de mogelijkheid om extracurriculaire activiteiten te verrichten.
- Binnen het project is een digitaal portfolio ontwikkeld om de vorderingen die de leerlingen maken (met extracurriculaire activiteiten) zichtbaar te laten zijn: het BPS-ePortfolio.
- Ondanks hun behoefte aan uitdaging en hun intelligentie, blijven de schoolprestaties van hoogbegaafde leerlingen soms toch achter. Een mogelijke oorzaak is dat hun metacognitieve vaardigheden onvoldoende zijn ontwikkeld, omdat opdrachten daartoe te weinig aanleiding geven.
- Metacognitieve vaardigheden kunnen getraind worden. De instructie door en het voorbeeld van de docent zijn daarbij cruciaal.
- Het digitale portfolio kan bijdragen aan de ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden door in het portfolio de ontwikkeling van de metacognitieve vaardigheden te laten beschrijven.

De docent

Een docent is voor de prestaties van alle leerlingen vaak van doorslaggevend belang (meer dan vakinhoud, methode of werkvorm). In dit hoofdstuk focussen we op de expertise (eigenschappen, kennis, vaardigheden, overtuigingen) die een docent die lesgeeft aan hoogbegaafde leerlingen (een HB-docent) nodig heeft om het onderwijs aan deze groep adequaat te kunnen verzorgen. Wie is deze docent idealiter (persoonlijkheidskenmerken, intrinsieke motivatie, houding)? En wat moet hij kennen en kunnen om zijn taak adequaat te vervullen?

De ideale HB-leraar

Lesgeven aan hoogbegaafden is individueel maatwerk. Het gaat daarbij vooral om (het ontwikkelen van) een houding die wordt gekenmerkt door een aantal basiseigenschappen, die overigens niet alleen voor hoogbegaafde leerlingen gunstig zijn. De ideale HB-leraar heeft/is:

- gevoel voor humor,
- de durf en de gewoonte om verantwoord risico te nemen,
- de bereidheid om een relatie met leerlingen op te bouwen; om één van hen te zijn en om een constructieve interactie op gang te brengen (en te houden) tussen leerlingen en hun omgeving,
- de instelling om zelf levenslang te willen leren; om altijd open te staan voor nieuwe ervaringen en om gevoel te tonen voor de waarde van het ‘nieuwe’ in leren,
- de drang om efficiënt te willen zijn en om geen overbodig werk te willen doen; om bij elke lesactiviteit alert te zijn op: wat leren we hiervan? (Immers: *less is more!*),
- gefascineerd door het vak; in staat om die fascinatie en de onderliggende expertise over te brengen; in staat om zonder methode te werken,
- zelf in het dagelijks leven sterk op het niveau van de hogere denkvaardigheden (analyseren, synthetiseren en evalueren),

- open voor alles wat het denken prikkelt en verder brengt; specialist in het stellen van vragen en in het reageren op antwoorden,
- in staat om bewust meerdere doelen tegelijk na te streven (bijvoorbeeld vakinhoud + vaardigheden + onderliggende voorwaarden + metacognitie).

Meer lezen

- VanTassel-Baska, J. (2007). *Basic educational options for gifted students in schools*. Williamsburg: College of William and Mary, Center for Gifted Education.
- Croft, L.J. (2003). Teachers of the gifted, gifted teachers. In: N. Colangelo & G.A. Davis (eds). *Handbook of Gifted Education*, third edition, pp 558-571. Boston: Allyn & Bacon.

4.1 Standaard voor HB-gekwalficeerde docenten

Vanzelfsprekend wordt van alle docenten, dus ook van de docenten van hoogbegaafden, verwacht dat ze alle reguliere doceertechnieken, docentrollen en docentcompetenties beheersen (basisniveau). Verder mag verwacht worden van docenten van HB-leerlingen dat ze vooral goed zijn in differentiëren en klassenmanagement (gevorderd niveau) en dat ze oog hebben voor en rekening houden met verschillende leerstijlen of leervoorkeuren (expertniveau). Het meest ideaal is als ze ijzersterk zijn in het begeleiden van zelfverantwoordelijk leren (excellentniveau). Voor de verschillen tussen HB-docenten en 'gewone' docenten: zie bijlage 2 achter in deze publicatie (of via: www.cps.nl en www.begaafdheidsprofielscholen.nl).

Voor onderwijs aan hoogbegaafden zijn docentvaardigheden op ten minste het expertniveau gewenst. Bij het lesgeven aan deze leerlingen komt echter nog meer kijken. Hoogbegaafde leerlingen hebben vaak specifieke leervragen. Ook hebben ze een andere pedagogische benadering nodig. Naast praktische zaken - zoals compacten en/of verrijken van leerstof, keuze van opdrachten op maat en aanpassingen in toetsing - vraagt vooral de begeleiding van deze leerlingen veel extra en andere aandacht. In de onderbouw, maar zeker ook in de bovenbouw.

Een begaafdheidsprofielschool streeft naar passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen, zodat ze meer van het onderwijs kunnen profiteren en minder zullen

onderpresteren. Dat vraagt van docenten een specifieke deskundigheid. Daarom is er binnen het project BPS door een werkgroep een kwaliteitsstandaard ontwikkeld voor 'HB-gekwalficeerde docenten' (zie schema hierna). Omdat het verschil tussen begaafdheidsprofielscholen en niet-begaafdheidsprofielscholen vooral zichtbaar en merkbaar moet zijn in het primaire proces, is het inzetten van deze standaard - en de mate waarin de school daarmee concreet aan de slag gaat - van essentieel belang voor het welslagen van het HB-beleid en het begaafdheidsprofiel.

Bij het ontwerpen van de standaard voor docentvaardigheden is gekozen voor het beschrijven van de kernactiviteiten van docenten: herkennen, stimuleren, faciliteren en oprekken van talenten van leerlingen (zie schema). Dit zijn de vier invalshoeken van waaruit je als docent de leerlingen benadert om ze te laten floreren. Deze perspectieven zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en altijd alle vier van even groot belang. Bij iedere kernactiviteit is in de standaard geformuleerd wat er vanuit de Vereniging BPS van HB-docenten gevraagd mag worden.

De standaard zoals die is vastgesteld (zie ook bijlage 2 en www.cps.nl en www.begaafdheidsprofielscholen.nl), luidt:

	Een HB-gekwalficeerde docent:
Herkennen	• erkent verschillen tussen leerlingen als uitgangspunt voor professioneel pedagogisch en didactisch handelen, • besteedt veel aandacht en zorg aan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld van de hoogbegaafde leerlingen, • onderzoekt de specifieke leerbehoefte(n) van hoogbegaafde leerlingen, • geeft leerlingen de ruimte om zelf ideeën aan te dragen en uit te voeren, • is in staat eigen oordelen op te schorten en kritisch te (laten) onderzoeken.
Stimuleren	• beschikt over enthousiasme voor meer dan alleen zijn eigen vak, • heeft een brede belangstelling, • heeft humor en kan humor effectief inzetten tijdens de les, • is sterk gericht op het effect van zijn doceergedrag, • evalueert zijn doceergedrag met leerlingen en ouders, • probeert het versterken van faalangst en perfectionisme bij leerlingen te voorkomen.
Faciliteren	• geeft ruimte voor vragen, het stellen van vragen en het durven maken van fouten, • stelt zelf vragen die prikkelen tot nadenken en onderzoeken, • vraagt niet van alle leerlingen dezelfde inspanning en resultaten, • hanteert verschillende manieren om te toetsen, • past kennis over metacognitieve processen en leerstrategieën toe in de les, • voorkomt waar mogelijk overbodige activiteiten die tot een voorspelbaar resultaat moeten leiden, • is zelf 'leerbaar' en voortdurend bezig met het ontwikkelen van eigen kennis en vaardigheden en toont dit ook in het lesgeven aan deze leerlingen.

Oprekken (zie ook paragraaf 4.2)	• prikkelt de nieuwsgierigheid van leerlingen, • stimuleert het stellen van (onderzoeks)vragen, • laat leerlingen nadenken over de vraag achter de vraag, • bevordert creatieve en analytische denkprocessen en ongewone oplossingen, • stelt hoge eisen en formuleert in samenspraak met leerlingen hoge, maar wel haalbare, doelen.
---	---

Voor docenten (en hun leidinggevendenden) is er een evaluatie- of observatieformulier ontwikkeld, waarmee ze kunnen scoren in hoeverre ze aan de standaard voldoen. Dit formulier is te vinden in bijlage 4 (zie www.cps.nl en www.begaafdheidsprofiel-scholen.nl).

4.1.1 Doel van de standaard

Waarschijnlijk zal geen enkele docent aan het volledige pakket van wenselijke extra docentcompetenties kunnen voldoen. Maar een gesprek over deze extra competenties is een goed begin om te kijken welke verder ontwikkeld kunnen worden. Daarbij kan het instrument ook door scholen gebruikt worden in de voorbereiding op visitaties (zie hoofdstuk 9). Aspirant-scholen kunnen er hun voordeel mee doen bij het opzetten van BPS-beleid en vooral het toekennen van de daarbij horende taken en verantwoordelijkheden.

Het uiteindelijke doel is dat de docentstandaard gebruikt gaat worden in de gesprekscyclus en in het HRM-beleid van scholen. Een school die serieus werk maakt van het begaafdheidsprofiel, brengt de standaard actief onder de aandacht van docenten en prikkelt hen zich te (blijven) ontwikkelen in de richting die de standaard aangeeft.

4.2 Onderzoekend leren

De standaard geeft HB-docenten extra handvatten bij het ontwikkelen van hun expertise. In deze paragraaf zoomen we nog wat nader in op de laatste rij uit het kader: oprekken. Hoe kan de docent de nieuwsgierigheid van leerlingen prikkelen, een onderzoekende houding bij leerlingen bevorderen, hun creativiteit stimuleren? Dat kan onder meer door voor de leerlingen onderzoekend-lerenopdrachten te ontwikkelen. Deze opdrachten blijken hoogbegaafde leerlingen sterk aan te spreken. Onderzoekend leren lijkt bij uitstek een onderwijsvorm die aansluit bij top-downleren, een onderwijsvorm waarvan bekend is dat die past bij de manier waarop een groot deel van de hoogbegaafde leerlingen leerstof tot zich wil nemen (zie paragraaf 3.1). Dit gegeven was voor de Werkgroep Docentexpertise binnen dit project aanleiding om het thema ‘onderzoekend leren’ inhoudelijk verder te onderzoeken.

4.2.1 Hoe ziet een onderzoekend-lerenopdracht eruit?

Een aantal scholen binnen de Vereniging BPS heeft een technasiumafdeling. Leerlingen krijgen daar het vak O&O (Onderzoeken en Ontwerpen). Het startpunt van denken over onderzoekend leren waren deze 'technasiumopdrachten'. Het zijn opdrachten die uit twee onderdelen bestaan: onderzoeken en ontwerpen. Elke opdracht komt van een 'echte' opdrachtgever (uit het bedrijfsleven); de opdracht is een probleem uit de echte wereld. Deze opdrachtgever blijft ook betrokken bij het project, zowel in de beginfase (de introductie van 'de stinkende casus') als bij de eindfase (de presentatie van het eindproduct door leerlingen). Bij de start van het project krijgen leerlingen meteen de totale opdracht: ontwerp een...

Kenmerken van deze opdrachten zijn dat ze niet-sturend en wel uitdagend zijn (een moeilijk, groot reëel probleem), een grote mate van zelfstandigheid vereisen (opdrachtgever en docenten kennen eindresultaat/oplossing ook nog niet!) en een procesbeschrijving hebben.

Op weg naar het eindproduct wordt er onderzoek gedaan op verschillende deelgebieden. In de tweede klas zijn de onderzoeksdeelgebieden nog voorgeschreven/voorgesorteerd, maar in de loop van de derde en vierde klas krijgen leerlingen steeds meer vrijheid om de opdracht naar eigen goeddunken te structureren. In de vijfde en zesde klas werken leerlingen volledig volgens eigen plan aan opdrachten of probleemstellingen.

De opdrachten worden door de docent binnen een vast *format* geformuleerd, zodat de opbouw voor anderen binnen de groep van begaafdheidsprofiel scholen herkenbaar is en de opdrachten dus ook door anderen gebruikt kunnen worden.

Elke op deze manier opgezette opdracht is een onderzoekend-lerenopdracht. Al onderzoekend komt de leerling achter zowel problemen als oplossingen. De leerlingen ontdekken bovendien elkaars sterke en zwakke kanten, waardoor de samenwerking steeds beter kan verlopen.

De werkgroep heeft een lijst geadopteerd met 'kenmerken van opdrachten voor onderzoekend leren' (zie kader).

Kenmerken van onderzoekend-lerenopdrachten

1. Er worden heldere doelstellingen geformuleerd op verschillende niveaus⁴:
 - A. Leren leren:
 - werkhouding
 - werken volgens plan
 - manier van leren
 - B. Leren denken:
 - analytisch denken
 - creatief denken
 - kritisch denken
 - praktisch denken
 - C. Leren (voor het) leven:
 - inzicht in jezelf
 - omgaan met anderen
2. Er wordt een beroep gedaan op de metacognitieve vaardigheden: ordenen van het werkproces en denkproces.
 - Bewustwording van je eigen cognitieve processen en strategieën. Waar sta ik? Wat kan ik? Wat moet ik? Wat heb ik nodig? Wat moet ik weten? Wat betekent het voor mij?
 - De evaluatie van het denken zelf, de beoordeling van je eigen denkproces (capaciteit, begrenzing en effectiviteit).
 - Het regelen en het sturen van het denken, het toepassen van metacognitieve vaardigheden (doel stellen, plannen en zelfcorrectie).
 - Het denken over het eigen denken wordt noodzakelijk gemaakt door de opdracht.
3. Er is ruimte voor eigen initiatief en keuzemogelijkheden (autonomie).

4.2.2 Zelf opdrachten maken

De werkgroep kwam - na een inventarisatie- en definitiefase - tot de conclusie dat het zeer goed mogelijk is voor alle vakken dit type opdrachten te maken. De werkgroep heeft een *format* ontwikkeld met behulp waarvan docenten zelf dergelijke opdrachten kunnen maken. Dit *format*, met een leerlingendeel en een docentendeel, is opgenomen

⁴ Gebaseerd op *Doelen en Vaardighedenlijst* (2010). Zie <http://hoogbegaafdheid.slo.nl/onderwijs/instrumenten/dv1/>

in bijlage 3. Verder is er een twintigtal opdrachten ontwikkeld die in de loop van cursusjaar 2013-2014 op hun bruikbaarheid worden getoetst. Zes van deze opdrachten zijn reeds als bijlage opgenomen (bijlagen 6 t/m 11 op www.cps.nl en www.begaafdheidsprofielscholen.nl). Ook bijlage 3 kan daar worden gedownload.

4.3 In een notendop: de docentcompetenties

- Docenten van hoogbegaafde leerlingen moeten alle reguliere doceertechnieken, docentrollen en docentcompetenties beheersen op ten minste expertniveau.
- Daarnaast brengen ze idealiter nog wat extra's mee; hiervoor is een 'kwaliteitsstandaard voor HB-gekwalficeerde docenten' ontwikkeld. Deze gaat uit van de vier kernactiviteiten van docenten: herkennen, stimuleren, faciliteren en oprekken.
- Voor docenten (en hun leidinggevenden) is er een evaluatie- of observatie-formulier ontwikkeld, waarmee ze kunnen scoren in hoeverre ze aan de standaard voldoen.
- Het uiteindelijke doel is dat de docentstandaard gebruikt gaat worden in de gesprekscyclus en in het HRM-beleid van scholen.
- Een goede HB-docent is in staat om onderzoekend-lerenopdrachten te ontwikkelen.
- Een onderzoekend-lerenopdracht is een groepsopdracht, gebaseerd op een probleem uit het echte leven, die uit twee onderdelen bestaat: onderzoeken en ontwerpen.

De schoolmanager

Net zoals er voor docenten een docentstandaard is ontwikkeld, is er voor leidinggevendenden een managementstandaard ontworpen. De standaard beschrijft welke specifieke competenties en vaardigheden leidinggevendenden nodig hebben om kwalitatief hoogstaand en inspirerend onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen te kunnen realiseren. In dit hoofdstuk staan we eerst uitgebreid stil bij de vier thema's van de managementstandaard. In een samenvattende tabel geven we daarna een overzicht van de belangrijkste vaardigheden en competenties, uitgesplitst in strategisch niveau en tactisch niveau.

Wat we verstaan onder 'strategisch' en 'tactisch'

De wijze waarop scholen zijn georganiseerd en de manier waarop verantwoordelijkheden zijn verdeeld, kan sterk verschillen. In deze tekst is 'eindverantwoordelijkheid' het onderscheidende kenmerk van het strategisch niveau (bestuur/directie). Bij 'tactisch niveau' of 'middenmanagement' gaat het om uitvoering en medeverantwoordelijkheid.

5.1 Integrale aanpak als succesvoorwaarde

In een begaafdheidsprofielschool moet op alle niveaus in de organisatie gericht gewerkt worden aan de invulling van het begaafdheidsprofiel. Zowel het strategisch niveau als het tactisch niveau is (mede)verantwoordelijk voor het BPS-beleid en de integratie daarvan in het strategisch beleidsplan, het schoolplan en de daarvan afgeleide teamplannen. Een integrale aanpak is de sleutel tot succes.

Om het begaafdheidsprofiel succesvol te implementeren en te borgen, moeten de leidinggevendenden, ieder vanuit de eigen functie, beschikken over competenties die nodig zijn om effectief sturing te geven aan docenten die het onderwijsleerproces aan hoogbegaafde leerlingen vormgeven. De leidinggevendenden scheppen de juiste voorwaarden en omstandigheden, waardoor deze docenten het onderwijsleerproces

succesvol kunnen uitvoeren. Kennis van de onderwijsleerbehoefte van hoogbegaafde leerlingen is voor alle betrokkenen een noodzaak.

Niet alleen binnen de school is een integrale aanpak noodzakelijk. Ook afstemming met andere begaafdheidsprofielscholen - én actief lidmaatschap van de Vereniging BPS - is essentieel. Dit laatste is vooral van belang in het kader van de kwaliteitszorg. Door middel van uitwisseling, gemeenschappelijke scholing en - belangrijker nog - een gestructureerde inzet van visitaties, waarborgen de aangesloten begaafdheidsprofielscholen de kwaliteit van het BPS-aanbod.

5.1.2 Doel van de standaard

De managementstandaard kan ingezet worden op alle momenten dat de begaafdheidsprofielschool het eigen beleid en de effectiviteit daarvan wil evalueren, bijvoorbeeld als een tussentijdse evaluatie in de periode tussen twee visitaties of in de voorbereiding voor een visitatie (zie hoofdstuk 9). De standaard kan ook dienen als evaluatie-instrument ten behoeve van verdere schoolontwikkeling. Tevens kan de standaard deel uitmaken van de gesprekscyclus in het kader van het HRM-beleid. Voor potentiële nieuwe leden kan de standaard inzicht geven in de eisen die de Vereniging BPS aan het management stelt in het kader van de kwaliteitszorg.

5.2 Thema's in de MT-standaard

In het project BPS VO II heeft een aantal vertegenwoordigers van de scholen van het strategisch niveau gewerkt aan het opstellen van een MT-standaard, uitgesplitst in een profiel voor het strategisch niveau en een profiel voor het tactisch niveau. Het strategisch niveau is eindverantwoordelijk voor de invulling van het begaafdheidsprofiel op de school en een inhoudsvol lidmaatschap van de Vereniging BPS. De middenmanager vormt de schakel tussen beleid en het primaire proces en is in die hoedanigheid, naast leidinggevende, ook coach van docenten en gesprekspartner van leerlingen en hun ouders.

In het project werkten vier werkgroepen ieder een thema uit. Hierna gaan we dieper in op de vier thema's.

5.2.1 Algemeen profiel

Wat is nu het belangrijkste verschil tussen een niet-begaafdheidsprofielschool en een begaafdheidsprofielschool? Dat is – uiteraard - dat begaafdheidsprofielscholen een duidelijke onderwijskundige visie op excellentie en hoogbegaafdheid hebben. Dit is essentieel. Maar er zijn meer verschillen (zie kader).

Verschillen in leidinggeven

Het verschil in leidinggeven tussen begaafdheidsprofielscholen en niet-begaafdheidsprofielscholen wordt vooral zichtbaar op de volgende terreinen.

Een begaafdheidsprofielschool heeft:

- een focus op hoogbegaafde leerlingen,
- een onderwijsaanbod voor hoogbegaafden,
- een HRM-beleid met speciale aandacht voor onderzoeksgerichtheid en professionalisering,
- HB-beleid in het DNA van de school verankerd,
- een ambitieuze kwaliteitscyclus (die ook het lidmaatschap van de Vereniging BPS met zich meebrengt),
- de sturing en facilitering die nodig zijn om HB-beleid succesvol te implementeren.

Als van docenten gevraagd wordt om in verregaande mate te differentiëren naar individuele leerbehoeften van hoogbegaafde leerlingen, dan zullen de inspanningen die van hen worden gevraagd gefaciliteerd moeten worden door het management. Er zal de nodige ruimte geboden moeten worden in de organisatie van het onderwijs, in en buiten de klas, al of niet in samenwerking met andere (onderwijs)instellingen zoals hogescholen en universiteiten. Dit vraagt om ondernemerschap, creativiteit en flexibiliteit. Er zal regelmatig geëxperimenteerd moeten worden met oplossingen die niet eerder zijn geprobeerd. Deze oplossingen zullen in veel gevallen door de school moeten worden bepleit bij en verantwoord aan bijvoorbeeld de Onderwijsinspectie en de leerplichtinstantie.

Soms gaat er in het proces iets niet zoals gepland. Daarom zijn ook doorzettingsvermogen en durf om onconventionele beslissingen te nemen belangrijke competenties van de leidinggevendenden van begaafdheidsprofielscholen. Als die competenties ontbreken, is het onmogelijk om doelgericht en effectief in te spelen op zowel de behoeften van hoogbegaafde leerlingen als op die van de docenten die met deze leerlingen werken. Het is belangrijk om visie te hebben, stevig draagvlak te creëren en vertrouwen te hebben in docenten.

Leidinggevendenden van zowel strategisch als tactisch niveau zijn bij voorkeur actief lid van de Vereniging BPS. Zij zijn bereid tijd en energie te investeren in de vereniging, zodat scholen leren van elkaars kennis en elkaar inspireren tot verbetering. Zij onderschrijven het belang van het gezamenlijk naar buiten treden om zo de noodzaak van goed onderwijs aan hoogbegaafden blijvend regionaal en landelijk uit te dragen.

Strategisch niveau

Om de ambities van een begaafdheidsprofielschool te kunnen waarmaken, is het een absoluut pluspunt als de leidinggevende een bevlogen persoon is met betrokkenheid bij HB-onderwijs. Hij moet in ieder geval beschikken over voldoende kennis van de kenmerken van hoogbegaafde leerlingen en hun leerbehoeften. Hij moet in staat en bereid zijn deze leerlingen te (h)erkennen en om begrip te hebben voor de problemen die zij kunnen tegenkomen in het reguliere onderwijs. Hij is bij voorkeur een visionaire persoonlijkheid, die ziet en uitdraagt dat hoogbegaafde leerlingen een meerwaarde kunnen hebben voor de school en andersom. Hij is authentiek, positief en heeft kennis van zaken. Betrokkenheid en kennis vormen de voorwaarden om medewerkers, ouders en leerlingen te kunnen enthousiasmeren en inspireren. Ze zijn noodzakelijk voor het continue leerproces dat de ontwikkeling van een succesvol HB-beleid op een school vergt.

Tactisch niveau

Een middenmanager van een begaafdheidsprofielschool geeft op effectieve wijze leiding aan een team van HB-docenten en andere betrokkenen. Hij werkt opbrengstgericht, schenkt vertrouwen en creëert - wellicht meer dan in andere scholen gebruikelijk - ruimte voor het team om zich te scholen en creatief, flexibel en ondernemend invulling te geven aan het HB-beleid. Hij beschikt zelf ook over deze eigenschappen en combineert die met durf om, zo nodig, onorthodoxe leerroutes voor leerlingen mogelijk te maken en zijn teamleden daarvoor te faciliteren. Een middenmanager van een begaafdheidsprofielschool is ook in staat en bereid om als ambassadeur het HB-beleid van de school te introduceren bij het basisonderwijs en bij het vervolgonderwijs. Hij gaat proactief op zoek naar samenwerkingspartners. En hij faciliteert de ontwikkeling van de school tot een regionaal kenniscentrum op het gebied van hoogbegaafdheid (zie hoofdstuk 7).

5.2.2 Visie & beleid

Het is van belang dat het strategische en tactische niveau van een begaafdheidsprofielschool een gemeenschappelijke visie hebben en dat ze duidelijke afspraken maken over wie waarvoor verantwoordelijk is. HB-beleid vraagt veel van het beleidsvoerend vermogen van een school (de mate waarin een school in staat is het beleid in een PDCA-cyclus te ontwikkelen, zie paragraaf 5.2.4). Daarom is het noodzakelijk dat leidinggevend en een bewuste keuze maken voor HB-beleid en met meer dan gemiddelde gedrevenheid en kennis van zaken sturing geven aan de opbrengstgerichte implementatie ervan.

Strategisch niveau

Het strategisch niveau is in algemene zin verantwoordelijk voor visie- en beleidvorming op tal van aandachtsgebieden binnen het onderwijs. Het thema hoogbegaafdheid

vraagt, net als alle andere thema's, kennis van zaken. Het is wel van belang dat er een bewuste keuze wordt gemaakt voor het begaafdheidsprofiel vanuit een 'school-eigen' visie en dat de visie ook wordt vertaald naar het beleid en met verve wordt uitgedragen.

Op de begaafdheidsprofielschool moet sprake zijn van een sterke overtuiging dat er juist ten behoeve van hoogbegaafde leerlingen rekening gehouden dient te worden met verschillen tussen leerlingen. Omgaan met verschillen in de praktijk van alledag vraagt veel van docenten. Daarom moet dit onderwerp in het schoolbeleid, en vooral HRM-beleid, een prominente plek hebben. Het is bekend dat het een extra uitdaging is om hoogbegaafde leerlingen te motiveren, te stimuleren voor het schoolwerk en te voorzien van onderwijs op maat. Ook de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen op sociaal-emotioneel gebied kan complex zijn. Daarom is het nodig dat er in het zorgbeleid specifiek aandacht is voor deze groep leerlingen. Het is belangrijk dat er binnen de school expertise bestaat om hoogbegaafde leerlingen te (h)erkennen en vooral ook om de onderpresteerders in beeld te krijgen. Het scholingsbeleid moet erin voorzien dat er genoeg expertise binnen de school wordt opgebouwd en verspreid wordt over voldoende personen om aan deze eisen duurzaam te voldoen.

Tactisch niveau

Het is voor middenmanagers belangrijk om gedegen en actuele kennis te hebben van alle (onderwijskundige) zaken en ontwikkelingen rondom het thema hoogbegaafdheid. Zij moeten immers in staat zijn om de docenten te begeleiden en ondersteunen. Om goed les te kunnen geven aan hoogbegaafde leerlingen moeten docenten beschikken over docentvaardigheden op expertniveau en nog wat extra's kunnen bieden als dat nodig is (zie paragraaf 4.1). Het scholingsaanbod voor docenten moet door de middenmanagers worden aangestuurd en, zo nodig, ontwikkeld. Ook zorgen zij ervoor dat buitencurriculaire doelen een structurele plek krijgen in de teamplannen en in het schoolplan. Een middenmanager is daarom niet alleen een overtuigend ambassadeur, ook intern, maar tevens een projectleider die gespecialiseerd is in onderwijskundige innovatieve projecten. Daarnaast draagt hij zorg voor het behouden en uitbreiden van draagvlak en agendeert hij het HB-beleid structureel in de functionele overleggen, zoals teamvergaderingen, sectieoverleggen en rapportvergaderingen.

5.2.3 Sturing & facilitering

Zowel het strategisch niveau als het tactisch niveau speelt een rol bij het aansturen en faciliteren van, in het bijzonder, docenten die het HB-onderwijs vormgeven. De docentstandaard (zie paragraaf 4.1) vormt voor beide niveaus de basis van waaruit dit gebeurt. Hierna gaan we dieper in op de onderlinge rolverdeling.

Strategisch niveau

Het strategisch niveau stuurt het tactisch en operationeel niveau (docenten en andere medewerkers in het primaire proces) aan en daagt personeelsleden uit om effectief en flexibel invulling te geven aan HB-onderwijs. Het stelt de nodige faciliteiten daarvoor beschikbaar (ruimte in tijd, geld en geest). Het strategisch niveau ondersteunt de andere niveaus, toont begrip voor de belemmeringen die zij ondervinden en gaat samen met hen op zoek naar mogelijke oplossingen. Het draagt zorg voor een effectieve inrichting van de organisatie van het onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen met een adequaat leerlingvolgsysteem en een doordacht toetsbeleid. Dit niveau werkt volgens heldere structuren en hanteert strakke procedures, maar biedt aan alle betrokkenen ook ruimte om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. De strategisch leidinggevende stimuleert en faciliteert bovendien de gemeenschappelijke expertiseontwikkeling.

In veel scholen worden excellente en/of hoogbegaafde leerlingen in de onderbouw gegroepeerd in plusklassen. Dit vergt niet direct specifieke deskundigheid of managementvaardigheden op strategisch niveau. Het is relatief eenvoudig om deskundige docenten en mentoren rond een plusklas te organiseren. In de bovenbouw, waar leerlingen vanwege specifieke profielkeuzen niet meer klassikaal zijn te groeperen, wordt het lastiger, ook in de aansturing. In de bovenbouw zijn flexibiliteit en creativiteit nog meer nodig om hoogbegaafde leerlingen passend onderwijs te kunnen bieden. Docenten moeten dan buiten de kaders kunnen en willen denken en routines durven loslaten. De taak van de strategisch leidinggevende is om hier draagvlak voor te creëren en de uitvoering van de ideeën mogelijk te maken.

Tactisch niveau

De middenmanager geeft alle betrokkenen de ruimte om professioneel te handelen. Eenieder krijgt vanuit zijn eigen functie ruimte, geeft ruimte en neemt verantwoordelijkheid. Scholing om actuele expertise op te bouwen is noodzakelijk om die professionele ruimte verantwoord te kunnen nemen. Het HB-beleid zal daarom een vaste plek moeten innemen in het HRM-beleid.

Als hoogbegaafde leerlingen niet geheel (of in het geheel niet) de verwachte resultaten behalen, dan maakt het middenmanagement binnen de vastgestelde kaders met alle betrokkenen (leerlingen, ouders, docenten) transparante afspraken over doelen en aanpak. Met als resultaat een handelingsplan, waarin de verwachtingen, rechten en plichten wederzijds zijn vastgelegd. Zo kan men in alle situaties passend onderwijs bieden en adequaat reageren op vragen van leerlingen, collega's, ouders, begeleiders en externe deskundigen.

5.2.4 Evaluatie & borging

Een begaafdheidsprofielschool hanteert hoge kwaliteitseisen en voert een actief kwaliteitsbeleid om na te gaan wat goed gaat en wat niet en hoe te leren van de ervaringen om te komen tot verbeteringen. Is het onderwijsaanbod aan de hoogbegaafde leerlingen effectief en succesvol? Om daar iets over te kunnen zeggen, werkt de school ontwikkelingsgericht en opbrengstgericht, met behulp van een gedegen PDCA-cyclus (cyclus van *Plan, Do, Check, Act*).

Hoge ambities

Ook op niet-begaafdheidsprofielscholen wordt opbrengstgericht gewerkt met behulp van de PDCA-cyclus. Maar: de eisen die een begaafdheidsprofielschool aan de kwaliteit van het onderwijs stelt, getuigen van een hoge ambitie. De kunst van het reflecteren wordt in een begaafdheidsprofielschool op elk gepast moment ingezet, te beginnen in de klas. Leerlingen worden geleerd te reflecteren op hun eigen functioneren en op de door hen behaalde resultaten. Docenten staan open voor intercollegiale consultatie en reflectie. Hetzelfde geldt voor leidinggevend. De standaarden, het zelfbeoordelingsinstrument (zie hoofdstuk 6 en bijlage 14, via www.cps.nl en www.begaafdheidsprofiel-scholen.nl) en de bijbehorende visitatiecyclus (zie hoofdstuk 9) garanderen een kwaliteitszorg op hoog niveau. Kortom, een begaafdheidsprofielschool is voorbeeldig hierin en kenmerkt zich als een professionele leergemeenschap.

Zowel op strategisch als op tactisch niveau moet sturing worden gegeven aan het opbrengstgericht werken.

Iedere leidinggevende van een begaafdheidsprofielschool beschikt over vaardigheden om te kunnen reflecteren op het onderwijsproces, op de rol die hijzelf daarin heeft gespeeld en op het aandeel dat zijn medewerkers daarin hebben gehad. Hij onderzoekt of vragen en verwachtingen van leerlingen en ouders door de docenten en de school zijn waargemaakt, in welke mate ze zijn waargemaakt en wat er te leren valt. Er wordt stevig ingezet op het borgen van effectief gebleken aanpakken door de successen structureel in te bedden in het beleid. Borging van HB-beleid is overigens een 'kwetsbaar' proces. Veel scholen zijn gestart (of starten) vanwege de enthousiaste inzet van een klein aantal zeer betrokken en gemotiveerde docenten en/of schoolleiders. Verbreding binnen het team, een belangrijk element van borging, blijkt vervolgens vaak lastig te realiseren.

Gezien de ambities van de begaafdheidsprofielscholen die samen de vereniging vormen, is een periodieke verantwoording in de vorm van collegiale visitering standaard (zie hoofdstuk 9). In de visitatieprocedure is (in het zelfbeoordelings-instrument) vastgelegd hoe het beleid van de school, gericht op onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen, geëvalueerd wordt.

Strategisch niveau

Het strategisch niveau van een begaafdheidsprofielschool werkt aan de visitatie-procedure mee, onderschrijft de uitgangspunten en is bereid er een actieve rol in te spelen.

Tactisch niveau

Voorop tactisch niveau wordt de vertaalslag gemaakt naar het primaire proces. Instrumenten die worden ingezet om te reflecteren en evalueren zijn, naast de cijfermatige gegevens: lesbezoeken, enquêtes onder leerlingen, ouders, docenten (en wellicht externe partijen) en het onderwijskundig gesprek. Inventarisatie van kritische succesfactoren en risicofactoren vormt de basis voor de ontwikkelagenda van de school.

5.3 Standaard voor HB-gekwalificeerde managers

In deze paragraaf zetten we de specifieke competenties die leidinggevendens nodig hebben om kwalitatief hoogstaand en inspirerend onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen te kunnen realiseren nog eens puntsgewijs op een rij, uitgesplitst naar de vier thema's die in de vorige paragraaf de revue passeerden. Op de website is de uitgebreide versie van het standaard MT-profiel voor managers op begaafdheidsprofielscholen digitaal beschikbaar. Het is mogelijk dit profiel (bijlage 5) te downloaden via www.cps.nl en www.begaafdheidsprofielscholen.nl. Met behulp ervan kan (op een schaal van 1-4) ook gescoord worden in hoeverre een MT-lid aan het profiel voldoet.

Algemeen profiel

Een MT-lid van een begaafdheidsprofielschool geeft persoonlijk leiding aan de implementatie van het begaafdheidsprofiel. Hij:

- heeft een duidelijke visie op het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen,
- is ondernemend en zoekt naar creatieve invulling van het begaafdheidsprofiel,
- is betrokken en enthousiasmerend (motivatie/draagvlak),
- is flexibel en creatief in de stijl van leidinggeven (ruimdenkend),
- is volhardend in de realisatie van het HB-beleid,
- is actief lid van de Vereniging BPS.

Visie & beleid

Strategisch niveau. Het MT-lid:	Tactisch niveau. Het MT-lid:
heeft een duidelijke visie op het begaafdheidsprofiel en draagt die met kennis van zaken ambitieus uit,	heeft een duidelijke visie op het begaafdheidsprofiel en de onderwijsbehoeften van hoogbegaafde leerlingen en draagt die met kennis van zaken ambitieus uit,
beschikt over voldoende kennis om geloofwaardig leiding te geven aan de invoering van het begaafdheidsprofiel,	beschikt over voldoende expertise om geloofwaardig leiding te geven aan de invoering van het begaafdheidsprofiel en heeft voldoende kennis van de eigenschappen van hoogbegaafde leerlingen en het bij hen passende onderwijs,
heeft de visie dat verschillen tussen leerlingen het uitgangspunt zijn voor professioneel pedagogisch en didactisch handelen,	heeft de visie dat verschillen tussen leerlingen het uitgangspunt zijn voor professioneel pedagogisch en didactisch handelen en baseert daarop zijn werkwijze en aanpak naar docenten en leerlingen toe,
profileert het begaafdheidsprofiel als een prominent onderdeel van het beleid en de positionering van de school (HB-beleid onderdeel van schoolplan en schoolprofiel),	profileert het begaafdheidsprofiel als een prominent onderdeel van het beleid en de positionering van de afdeling en/of het team (HB-beleid als onderdeel van het sectorplan en teamplan),
zorgt ervoor dat het middenmanagement in staat is de hoogbegaafde en bijzonder getalenteerde leerlingen in beeld te krijgen en te houden (LVS, HB-testen, Vensters voor Verantwoording),	zorgt ervoor dat de hoogbegaafde en bijzonder getalenteerde leerlingen in beeld zijn en blijven bij de docenten (LVS, HB-testen, teambesprekingen, klassenbesprekingen en intakegesprekken met leerlingen en hun ouders),
zorgt ervoor dat de school zich ontwikkelt tot een expertisecentrum in de regio en onderhoudt daarvoor contacten met het basisonderwijs en het vervolgonderwijs op bestuurlijk niveau (ambassadeurschap),	draagt eraan bij dat de school zich ontwikkelt tot een expertisecentrum in de regio en onderhoudt daarvoor contacten met het basisonderwijs en het vervolgonderwijs op tactisch niveau (ambassadeurschap),
ziet erop toe dat tijdig en helder de communicatie op strategisch niveau - zowel intern als extern - plaatsvindt,	ziet erop toe dat tijdig en helder de communicatie op tactisch niveau - zowel intern als extern - plaatsvindt,
faciliteert een dialoog met de leerlingen en hun ouders (leerling- en ouderbetrokkenheid).	onderhoudt een dialoog met de leerlingen en hun ouders (leerling- en ouderbetrokkenheid).

Sturing & facilitering

Strategisch niveau. Het MT-lid:	Tactisch niveau. Het MT-lid:
stuurt middenmanagers aan en daagt hen uit om effectief en flexibel invulling te geven aan het begaafdheidsprofiel en stelt de nodige faciliteiten daarvoor beschikbaar (ruimte in tijd, geld en geest),	stuurt betrokken docenten aan en daagt hen uit om effectief en flexibel invulling te geven aan het begaafdheidsprofiel en stelt de nodige faciliteiten daarvoor beschikbaar (ruimte in tijd, geld en geest),
staat open, faciliteert en draagt verantwoordelijkheid voor het onderzoek van het middenmanagement naar mogelijkheden om, zo nodig, af te wijken van de geijkte leerroutes (onder andere versnellen, vervroegd Centraal Examen),	zoekt samen met docenten, leerlingen en ouders naar mogelijkheden om, zo nodig, af te wijken van de geijkte leerroutes (onder andere versnellen, vervroegd Centraal Examen),
daagt het middenmanagement uit (gesprekscyclus) om optimaal te presteren op dit onderwerp,	daagt docenten (gesprekscyclus), en in het verlengde daarvan ook leerlingen, uit om optimaal te presteren op dit onderwerp,
stuurt en faciliteert middenmanagement en docententeam om bekwaam te zijn in het omgaan met hoogbegaafde leerlingen vanuit de gedachte dat verschillen tussen leerlingen het uitgangspunt zijn van professioneel pedagogisch en didactisch handelen,	stuurt en faciliteert mentoren en docententeam om bekwaam te zijn in het omgaan met hoogbegaafde leerlingen vanuit de gedachte dat verschillen tussen leerlingen het uitgangspunt zijn voor professioneel pedagogisch en didactisch handelen,
stuurt en faciliteert het middenmanagement om kennis over hoogbegaafde leerlingen op te doen en actueel te houden.	stuurt en faciliteert de mentoren en het docententeam om bekwaam te zijn en te blijven in het lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen.

Evaluatie & borging

Strategisch niveau. Het MT-lid:	Tactisch niveau. Het MT-lid:
stuurt op resultaat (schoolplan, cijfermatige gegevens, onder andere Standaarden, zelfbeoordelingsinstrument en Vensters voor Verantwoording),	stuurt op resultaat (lesbezoeken, teamplannen, cijfermatige gegevens, onder andere Standaarden en zelfbeoordelingsinstrument),
is in staat te reflecteren op het eigen handelen en stimuleert reflectie bij de andere betrokkenen,	is in staat te reflecteren op het eigen handelen en stimuleert reflectie bij de andere betrokkenen,
past de PDCA-cyclus toe.	past de PDCA-cyclus toe.

5.4 In een notendop: de competenties van de schoolmanager

- Begaafdheidsprofielscholen hebben net als 'reguliere' scholen veel oog voor onderwijskwaliteit. Ze werken ontwikkelingsgericht en opbrengstgericht (met behulp van de PDCA-cyclus) en kennen een onderzoekende cultuur.
- Begaafdheidsprofielscholen onderscheiden zich van andere scholen, doordat ze ernaar streven het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen naar een hoger plan te tillen.
- Binnen de Vereniging BPS is een standaard ontwikkeld voor schoolmanagers.
- De managementstandaard kent twee niveaus: strategisch niveau en tactisch niveau.
- Voor ieder niveau zijn op vier thema's beschreven over welke competenties en vaardigheden managers moeten beschikken: algemeen profiel, visie & beleid, sturing & facilitering en evaluatie & borging.
- Managers van begaafdheidsprofielscholen zijn actief lid van de Vereniging BPS en werken mee aan visitatierondes.

De school

De begaafdheidsprofielscholen hebben allemaal de afgelopen drie jaar een ontwikkeling doorgemaakt. Om inzicht te krijgen in deze ontwikkeling is een analyse gemaakt van de activiteitenplannen 2012-2013 die door de scholen zijn opgesteld. Deze activiteitenplannen geven weer wat de speerpunten van het BPS-beleid waren. In dit hoofdstuk gaan we hier nader op in.

6.1 Over de analyse

De analyse is gedaan aan de hand van de zes categorieën van het zelfbeoordelings-instrument (zie bijlage 14, via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl). Dit instrument (een papieren itemlijst) is ontwikkeld ten behoeve van de kwalificatie van een school tot begaafdheidsprofielschool. Het doel is om scholen te helpen bij het beoordelen van de eigen school- en onderwijssituatie met betrekking tot de afstemming van het onderwijs en de zorg op (specifieke) pedagogische en didactische behoeften van hoogbegaafde leerlingen. Iedere categorie omvat een aantal items/indicatoren. Door per item aan te vinken wat de huidige feitelijke situatie is op school, kan duidelijk worden op welke aspecten nog ontwikkeling nodig is. Op basis van de itemlijst kan de school een ontwikkelagenda opstellen. De categorieën waarop de school zichzelf beoordeelt, zijn:

- organisatie en beleid,
- onderwijs en leren,
- zorg en begeleiding,
- communicatie met ouders, leerlingen en omgeving,
- profijt voor andere leerlingen,
- kwaliteitsverbetering en borging.

Sommige indicatoren binnen deze categorieën kunnen een impliciet karakter hebben, waardoor ze niet één-op-één in de activiteitenplannen terugkomen. (Zo zal de indicator 'In het schoolplan is de visie van de school op onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen beschreven' niet altijd expliciet in de activiteitenplannen worden vermeld). Ook zullen activiteiten die al verankerd zijn in de schoolstructuur misschien minder prominent op de activiteitenlijst terecht zijn komen, terwijl ze wel degelijk aanwezig zijn. Bovendien zullen in de activiteitenplannen niet alle daadwerkelijk ondernomen

activiteiten zijn opgenomen. Toch geeft een globale analyse van de activiteitenplannen wel een beeld van de prioriteiten die scholen hebben gesteld ten aanzien van het BPS-beleid.

6.2 Organisatie en beleid

Vrijwel alle scholen hebben een structuur, waarin een kernteam bezig is om het daadwerkelijke HB-beleid vorm te geven en te borgen. De leden van het kernteam vertegenwoordigen dikwijls alle niveaus in de school: strategisch (eindverantwoordelijk), tactisch (medeverantwoordelijk) en operationeel (docenten)niveau. Vaak zijn één of meer personen geschoold in het onderwijs aan hoogbegaafden.

Het formuleren en opnemen van een visie in het jaarplan staat meestal niet expliciet in de activiteitenplannen. Wel zijn er scholen die expliciet aan zelfevaluatie doen, waarbij getracht wordt om alle bestaande activiteiten in lijn te brengen met het begaafdheidsprofiel. Een redelijk groot aantal scholen noemt ook het creëren van draagvlak voor het begaafdheidsprofiel en het verankeren van het profiel binnen de schoolstructuur als belangrijke activiteiten. Ook wordt de profilering als begaafdheidsprofielschool of school met aandacht voor onderwijs aan hoogbegaafden genoemd.

Op vrijwel alle scholen is het ontwikkelen van de bekwaamheid van alle docenten op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafden het belangrijkste speerpunt, of in ieder geval één van de belangrijke speerpunten.

Bij organisatie en beleid hoort ook het hebben van flexibele leerarrangementen. Dit komt bij vrijwel alle scholen impliciet of expliciet tot uitdrukking in de activiteitenplannen. Het is nog wel heel verschillend in welke mate scholen flexibele leerarrangementen samenstellen. Sommige scholen zijn daar recent mee gestart en moeten nog ervaring opdoen, terwijl er bij andere scholen al een breed scala aan mogelijkheden voorhanden is.

Vrijwel alle scholen hebben contacten met het basisonderwijs. De mate waarin dit het geval is, is wisselend (zie paragraaf 6.5). Slechts enkele scholen hebben ook contact met het hoger onderwijs. Meestal gaat het dan om participatie in bestaande universiteitsprogramma's. In een enkel geval gaat het om structurele contacten.

6.3 Onderwijs en leren

Van de meeste activiteitenplannen gaat een substantieel deel over alle arrangementen die worden geboden aan de (hoogbegaafde) leerlingen. Er worden lijsten van extra activiteiten geschetst; soms wordt daarbij ook expliciet gemaakt voor welke leerlingen deze activiteiten bedoeld zijn. Bijvoorbeeld: “gemotiveerde leerlingen”, “leerlingen die iets extra’s aankunnen” of “leerlingen in de onderbouw”. Een paar keer worden, buiten de vwo’ers, ook de havoleerlingen genoemd.

Het hebben van mogelijkheden tot verbreding, verdieping en verrijking in elke klas en elk leerjaar wordt nauwelijks expliciet benoemd in de activiteitenplannen, waarmee niet gezegd is dat deze mogelijkheden in de praktijk niet bestaan. Wel is duidelijk dat sommige scholen hier verder in zijn dan andere. Variatie met betrekking tot instructie, didactiek, werkvormen en groeiperingsvormen wordt met name beschreven in combinatie met de scholing van docenten hierin. Een enkele school heeft een aparte hoogbegaafdenklas ingericht. Het creëren van een sfeer of klimaat waarin er waardering is voor intellectuele prestaties wordt door enkele scholen nadrukkelijk genoemd in de activiteitenplannen. Leerlingvolgsystemen worden niet vaak apart vermeld.

6.4 Zorg en begeleiding

Een beperkt aantal scholen schrijft in haar activiteitenplannen daadwerkelijk iets op met betrekking tot de zorg voor hoogbegaafde leerlingen. Het gaat dan over het inrichten van de zorgstructuur, het instellen van een duidelijke mentoraats- en/of begeleidingsstructuur en dergelijke. Eén school maakt een inventarisatie van de sociaal-emotionele problemen van hoogbegaafde leerlingen. Een paar scholen hebben extra activiteiten op het gebied van onderpresteren. En enige scholen zijn bezig met het vernieuwen van hun zorg ten behoeve van de groep hoogbegaafde leerlingen. Ook kijken ze opnieuw naar hoe ze deze leerlingen kunnen herkennen/signaleren.

6.5 Communicatie met ouders, leerlingen en omgeving

Communicatie met ouders en leerlingen is waarschijnlijk een activiteit die niet altijd expliciet in de activiteitenplannen zal staan. Ongeveer een derde deel van de scholen noemt het intensiveren van contacten met deze partijen wél in het activiteitenplan. Sommige scholen organiseren bijvoorbeeld klankbordgroepen voor ouders en leerlingen. Eén school zet bewust in op het betrekken van leerlingen bij het vormgeven van het beleid.

Een zeer groot deel van de scholen noemt de contacten met basisscholen wél expliciet in het activiteitenplan, waarbij duidelijk is dat sommige scholen hier veel verder in zijn dan anderen (zie paragraaf 6.2). De ene school heeft het over contacten, terwijl de andere school een uitgebreid programma heeft met activiteiten en samenwerking. Een enkele school organiseert activiteiten om de expertise in de hele regio te vergroten, bijvoorbeeld door het organiseren van een regionale conferentie.

6.6 Profijt voor andere leerlingen

In de activiteitenplannen wordt een enkele keer expliciet benoemd dat er activiteiten zijn die voor álle leerlingen kunnen gelden of zouden kunnen gelden. Of er is een zin opgenomen waaruit blijkt dat de school voor elke leerling het optimale uit diens talent wil halen. Verder worden vele activiteiten benoemd die impliciet ook voor niet-hoogbegaafde leerlingen interessant kunnen zijn.

Waar gesproken wordt over de ontwikkeling van de bekwaamheid van docenten worden soms, naast het ontwikkelen van “het kunnen omgaan met hoogbegaafde leerlingen”, ook zaken genoemd als: “omgang met verschillen in leertempo”, “meer werkvormen op het repertoire” en “uitbreiding van pedagogisch en didactische vaardigheden”. Deze zaken zijn natuurlijk voor alle leerlingen profijtelijk.

6.7 Kwaliteitsverbetering en borging

In de activiteitenplannen staan vaak de verwachte opbrengsten gedetailleerd genoemd. Op deze manier kan achteraf worden beoordeeld of ze zijn behaald. Ook het instellen van structuren, zoals een vast kernteam voor het HB-beleid (zie paragraaf 6.2), dragen uiteraard bij aan borging. Een aantal scholen noemt expliciet de borging als belangrijk onderwerp. Deze scholen gebruiken termen als “verankering van het profiel”. Veel scholen zijn bereid om te investeren in het netwerk van de Vereniging BPS en een aantal meldt dit ook nadrukkelijk in het activiteitenplan.

6.8 In een notendop: de school en hoogbegaafdheid

- De activiteitenplannen van scholen geven weer wat de speerpunten van het BPS-beleid zijn. In veel plannen kwamen de volgende speerpunten naar voren:
 - Bijna alle scholen hebben een structuur, waarin een kernteam bezig is om het HB-beleid vorm te geven en te borgen.
 - Een van de belangrijkste speerpunten is het vergroten van de bekwaamheid van leraren op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafden.
 - De meeste scholen hebben flexibele leerarrangementen.
 - Er worden veel activiteiten benoemd die ook voor niet-hoogbegaafde leerlingen interessant kunnen zijn.
 - Een groot deel van de scholen noemt de contacten met basisscholen expliciet in het activiteitenplan.
 - In de plannen worden de verwachte opbrengsten gedetailleerd benoemd.
 - Veel scholen zijn bereid te investeren in het netwerk van de Vereniging BPS.

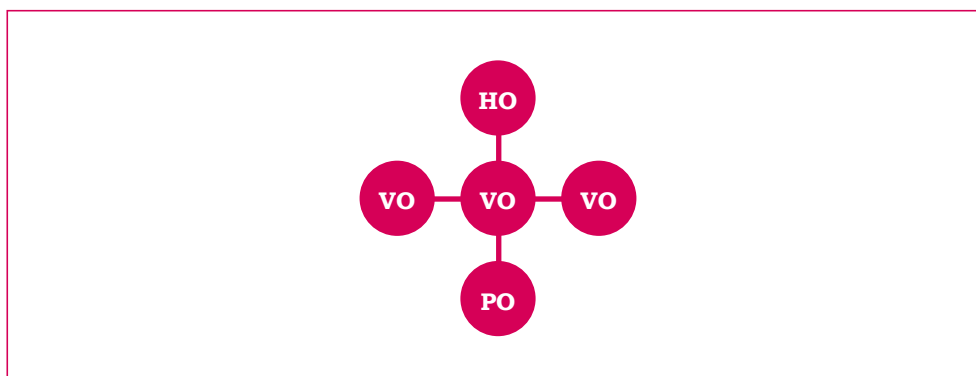
De regio

Een van de doelen van de Vereniging BPS is het ontwikkelen en versterken van de functie van de begaafdheidsprofielschool als centrum van regionale expertise. Binnen het project is een lijst opgesteld van acht essentiële activiteiten die een school moet ondernemen om de functie van expertschool in de regio te kunnen waarmaken. Deze acht activiteiten worden besproken in dit hoofdstuk. Verder wordt kort ingegaan op de daadwerkelijke realisatie van de regiofunctie in de dagelijkse praktijk van de begaafdheidsprofielscholen. Tot slot staan we stil bij het vormgeven van de doorlopende leerroute, ook in de richting van het hoger onderwijs.

7.1 Uitgangspunten

Bij de invulling van de functie van expertschool in de regio zijn er vier uitgangspunten:

1. De functie van expertschool in de regio veronderstelt zicht op en contacten met andere instellingen voor onderwijs in de regio. We onderscheiden daarin twee assen (zie figuur 7.1): een horizontale as met daarop VO-scholen waar de begaafdheidsprofielschool contact mee onderhoudt en een verticale as met daarop de toeleverende scholen (primair onderwijs) en afnemende instellingen (hoger onderwijs). Contacten vinden plaats met ten minste vier groepen betrokkenen: leerlingen, docenten, managers, ouders.

Figuur 7.1: Contacten tussen begaafdheidsprofielscholen en andere onderwijsinstellingen

2. De functie van expertschool in de regio kan met zich meebrengen dat er ook onderwijs wordt verzorgd aan hoogbegaafde leerlingen van het primair onderwijs die niet op de eigen (expert)school staan ingeschreven. De expertschool heeft aandacht voor de begeleiding van die leerlingen.
3. De functie van expertschool in de regio veronderstelt het ter beschikking stellen van kennis van zaken op het terrein van hoogbegaafdheid aan betrokkenen in het basisonderwijs, het hoger onderwijs en in het voortgezet onderwijs (andere VO-scholen).
4. De functie van expertschool in de regio veronderstelt het actief ontwikkelen van een doorlopende leerroute ten behoeve van de hoogbegaafde leerling. Deze loopt vanuit het primair onderwijs door tot in het hoger onderwijs. Het gaat hier dus om een leerroute ten behoeve van het individu.

De invulling van de functie van expertschool in de regio sluit hiermee naadloos aan op en is een uitwerking van de gedragscode (zie paragraaf 1.4) van de Vereniging BPS.

7.2 Essentiële activiteiten

De acht activiteiten die een school moet ondernemen om de functie van expertschool in de regio te kunnen waarmaken, worden besproken deze paragraaf, aangevuld met voorbeelden en tips waar mogelijk.

7.2.1 Visie en ambitie

Zonder visie kan de school voor voortgezet onderwijs de functie als expertschool in de regio niet waarmaken. De eigen visie op de plek van hoogbegaafdheid in de school en op de betekenis daarvan voor onderwijs, begeleiding en organisatie, brengt duidelijke keuzes mee. Daarmee samen hangt het besef dat programma's van TTO, Cambridge-Engels, Bètaplus, technasium et cetera te beperkt zijn als het gaat om het uitdagen van hoogbegaafde leerlingen.

Daarnaast is ambitie essentieel. In feite streeft men een doel na dat verder reikt dan het directe belang van de eigen school en van de leerlingen op de eigen school. Een zekere mate van idealisme en bevlogenheid zijn bij de realisering van dat doel onontbeerlijk. Er kan immers gemakkelijk spanning ontstaan tussen de invulling van de functie van expertschool in de regio en de wervingsdoelstellingen van de eigen school en/of die van andere VO-scholen in de regio. Daarom is het noodzakelijk dat de schoolleiding, het middenkader en de betrokken docenten een stevige ambitie hebben. Men moet iets willen betekenen voor hoogbegaafde leerlingen in de regio en zich daarvoor in willen spannen. De betekenis die men wil hebben voor deze leerlingen, krijgt vorm in een doorlopende leerroute van het laatste jaar/de laatste jaren van het primair onderwijs tot in het eerste jaar van het hoger onderwijs.

7.2.2 Aanbod aan leerlingen

De functie als expertschool in de regio brengt met zich mee dat de begaafdheidsprofielschool een herkenbaar aanbod heeft voor hoogbegaafde leerlingen: herkenbaar voor betrokkenen buiten de school. Idealiter biedt de begaafdheidsprofielschool leerlingen van scholen voor primair onderwijs, bijvoorbeeld uitgeleerde basisschoolleerlingen, de gelegenheid om actief gebruik te maken van de geboden mogelijkheden binnen de begaafdheidsprofielschool.

Idealiter, want de praktijk is soms anders. Concurrentieoverwegingen kunnen regionaal tot afspraken leiden die een dergelijke aanpak verhinderen. Waar het wel lukt, valt te denken aan het fenomeen plusklas, verrijkingsklas (*young masters class*) voor leerlingen in groep 6 en/of 7 en/of 8 of aan een modulair aanbod, waarop basisschoolleerlingen kunnen intekenen.

Een adequate doorlopende leerroute betekent voor veel hoogbegaafde leerlingen dat zij in een vroegtijdig stadium lessen krijgen in het hoger onderwijs. Dat verlangt van de expertschool het opbouwen en onderhouden van een structurele relatie met een of meer universiteiten.

Tips

- Certificaat voor leerlingen die een verrijkingsklas, plusklas of iets dergelijks hebben gevolgd.
- Proefflessen in het voortgezet onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen in groep 8.
- *Young master class*/verrijkingsklas, al dan niet voor alleen het eigen bestuur, de eigen denominatie. (Het kan ook juist breder, volledig regionaal).
- Eén PO-school met regiofunctie per bestuur, met de intentie deze leerlingen gebruik te laten maken van de faciliteiten van de VO-school (voorbeeld: Kwadraatproject in Drenthe).

7.2.3 Knowhow ontwikkelen en overdragen

Elke begaafdheidsprofielschool beschikt over adequate en voldoende expertise op het terrein van hoogbegaafdheid. De functie als expertschool in de regio veronderstelt dat de school deze expertise ook ter beschikking stelt aan betrokkenen (leerlingen, docenten, management, ouders) in het primair onderwijs, het hoger onderwijs en in het voortgezet onderwijs (andere VO-scholen). Er zijn verschillende manieren waarop de school haar expertise kan inzetten ten behoeve van de regio. We noemen enkele voorbeelden:

- Op gezette tijden een conferentie organiseren voor primair en voortgezet onderwijs. De conferentie kan een extra lading en betekenis krijgen wanneer de eigen hoogbegaafde leerlingen van de expertschool op die conferentie een rol spelen. Aan conferenties blijken soms te weinig docenten uit het basisonderwijs deel te nemen. Om dit probleem te ondervangen, zou zo'n conferentie gekoppeld kunnen worden aan het moment van de warme overdracht.
- Experts vanuit de begaafdheidsprofielschool verzorgen informatie over hoogbegaafdheid en/of trainingen ten behoeve van het basisonderwijs over vragen als: hoe hoogbegaafdheid te herkennen, hoe met hoogbegaafdheid om te gaan? Dit blijkt in de praktijk dan tevens een goede manier voor experts om zichzelf en de begaafdheidsprofielschool te informeren over hetgeen het basisonderwijs daadwerkelijk onderneemt voor hoogbegaafde leerlingen en over de wensen en behoeften van het basisonderwijs.
- Georganiseerd contact tussen docenten van het primair onderwijs en docenten uit het voortgezet onderwijs, in het bijzonder met hen die aantoonbaar lessen kunnen geven die *HB-proof* zijn (docenten PO en VO). Dat zou kunnen samenvallen met de presentatie door basisschoolleerlingen van werk in de eigen klas na deelname aan een plusklas.

In het bovenstaande ligt de nadruk op overdracht van knowhow aan het basisonderwijs. Voor een begaafdheidsprofielschool is dat de meest natuurlijke oriëntatie, want dáár ligt immers het wervingsgebied. Het is van belang dat de VO-scholen echter ook gebruikmaken van expertise die in het primair onderwijs is ontwikkeld. Vooral op het terrein van gedifferentieerde aandacht kunnen sommige basisscholen een goede bijdrage leveren.

Overdracht van knowhow aan het collega-VO en aan het hoger onderwijs ligt gevoeliger, bijvoorbeeld vanwege concurrentieoverwegingen of vanwege onbereikbaarheid. Toch constateert de werkgroep dat overdracht van knowhow zeer gewenst is, ook aan het HO. Immers, niet alle hoogbegaafde leerlingen zijn harmonieuze leiders. Een portfolio van de hoogbegaafde leerling met daarin opgenomen een reflectie op de wijze waarop hij leert, zou een stap kunnen zijn in de richting van het overdragen van expertise aan het 'onbereikbare' hoger onderwijs.

Tips

- Conferentie ten behoeve van of met het primair onderwijs met inzet van eigen leerlingen en eigen docenten.
- Ondersteunen van docenten op PO-scholen op het gebied van HB-onderwijs, bijvoorbeeld door een scholing (in taal, rekenen, Engels, onderzoekend leren) te verzorgen.
- Website met discussieforum.
- Informatievoorziening en website voor het PO.
- Gezamenlijke studiemiddagen en werkgroepen PO-VO.
- Voorzichtigheid is geboden in het contact met kleinere PO-scholen waar de handelingsverlegenheid met hoogbegaafdheid vaak groot is.

7.2.4 Onderhouden van een dialoog

De gedragscode (zie paragraaf 1.4) vraagt van de begaafdheidsprofielschool dat deze de ouders en leerlingen actief betreft en een dialoog met hen onderhoudt. In het licht van de functie als expertschool in de regio vraagt dat van de begaafdheidsprofielschool om ten minste te stimuleren dat ouders van hoogbegaafde leerlingen op de PO-scholen contact kunnen onderhouden met ouders van hoogbegaafde leerlingen op de begaafdheidsprofielschool. Een actieve dialoog is tevens gewenst tussen docenten VO en docenten PO, bijvoorbeeld gekoppeld aan de warme overdracht of aan conferenties. Een dergelijke dialoog kan ook worden vormgegeven met behulp van leerlingen (bijvoorbeeld op terugkomdagen en dergelijke).

Tips

- Telefonische contacten: openstaan voor leerkrachten en ouders.
- Wees nauwkeurig in de contacten: wees helder, communiceer volledig en naar alle betrokkenen, dus niet alleen naar ouders uit het PO, maar ook naar de betrokken PO-school.
- Adviesgesprekken met ouders uit het PO.
- Flyer over plusklassen en inschrijfprocedure.
- Informatieavonden voor PO met management, docenten, mentoren, leerlingen.
- Intakegesprekken.
- Actief bij voorlichtingsactiviteiten van het PO.
- Informatie op de eigen website ook geschikt maken voor ouders van aanstaande leerlingen.

- Website met discussieforum.
- Regelmatig contact tussen PO en VO op leerlingniveau (leerlingen van klas 1-2-3 VO als buddy voor leerlingen van groep 7-8 PO).
- Gezamenlijke studiemiddagen en werkgroepen PO-VO.
- Contacten tussen ouders van leerlingen in klas 1-2-3 VO met ouders van groep 6-7-8 PO.
- Drie maal per jaar een mailing met nieuws aangaande de ontwikkelingen met betrekking tot hoogbegaafdheid in de regio.

7.2.5 Actief relaties opbouwen en onderhouden

De school onderhoudt een relatie met haar (regionale) omgeving, zo stelt de gedragscode. De functie als expertschool in de regio vereist dat de begaafdheidsprofielschool een structurele relatie onderhoudt op het thema hoogbegaafdheid met het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs in de regio. De relatie dient in de eerste plaats het belang van de (doorlopende leerroute van de) hoogbegaafde leerling. De begaafdheidsprofielschool heeft voor zichzelf helder dat er tevens een wervingsbelang verbonden is aan deze relatie en kan dat verwoorden.

De begaafdheidsprofielschool streeft ernaar om het thema hoogbegaafdheid ook op de agenda van het samenwerkingsverband te plaatsen om daarmee het 'zorgdeel' van de hoogbegaafde leerlingen optimaal te kunnen bedienen. In sommige regio's bestaat er nauwelijks contact tussen de samenwerkingsverbanden PO en de samenwerkingsverbanden VO. Het kan daarom nuttig zijn om te streven naar de totstandkoming van een interdisciplinair platform dat in de regio de communicatie omtrent hoogbegaafdheid verzorgt.

7.2.6 Doorlopende leerroute ontwikkelen

De functie als expertschool in de regio komt tegemoet aan de ontwikkeling van een doorlopende leerroute voor de individuele leerlijn. De term leerroute wordt hier in plaats van leerlijn gebruikt, omdat het begrip doorlopende leerlijn dikwijls beelden oproept van een vaststaand curriculum. Dat is nu net niet de bedoeling.

Tips

- Zorg in de relatie met het PO voor een 'vast gezicht' (niet een steeds wisselende coördinator).
- De relatie met het WO is gebaat bij informele lijnen, maar structurele inbedding is noodzakelijk op directieniveau.
- Zorg voor ambitie bij de eigen bovenbouwdocenten.
- PO-VO-overleg op directieniveau.
- HB-overleg binnen het bestuur van de VO-school en afstemming binnen het bestuur over speerpunten.
- Contact met het samenwerkingsverband PO.
- Contact met het samenwerkingsverband VO.
- Incidentele activiteiten van plusleerlingen op PO-scholen zijn stimulerend voor PO zelf (bijvoorbeeld met behulp van presentaties).
- Meer overleg PO-VO tussen teamleiders en directeuren.
- Zo nodig, bezoeken aan basisscholen, want het onderhouden van de relatie is noodzakelijk om kennis op orde te houden. Dit onder meer in verband met een nogal groot verloop onder basisschooldocenten.

De ontwikkeling van doorlopende leerroutes gaat niet vanzelf. Een voorbeeld ter verduidelijking: een plusklas kan ook ingezet worden als wervingsinstrument of als plaats waar docenten boeiend onderwijs kunnen verzorgen, zonder dat er aandacht is voor een doorlopende leerroute. De nadrukkelijke aanbeveling is dat de keuzes van de begaafdheidsprofielschool voor onderwijs en begeleiding aan hoogbegaafde leerlingen ook worden omschreven (in het beleidsplan en schoolplan) in het licht van een doorlopende leerroute: van (het laatste jaar/de laatste jaren van) het primair onderwijs tot en met (het eerste jaar van) het hoger onderwijs. Bovendien vergemakkelijkt een beschrijving van de doorlopende leerroute de ontwikkeling van een portfolio dat tevens een onderwijskundig rapport bevat, om zodoende de overdracht van de VO-leerling naar het hoger onderwijs optimaal te regelen (ook als het nog geen definitieve overdracht betreft). Een deel van de hoogbegaafde leerlingen heeft als student immers nog steeds specifieke begeleiding nodig (zie ook paragraaf 7.2.3).

Tips

- Portfolio inzetten of ontwikkelen voor buitenschools leren.
- Universiteiten stimuleren, opdat zij inspelen op hoogbegaafdheid vanaf derde, vierde klas.
- Aandacht voor potentiële topleerlingen en voor onderpresteerders scheiden; de laatste groep heeft ook in het hoger onderwijs vermoedelijk begeleiding nodig.
- Stimuleren dat zoveel mogelijk leerlingen zo vroeg mogelijk naar het WO kunnen.
- In bespreking brengen of studiepunten overdragen van universiteit naar universiteit mogelijk is.
- Warme overdracht, inclusief handelingsplan.

7.2.7 Menskracht

Een effectieve invulling van de functie als expertschool in de regio vereist de inzet van mensen. De relatie die de school opbouwt met betrokkenen in de regio moet structureel zijn. Dit vereist dat binnen de begaafdheidsprofielschool iemand met netwerkvaardigheden de coördinatie op zich neemt. Deze persoon initieert de contacten met het PO, VO en HO. Het is wenselijk dat hij zich ook inspant om bovenbouwdocenten te stimuleren om een relatie met het hoger onderwijs te onderhouden ten behoeve van hun hoogbegaafde leerlingen.

7.2.8 Communicatieplan

Een effectieve en ambitieuze invulling van de functie als expertschool in de regio heeft consequenties voor het management, de docenten en de inzet van middelen. Een en ander betekent dat de school vastlegt (in het schoolplan en in andere beleidsstukken) welke contacten met externe instanties de school onderhoudt en met welk doel. Bij voorkeur wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen PO, VO en HO.

Een communicatieplan kan helpen om de activiteiten te beschrijven die de school wil ontplooiën bij het vormgeven van de functie van expertschool in de regio. Het beschrijft de inhoud van de communicatie, de vorm ervan, de doelgroep op wie de communicatie zich richt (leerlingen, ouders, docenten, managers) en de personen die de communicatie verzorgen. Ook brengt het samenhang aan tussen de verschillende onderdelen. Het communicatieplan maakt onderscheid tussen communicatie met een algemene inhoud, communicatie met een speciaal op hoogbegaafdheid gerichte inhoud en wervingsactiviteiten.

Het ligt voor de hand dat een dergelijk communicatieplan deel uitmaakt van een breder communicatieplan en is ingebed in het beleidsplan BPS. Een voorbeeld van een communicatieplan is te vinden in bijlage 12. Deze bijlage kan gedownload worden via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl.

7.3 Realisatie van de regiofunctie

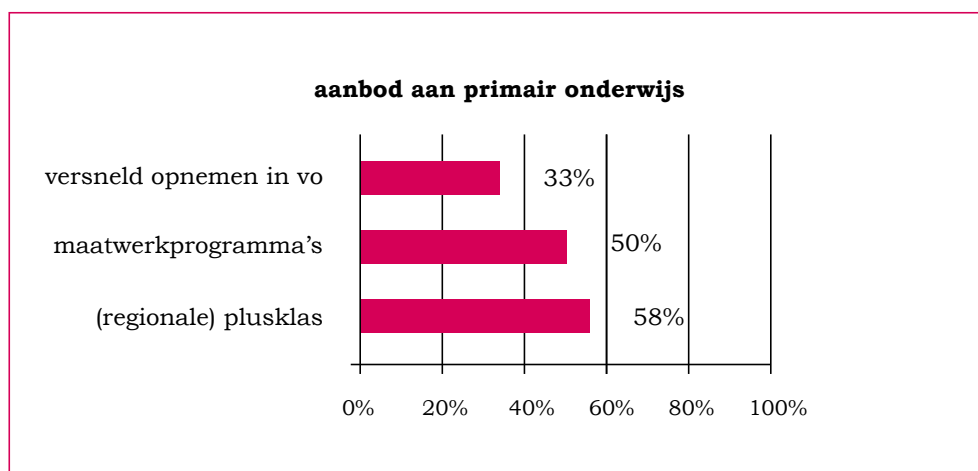
De functie van expertschool in de regio is zeer dynamisch. De begaafdheidsprofiel-school werkt in een concurrerend krachtenveld. In sommige gemeentes of regio's leidt de 'strijd om de goede leerling' tot scherpe afbakeningen van het wervingsgebied. De regionale expertisefunctie wordt dan bijvoorbeeld beperkt tot de eigen denominatie.

Nu het thema 'excellentie en hoogbegaafdheid' ook een landelijk speerpunt is geworden (van de overheid) voor de komende jaren en middelen in de prestatiebox daartoe kunnen worden aangewend, ligt het voor de hand om de functie als expertschool in de regio ambitieus in te vullen. De werkgroep die zich hiermee bezig heeft gehouden in het project realiseert zich daarbij dat het opbouwen van een naam als regionale expert een kwestie van lange adem is. De werkgroep adviseert scholen om de verdere ontwikkeling van de functie als expertschool planmatig aan te pakken. Een actieve en serieuze invulling kost tijd en geld. Overigens blijkt deze investering in de praktijk soms (zelfs langdurig) gesubsidieerd te kunnen worden, bijvoorbeeld door de gemeente, vanuit passend onderwijs. Of het PO betaalt mee.

In het kader van de doorlopende leerroute streeft een school met een regionale expertisefunctie ernaar dat het bestuur of de besturen van PO-scholen tevens inzetten op aandacht voor hoogbegaafden. Bestuurlijk *commitment* is dan van essentieel belang. In sommige regio's is de concurrentie echter fnuikend voor een effectieve ontwikkeling van beleid ten gunste van hoogbegaafde leerlingen. Dat geldt zowel voor het PO als voor het VO. Alleen lokale overheden zijn dan in staat om een 'gemengd platform' te organiseren, omdat zij boven de partijen kunnen staan. Het ligt voor de hand dat de begaafdheidsprofiel-school het initiatief neemt tot het oprichten van een dergelijk gemengd platform, al dan niet in samenwerking met PO-scholen met een focus op hoogbegaafdheid.

Nagenoeg alle begaafdheidsprofielscholen verzorgen een aanbod voor leerlingen uit het basisonderwijs. De vorm waarin dit gebeurt, verschilt. Bijna 60 procent van de scholen organiseert een (regionale) plusklas; de helft biedt maatwerkprogramma's op de VO-school en op een derde van de begaafdheidsprofielscholen worden leerlingen versneld toegelaten. En sommige scholen bieden diverse van deze activiteiten aan.

De aantallen leerlingen die bediend worden, lopen behoorlijk uiteen. Wat betreft plusklassen zijn er twee groepen: de begaafdheidsprofielschool biedt één plusklas voor circa dertig leerlingen (in de meeste gevallen) óf de begaafdheidsprofielschool bedient met een reeks plusklassen circa 75 leerlingen. Als leerlingen versneld worden toegelaten, gaat het doorgaans om incidentele gevallen: één, soms twee leerlingen per klas.

Figuur 7.3: HB-aanbod aan het PO

7.4 Realisatie van een doorlopende leerroute richting HO

Voor individuele scholen is het lastig om de doorlopende leerlijn richting het hoger onderwijs duurzaam vorm te geven. Daarom hebben het project BPS en de vereniging als geheel dit onderwerp opgepakt. Bij de gesprekken met universiteiten werden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- De consequenties van de normaalverdeling in het PO en het VO zijn inmiddels bekend. Er wordt erkend dat de intelligentste leerlingen in deze sectoren in potentie de verplichte lesstof in hoog tempo kunnen verwerken, dat zij 'anders' leren dan de meeste andere leerlingen en dat zij baat hebben bij een aangepast, flexibel programma.
- De normaalverdeling geldt net zo goed voor het universitaire onderwijs. Door de schoolse aanpak en de eenheidsprogramma's haakt een deel van de hoogbegaafde studenten af (gesteld dat ze naar de universiteit gaan en niet al eerder zijn afgehaakt).

- Hoogbegaafde studenten moeten alle beschikbare studierichtingen kunnen kiezen. Zij moeten daarbij faciliteiten kunnen krijgen om versneld de verplichte stof te verwerken en in staat worden gesteld om binnen de studie een aangepast programma te krijgen.
- De Vereniging BPS gaat graag in gesprek om met de medewerkers van de universiteiten om te komen tot oplossingen voor de problematiek van de hoogbegaafde studenten.

Tips om de relatie met het HO te versterken

- Geef studenten portfolio's en/of certificaten mee (bij de overstap naar het HO) die hun kwaliteiten onderbouwen.
- Bied masterstudenten de gelegenheid om interessante inhoudelijke bijdragen te verzorgen voor HB-leerlingen in het VO.
- Geef promovendi de gelegenheid masterclasses in scholen te verzorgen.
- Zorg voor contact op directieniveau om het voor leerlingen mogelijk te maken colleges te volgen.
- Laat gastcolleges verzorgen op school.
- Laat leerlingen laboratoriumonderzoek doen ten behoeve van het profielwerkstuk.

Om daadwerkelijk met universiteiten in gesprek te komen (anders dan op individuele en incidentele basis op medewerkerniveau) bleek een kwestie van zeer lange adem. Inmiddels is er vanuit de Vereniging BPS contact met een zestal universiteiten om tot nadere uitwerkingen en afspraken te komen.

7.5 In een notendop: de regiofunctie van de begaafdheidsprofielschool

Begaafdheidsprofielscholen kunnen hun functie als regionaal expertisecentrum versterken door:

- een visie te hebben op het onderwijs aan hoogbegaafden en de ambitie om deze visie te verwezenlijken,
- een goed HB-onderwijsaanbod voor leerlingen van VO én PO,
- knowhow te ontwikkelen en over te dragen aan andere VO-scholen, aan het PO en aan het HO,

- de dialoog te onderhouden met ouders van hoogbegaafde leerlingen (uit PO en VO) en met docenten,
- actief relaties op te bouwen en te onderhouden met het regionale PO, VO, HO,
- een doorlopende leerroute te ontwikkelen (voor individuele leerlingen) en deze vast te leggen in beleidsplan en schoolplan,
- de coördinatie van het opbouwen van relaties in de regio bij een persoon met netwerkvaardigheden te beleggen,
- in een communicatieplan vast te leggen welke activiteiten (inhoud, vorm, voor welke doelgroep) de begaafdheidsprofielschool wil ontplooien bij het verstevigen van de regionale netwerkfunctie.

Het opbouwen van goede relaties in de regio is vaak een kwestie van lange adem, zeker als het gaat om de contacten met het HO. Bij het opbouwen en onderhouden van contacten met het PO kan de gemeente helpen door een 'gemengd platform' te organiseren.

Het netwerk

Het project BPS en de Vereniging BPS hebben als doel om een landelijk dekkend netwerk van begaafdheidsprofielscholen te ontwikkelen en te onderhouden. Voor elke hoogbegaafde leerling in Nederland moet er altijd op reisafstand een begaafdheidsprofielschool beschikbaar zijn. Dit hoofdstuk gaat over hoe de afgelopen jaren is gewerkt aan het uitbouwen en verstevigen van het netwerk.

8.1 Groei en bloei

De vereniging heeft vanaf het begin een netwerkfunctie gehad: de leden komen bij elkaar om van elkaar te leren. Voornamelijk schoolleiders en coördinerende docenten participeren binnen de vereniging. Vanaf de start is de vereniging een hechte en levendige gemeenschap geweest en gebleven. Het project BPS heeft er sterk toe bijgedragen dat dit karakter van de vereniging is behouden, onder andere door de oprichting van de BPS-Academie (zie hoofdstuk 10) en het betrekken van scholen bij elkaars visitatietrajecten en de daaraan gekoppelde trainingen (zie hoofdstuk 9). De verwachting is dat deze netwerkfunctie in de toekomst voortgezet zal kunnen worden.

De vereniging werd per 1 januari 2012 opengesteld voor nieuwe leden. Sindsdien is er sprake van een gestage uitbreiding, zeker sinds er steeds meer landelijke aandacht is gekomen voor excellentie en hoogbegaafdheid. Het resultaat: eind 2013 staat er een krachtige en zelfbewuste vereniging met 22 gecertificeerde leden, drie aspiranten binnen het project en dertien aspiranten buiten het project. Als de vereniging een speler wil zijn op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen, dan is een dergelijke omvang ook nodig. Ervan uitgaande dat er op kortere of langere termijn verloop zal plaatsvinden, is het echter van belang om eventuele tekorten of leemtes in de regionale dekking voor te zijn. Dit betekent dat de vereniging nog steeds openstaat voor nieuwe leden. De aanwas mag evenwel niet ten koste gaan van de kwaliteit. Binnen het project zijn er daarom toelatingscriteria geformuleerd voor scholen die lid willen worden.

Bij aanmelding worden scholen eerst aspirant-lid. Ze mogen zich nog niet direct begaafdheidsprofielschool noemen; dit is voorbehouden aan de gecertificeerde scholen. Aspirant-scholen krijgen enige jaren de tijd om de certificering te behalen (zie paragraaf 9.1). Ze kunnen hierbij gebruikmaken van al het binnen de vereniging

ontwikkelde materiaal en zijn welkom bij alle bijeenkomsten van de vereniging en op andere scholen binnen de vereniging.

Toelatingscriteria Vereniging BPS

- Een school kan lid worden van de vereniging als ze bereid is de gedragscode te onderschrijven en uit te voeren.
- De school dient te beschikken over een vwo-afdeling, waar de leerlingen in alle profielen eindexamen kunnen doen.
- De vwo-afdeling is de afgelopen drie jaar in het opbrengstenonderzoek van de Inspectie als ten minste voldoende aangemerkt
- Begaafdheidsprofielscholen in een straal van tien kilometer hemelsbreed kunnen bezwaar maken tegen de toetreding van de aspirant-school. In het bezwaar moet aannemelijk gemaakt worden dat de toetreding van de aspirant leidt tot leerlingenverlies bij de school die bezwaar maakt. De schriftelijke motivering van het bezwaar wordt getoetst door het bestuur van de Vereniging BPS.
- De aspirant-school verplicht zich bij aanmelding alles in het werk te stellen om binnen een periode van drie jaar te voldoen aan de eisen die worden gesteld. Na twee jaar vindt een collegiaal gesprek plaats met leden van de visitatiecommissie om de voortgang in het traject te bespreken.
- Na maximaal drie jaar vindt de visitatie plaats, zoals die door de vereniging is ingericht.
- Het lidmaatschap (aspirant-lidmaatschap inbegrepen) gaat in op 1 januari van enig jaar. De contributie bedraagt per 2012 1500 euro per jaar. De hoogte van de contributie wordt jaarlijks door de leden tijdens de Algemene Ledenvergadering vastgesteld.

8.2 Aspirant-scholen met een begeleidingsaanpak

Om snel tot een landelijk dekkend netwerk van begaafdheidsprofielscholen te komen en de leemtes op de kaart van Nederland in te vullen, heeft het bestuur van de vereniging in overleg met CPS in 2010 een drietal scholen geselecteerd. Deze zijn door CPS intensief begeleid in het traject om volwaardig lid van de Vereniging BPS te worden. De scholen hebben met begeleiding van CPS de vragenlijsten van het zelfbeoordelingsinstrument (zie de inleiding van hoofdstuk 6 en bijlage 14, via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl) ingevuld om zich te oriënteren op de vraag: waar staan we nu, qua hoogbegaafdheid? Vervolgens hebben ze een plan

van aanpak gemaakt, waarin ze beschreven hoe ze het begaafdheidsprofiel verder gestalte wilden geven in de eigen school. Met dit plan zijn ze aan de slag gegaan, met substantiële begeleiding van CPS.

8.2.1 Plan van aanpak

Er is behoorlijk wat aandacht besteed aan het goed formuleren van de plannen van aanpak voor de drie scholen. Per school was het plan van aanpak erop gericht om middels de visitatie het Keurmerk-BPS te verwerven en zo als volwaardig lid van de vereniging te worden erkend. De invulling van het plan van aanpak was deels gelijk voor alle drie de scholen. De identieke gedeeltes geven een goed beeld van het vertrekpunt en de uitgangspunten van een school die aan het begin staat van het traject om begaafdheidsprofiel school te worden. Ook geven ze een goede indruk van de manier waarop de school aan de slag kan gaan met het traject. Een voorbeeld van een plan van aanpak is te vinden in bijlage 13. Deze kan worden gedownload via: www.cps.nl en www.begaafdheidsprofiel scholen.nl. Eerst komt het algemene deel, daarna volgen schoolspecifieke gedeeltes. Immers: elke school krijgt binnen de vereniging ook nadrukkelijk de ruimte om het BPS-beleid aan te laten sluiten bij de eigen school en de eigen omstandigheden.

8.2.2 Begeleidingsthema's

Zoals in het plan van aanpak is te lezen, werd er in elke een school een werkgroep geformeerd rond het thema BPS. Deze werkgroepen bestonden uit acht tot tien personen, van wie er minimaal twee afkomstig waren uit het management van de school. Het waren deze werkgroepen die zes maal per jaar in een sessie bijeenkwamen onder leiding van CPS. Tussen deze sessies door hadden ze uiteraard ook hun eigen bijeenkomsten. Daarnaast werden er vanuit CPS presentaties voor de hele school gehouden. Bovendien voerde CPS nog aparte gesprekken met de voltallige managementteams van de scholen om over verantwoordelijkheden te praten.

Onderwerpen die aan bod kwamen

Gedurende de drie jaar werd voor elke school het volgende pad doorlopen, waarbij meerdere sessies aan één thema waren gewijd. De onderwerpen die aan bod kwamen, waren:

- Herkennen van hoogbegaafdheid door middel van een casusbespreking, gekoppeld aan literatuur, websites, boeken. Op deze manier werd een gemeenschappelijke basis gelegd en was er sprake van een stevige expertiseopbouw op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafden, gekoppeld aan de eigen praktijk en de HB-leerlingenpopulatie.

- Studiedagen voor het voltallige personeel, waarin de werkgroepen het personeel op de hoogte brachten van wat er van hen werd verwacht. De werkgroepen werden hierin ondersteund door CPS.
- Keuze voor het te hanteren model (bijvoorbeeld: draaideurmodel, plusklassen et cetera), de organisatiestructuur en andere beleidskeuzes, passend bij de school. Hierbij kwam ook aan de orde welke verantwoordelijkheden op welke plek mochten en moesten worden belegd.
- Experimenteren op de eigen school. Hierbij werden de beleidskeuzes op allerlei manieren in praktische vorm in de school uitgetoetst en vervolgens geëvalueerd en bijgesteld door de werkgroep.

8.2.3 Ervaringen en resultaten

Door op deze manier te werk te gaan, werd veel draagvlak en betrokkenheid gecreëerd, hetgeen leidde tot een volledige adoptie van het begaafdheidsprofiel door de school. Eerst werd er een gemeenschappelijke kennisbasis opgebouwd. De tweede stap was het maken van keuzes; de derde stap de invoering in de praktijk van de school. Dat dit een kwestie van maatwerk was, blijkt wel uit het feit dat er op deze drie scholen weinig aandacht hoefde te worden besteed aan contacten met het PO. Daar waren de scholen al ver mee. Daarentegen is er juist veel meer aandacht gegaan naar contacten met ouders; een belangrijk onderwerp waar nog minder ervaring mee was.

De drie projectscholen zijn op hun eigen manier aan de slag gegaan met het begaafdheidsprofiel en zijn ook trots op wat er in drie jaar is bereikt. Eind 2013 staan zij op de drempel van het halen van hun certificering. Voor alle drie geldt dat het begaafdheidsprofiel goed neergezet is. Nu moet de verankering ‘in alle hoeken en gaten van de school’ plaatsvinden. Het is voor medewerkers binnen de school geen discussie meer of ze het profiel gaan uitdragen. De discussie gaat eerder over de vraag of er niet méér moet gebeuren.

Hoe kijken de scholen terug?

De scholen geven aan dat ze het begeleidingstraject als verrijkend hebben ervaren, doordat de begeleiding zowel zeer inspirerend als confronterend kon zijn. Dit gaf helderheid over wat er allemaal bij een certificering komt kijken en wat er dan op de school nog moest gebeuren. Dat de begeleiding aansloot bij de situatie en structuren op de betreffende school, werd zeer positief ontvangen. De ontwikkeling tot begaafdheidsprofielschool is toch iets wat op de school zelf moet gebeuren; de school moet dit zelf voor elkaar krijgen. De begeleiding ondersteunde hierbij door het aandragen van knowhow, het geven van sturing, het fungeren als klankbord en ijkpunt en het fysiek begeleiden van sessies binnen de school. Eén school geeft aan dat vooral geprofiteerd is van begeleiding op de procesmatige kant, omdat de inhoudelijke kant al voldoende was ontwikkeld. Juist door die procesmatige begeleiding kwam

de school in een stroomversnelling en werd de cultuuromslag die nodig was om begaafdheidsprofielschool te worden sneller gerealiseerd. Zonder begeleiding was het misschien niet gelukt om de traagheid te doorbreken.

Alle scholen geven sowieso aan dat het bewerkstelligen van een cultuuromslag op de school dé grote uitdaging is en dat die omslag op elke school nog gaande is. Het meekrijgen van iedereen in de school blijkt lastig. In alle scholen was er enthousiasme en dat werd ook wel vastgehouden, maar soms zakte het toch ook weer wat weg. Het ging in golfbewegingen. Daarnaast bestond er soms ook argwaan binnen de school.

Een cultuurverandering is een proces dat meerdere jaren in beslag neemt, zoals ook blijkt uit de resultaten van de effectmeting die wordt besproken in hoofdstuk 11. Er is gedurende drie jaar door de scholen en CPS intensief gewerkt, maar drie jaar is best een krappe periode. Het is bijvoorbeeld lastig om iedereen in hetzelfde tempo mee te nemen in de cultuuromslag. Zo kon het gebeuren dat bij één school het management al een uitgewerkte beslissing nam zonder de interne Werkgroep BPS hierbij te betrekken. Dat pakte uiteindelijk niet goed uit.

Een belangrijke voorwaarde voor het slagen van het traject is dat de rector en de leden van de voltallige schoolleiding erachter staan. Soms moesten er ingewikkelde, controversiële keuzes worden gemaakt. Bijvoorbeeld het laten overgaan van een leerling die aangemerkt was als hoogbegaafd, terwijl die leerling eigenlijk had moeten doubleren, gezien zijn resultaten. Dit leidde tot onrust bij mensen in de school die minder met het BPS-traject te maken hadden. Op een dergelijk moment was het goed geweest om meer gebruik te maken van de externe begeleiding voor het opstellen van een onderbouwing van deze keuze. De begeleiding had dan kunnen fungeren als back-up en support kunnen geven.

Lessen

Er zijn drie belangrijke algemene lessen te trekken uit het intensieve begeleidings-traject van deze drie scholen, die ook voor andere (bestaande en toetredende) begaafdheidsprofielscholen van belang zijn om van het BPS-profiel een succes te maken.

1. Het is zeer belangrijk dat alle betrokkenen voorzien worden van goede informatie en dat de communicatie goed verloopt. Die betrokkenen zijn niet alleen het management en de werkgroep; het gaat om het voltallige personeel, de ouders en de leerlingen. Deze cirkel van betrokkenen is nog uit te breiden met organisaties rondom de school, zoals PO-scholen.
2. Het is van essentieel belang dat de voltallige directie zich betrokken toont bij het traject om een begaafdheidsprofielschool te worden. Vanaf de hoogste organen moet worden uitgedragen dat het begaafdheidsprofiel een belangrijk onderdeel is

van (de missie en visie van) de school. Niet voor niets besteedde CPS extra aandacht aan het begeleiden van het management. De betrokkenheid van de schoolleiding is cruciaal voor het laten slagen van het traject.

3. Het moet niet blijven bij de betrokkenheid van het management. Het gaat vervolgens om het daadwerkelijk maken van keuzes en het faciliteren van de mensen die deze keuzes moeten gaan uitvoeren.

In het begeleidingstraject van de drie scholen is nog veel meer geleerd door de scholen én de begeleiders. Veel inhoudelijke zaken zullen hun weg binnen de vereniging vinden via kanalen als de BPS-Academie (zie hoofdstuk 10).

8.3 Uitbreiding naar het PO

CPS heeft zich de laatste jaren ingespannen om ten behoeve van het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen een netwerk van begaafdheidsprofielscholen in Nederland op te zetten, voor zowel het VO als het PO. Voor het VO heeft dat geresulteerd in een Vereniging BPS. De wens bestaat om ook voor het PO begaafdheidsprofielen beschikbaar te maken. Samen met een werkgroep van PO-scholen is onderzoek gedaan om te kijken op welke wijze dit het beste gerealiseerd kan worden. Uit dat onderzoek kwam naar voren dat er het beste een aparte afdeling binnen de bestaande Vereniging BPS kon worden opgericht. In de Algemene Ledenvergadering van de Vereniging BPS is besloten dat vanaf 1 januari 2014 een aparte tak 'PO' aan de vereniging wordt toegevoegd. Vanaf die datum kunnen ook scholen in het primair onderwijs lid worden.

Dit heeft gevolgen voor de inrichting van de vereniging. Zo zal in het bestuur van de vereniging (circa negen personen) straks ook deels afkomstig moeten zijn uit het PO. Er worden twee sectoren gevormd, één voor VO en één voor PO. Beide vallen onder het gezamenlijke bestuur, waarbij de portefeuilleverdeling van de bestuursleden garant staat voor voldoende bestuurlijke expertise binnen elk van de sectoren.

8.4 In een notendop: het netwerk

- Het project BPS en de Vereniging BPS hebben als doel om een landelijk dekkend netwerk van begaafdheidsprofielscholen te ontwikkelen en te onderhouden.
- Eind 2013 staat er een krachtige en zelfbewuste vereniging met 22 gecertificeerde leden en zestien aspirant-leden.
- Er zijn toelatingscriteria geformuleerd voor nieuwe toetreders: aspirant-scholen krijgen enige jaren de tijd om te toe te werken naar certificering.

- In het project zijn drie scholen intensief begeleid door CPS bij het behalen van het keurmerk.
- Deze scholen bouwden een gemeenschappelijke kennisbasis op, maakten keuzes over hoe zij het begaafdheidsprofiel in de eigen school wilden vormgeven en startten met de implementatie.
- Deze aanpak heeft goed gewerkt; scholen vonden het begeleidingstraject verrijkend.
- Om van het begaafdheidsprofiel een succes te maken, moet zijn voldaan aan drie voorwaarden: goede communicatie en informatievoorziening, de directie moet erachter staan en mensen binnen de schoolorganisatie moeten gefaciliteerd worden om handen en voeten te geven aan het nieuwe profiel.
- Per 1 januari 2014 wordt er een afdeling PO toegevoegd aan de Vereniging BPS.

Het BPS-Keurmerk: certificering en visitatie

Hoe garandeert de Vereniging BPS de kwaliteit van de begaafdheidsprofielscholen? Daartoe is een BPS-Keurmerk in het leven geroepen. Om in aanmerking te komen voor dat keurmerk, doorlopen scholen een certificeringstraject, waarvan onder meer visitaties deel uitmaken. We bespreken in dit hoofdstuk het instrumentarium met betrekking tot certificering en visitatie. En we stellen ons de vraag of uitbreiding van het instrumentarium richting het primair onderwijs mogelijk is.

Een serieus keurmerk

Lang niet iedere school in het certificeringstraject behaalt het keurmerk moeiteloos. Dit blijkt uit het feit dat de laatste jaren het proces van visitatie voor scholen niet altijd automatisch heeft geleid tot een certificering. In de afgelopen jaren ontving een aantal scholen geen onvoorwaardelijke certificering voor vier jaar, maar de verplichting om binnen twee jaar opnieuw gevisiteerd te worden. Het mag duidelijk zijn dat dit kan worden beschouwd als een ernstige waarschuwing. Kortom: het visitatietraject is een serieuze aangelegenheid geworden. Dit wordt door de scholen ook zo begrepen.

9.1 Wat moet een school doen om het keurmerk te behalen?

Scholen mogen zich begaafdheidsprofielschool noemen als ze voldoen aan de toelatingscriteria van de Vereniging BPS (zie paragraaf 8.1). Een school kan zelf in beeld brengen hoe ver ze is met de inrichting van het begaafdheidsprofiel. Dit kan met behulp van het zelfbeoordelingsinstrument (zie hoofdstuk 6), dat is ontwikkeld in het project BPS VO I. Het zelfbeoordelingsinstrument is een omvangrijke papieren itemlijst, met behulp waarvan een school zichzelf kan toetsen op kwaliteitscriteria binnen zes thema's aangaande het begaafdheidsprofiel: organisatie en beleid,

onderwijs en leren, zorg en begeleiding, communicatie met ouders, leerlingen en omgeving, profijt voor andere leerlingen, kwaliteitsverbetering en borging. Het zelfbeoordelingsinstrument (bijlage 14) kan worden gedownload via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl.

In het project BPS VO II is het zelfbeoordelingsinstrument doorontwikkeld. Er ligt nu een afgeslankte digitale versie: een enquête, bedoeld voor leraren, ouders, schoolmanagers, leerlingen en omgeving (in ieder geval het PO, maar ook uitbreiding naar andere externe instellingen is mogelijk, zoals bedrijfsleven, universiteiten, enzovoort). Op basis van de uitslagen van de enquête stellen scholen zelf een ontwikkelagenda op, waarin ze beschrijven welke stappen ze gaan zetten om verder te werken aan de kwaliteit en zo het certificaat te verwerven of te behouden.

Scholen beoordelen niet alleen zelf hoe het staat met (de ontwikkeling van) het eigen begaafdheidsprofiel; ze worden ook door andere begaafdheidsprofielscholen van de Vereniging BPS beoordeeld via visitaties. Scholen die met succes de visitatie afronden, krijgen het predicaat begaafdheidsprofielschool. Om ervoor te zorgen dat scholen goed toegerust zijn om collega-scholen te kunnen beoordelen, worden zij getraind in en voorbereid op het zelf visiteren van andere scholen. Dat gebeurt met een in het project BPS VO II ontwikkelde scholingsmodule, zodat jaarlijks een intern scholings- en voorbereidingstraject zijn beslag kan krijgen.

In het kader zetten we het ‘certificeringsinstrumentarium’ nog eens op een rij.

Instrumentarium

Er ligt een goed vormgegeven, eenvoudig te hanteren, digitaal toegankelijk en samenhangend pakket van instrumenten ter ondersteuning van de visitatie- en certificeringsprocedure. Dat pakket bestaat uit:

- de gedragscode van de vereniging (zie paragraaf 1.4),
- een digitaal onderzoeksinstrument (een enquête als basis voor de op te stellen ontwikkelagenda),
- een trainingsprogramma van een dag ter voorbereiding van de scholen op het visitatie- en certificeringsproces (en een evaluerende bijeenkomst ter verbetering van deze dienst). Hieraan nemen zowel te visiteren als visiterende scholen deel,
- een basisdocument ‘visitatie en communicatie’ met tips voor de scholen.

Deze materialen zijn gebundeld in het zogenaamde *Draaiboek visitatie* (zie bijlage 15 via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl).

9.2 Het visitatietraject

Een visitatiecommissie bestaat uit: een voorzitter en secretaris vanuit de vereniging, een schoolleider, een expertdocent, twee leerlingen van andere scholen. De voorzitter en de secretaris visiteren meerdere scholen per schooljaar en zijn daardoor een constante factor als het gaat om het hanteren van een norm. De schoolleider en de expertdocent (die een keer een visitatie uitvoeren) worden getraind in hun rol als lid van een visitatiecommissie op de scholings- en voorbereidingsdag.

De visitatiecommissie als geheel, exclusief de leerlingen, heeft een vooroverleg waarin ze op basis van de door de te visiteren school beschikbaar gestelde documentatie haar visitatie voorbereidt. De commissie beoordeelt de kwaliteit in eerste instantie op basis van de resultaten van de vragenlijsten en de ontwikkelagenda, met de visitatie als verdiepingsinstrument. (En dus niet in eerste instantie op basis van waarnemingen tijdens de visitatiedag en bestudering van door de school aangeleverde documenten). Leerlingen nemen ook deel aan de visitaties met een eigen, door de visitatiecommissie opgesteld, onderzoeksprogramma. De expertdocent bereidt de twee leerlingen voor op de visitatie.

Scholen die gevisiteerd worden, leveren in datzelfde jaar zelf ook leden van visitatiecommissies bij andere scholen. Vertegenwoordigers van scholen zijn zelf dus onderdeel van de visitatiecommissies. Zoals uit de kritische visitaties is gebleken, nemen ze deze taak serieus en wordt het niet een ons-kent-onsaangelegenheid.

De scholen van de Vereniging BPS zijn een steeds sterkere rol gaan spelen bij het uitvoeren van visitaties. Deze visitaties worden niet alleen gehouden vanuit de benadering van 'het collegiale gesprek', maar ze zijn ook een daadwerkelijke beoordeling van de kwaliteit van de school. De activiteit combineert dus een collegiale visitatie met een daadwerkelijke *audit*. Omdat de visitatie een steeds serieuzere zaak is geworden binnen de vereniging, wordt het BPS-Keurmerk ook steeds sterker. Dat is ook wat de vereniging wil. Daarbij helpt het dat de vaste visiteurs vanuit de vereniging steeds meer bedreven raken in hun werk.

Gedegen voorbereiding

Scholen die de visitatie ondergaan, zijn er in de praktijk achter gekomen dat het een heel jaar kan kosten om je als school goed op de visitatie voor te bereiden. Dit heeft wel als voordeel dat alle betrokkenen binnen de school worden doordrongen van het begaafdheidsprofielthema en gaan nadenken

over de vragen of de school het goede doet en of ze dat op een goede manier doet. Met name door de enquête onder alle betrokkenen worden scholen wakker geschud en op scherp gezet.

9.3 Certificering in het PO

Op basis van in het verleden opgestelde criteria heeft CPS basisscholen gecertificeerd in het kader van het toenmalige project BPS PO. Als deze scholen tot de vereniging toetreden, zullen ze uiteraard hun certificering behouden. Als het tijdstip voor het verlengen van de certificering aanbreekt (na vier jaar), moeten ze echter aan nieuwe criteria voldoen. Net als bij de sector VO, zal ook voor het PO moeten worden gewerkt aan expertise in het visiteren van scholen. Dat zal gebeuren op grond van het door de Algemene Ledenvergadering van de Vereniging BPS vast te stellen beoordelingsinstrument. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de ervaringen van de begaafdheidsprofiel scholen VO. De Werkgroep Visitatie zal hiertoe worden aangevuld met personen uit het PO.

De Werkgroep PO heeft binnen de Vereniging BPS al wel een zelfbeoordelingsinstrument voor basisscholen opgeleverd, op grond waarvan het afgeven van certificaten zal worden geregeld. Op dit moment is er een Checklist BPS-PO beschikbaar, die scholen kunnen raadplegen om te kijken in hoeverre hun school het BPS-Keurmerk benadert (zie bijlage 16, via www.cps.nl of www.begaafdheidsprofiel scholen.nl). Uiteraard willen scholen die een lidmaatschap overwegen, eerst weten onder welke voorwaarden dat kan. Omdat bij het ter perse gaan van deze publicatie de contributie nog niet is geregeld en de vereniging ook nog geen vastgesteld zelfbeoordelingsinstrument PO heeft (het concept moet in 2014 nog worden goedgekeurd door de Algemene Ledenvergadering), kunnen scholen onder voorbehoud lid worden. Zodra deze zaken via besluitvorming in de Algemene Ledenvergadering komen vast te liggen, kan dit voorbehoud worden opgeheven of van het lidmaatschap worden afgezien. Deze werkwijze heeft als voordeel dat de betrokken scholen voor PO ook invloed hebben op de besluitvorming.

9.4 In een notendop: het BPS-Keurmerk

- De Vereniging BPS streeft naar een krachtig BPS-Keurmerk.
- Scholen die hiervoor in aanmerking willen komen, doorlopen een certificeringstraject.
- Dit bestaat uit een zelfbeoordeling en uit een beoordeling door een visitatiecommissie.
- De visitatiecommissie wordt mede gevormd door medewerkers van collega-begaafdheidsprofiel scholen. Deelnemers worden op deze taken voorbereid middels een training.
- Voor scholen in het primair onderwijs zal een vergelijkbaar certificeringstraject worden ontwikkeld.

De BPS-Academie

Door het project BPS en de Vereniging BPS is de BPS-Academie opgericht: een platform waar de kennis die binnen de deelnemende scholen wordt opgebouwd met elkaar wordt gedeeld. Door gebruik te maken van elkaars interesse, expertise en kennis werken de begaafdheidsprofielscholen aan kwaliteitsverbetering. De BPS-Academie zorgt voor meer verbinding tussen de begaafdheidsprofielscholen en daar hebben ze allemaal profijt van. De conferentie op 20 november 2013 kon worden beschouwd als een *kick off* van deze academie.

De BPS-Academie heeft een werkwijze ontwikkeld en concrete producten opgeleverd, die in dit hoofdstuk worden beschreven.

10.1 Doel en uitgangspunten

Het doel van de BPS-Academie is een platform te bieden aan docenten en management van begaafdheidsprofielscholen om samen te leren hoe steeds beter en effectiever om te gaan met hoogbegaafde leerlingen in de scholen. Plezier in het samen leren is hierbij net zo belangrijk als het verwerven van kennis over onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Elke begaafdheidsprofielschool dient zich mede-eigenaar (gebruiker en vormgever) van de academie te voelen en de relatie met de werkvloer te waarborgen.

Om dit te bereiken, zijn de volgende uitgangspunten geformuleerd:

- Elke gecertificeerde begaafdheidsprofielschool ontwikkelt een aanbod, waarvan aspiranten en andere begaafdheidsprofielscholen gebruik kunnen maken.
- Het aldus gegenereerde aanbod wordt in kaart gebracht en op niveau ingeschat. Zo ontstaat een aanbod voor beginnende en ervaren docenten en schoolleiders.
- Elkaar ontmoeten, leren kennen en bij elkaar in de keuken kijken werkt motiverend voor alle medewerkers. Het platform bevordert daarom de onderlinge uitwisseling.
- De BPS-Academie biedt de mogelijkheid om gezamenlijk specifieke scholing in te kopen en/of deze verder zelf te ontwikkelen. De cursussen/trainingen vinden hoofdzakelijk plaats in eigen schoolgebouwen, waardoor op kosten kan worden bespaard.

- Het aanbod dat de school levert aan de BPS-Academie wordt betrokken bij de vierjaarlijkse visitatie en valt onder het item 'De school is actief lid van de Vereniging BPS' (zie de gedragscode in paragraaf 1.4).
- Hoewel niet vereist, verdient het aanbeveling om het scholingsaanbod samen met een andere school te ontwikkelen. Dat stimuleert het leren en versterkt de band tussen de leden van de vereniging.

Bij deze uitgangspunten zijn ook al enkele zaken verder uitgewerkt. Zo wordt gesteld dat de scholing zich richt op het verbreden en verdiepen van vakinhoudelijke, didactische en pedagogische kennis en vaardigheden. Daarbij is het aanbod afgestemd op de schoolspecifieke behoeften van docenten, begeleiders en managers. De trainers worden gerekruteerd uit de lidscholen en (indien nodig) opgeleid door specialisten van buiten. Er wordt gewerkt volgens het 'train-de-trainersmodel'. Succesvolle trainers kunnen eventueel gedurende een schooljaar voor een bepaald aantal uren worden vrijgesteld om hun scholingswerk meerdere malen per jaar te kunnen aanbieden. Door deze vorm en keuze van uitvoering ontstaat een 'huis-academie', waarbinnen op financieel gunstige manier scholing voor het personeel geboden kan worden.

10.2 Niveaus binnen het aanbod

Er is genoeg expertise in de scholen om de BPS-Academie tot een succes te maken. Er is bijvoorbeeld al expertise en materiaal beschikbaar over de onderwerpen docentcompetenties, onderzoekend leren, portfolio, managementcompetenties, visitatie, regionale expertisefunctie, positioneren van de school als begaafdheidsprofielschool, ouderbetrokkenheid. Ook is nagedacht over een classificatie van de niveaus van het aanbod binnen de academie:

A. Ontmoeting

A.1: *Uitwisseling van **good practice***

Een niveau dat door elke school geboden dient te worden: het gaat erom aan elkaar te vertellen welke keuzes er zijn gemaakt op het terrein van het onderwijs aan hoogbegaafden en hoe de school praktische problemen oplost. Het gaat er ook om succesfactoren te benoemen en te delen wat lastige keuzes of drempels waren in het proces van de ontwikkeling als begaafdheidsprofielschool.

A.2: *Intervisie*

Op grond van een rapportage en/of een analyse van de geboekte successen laat men zien waarop men trots is. Dit wordt uitgewerkt in een workshop of een presentatie, waarna aan de deelnemers wordt gevraagd wat men ervan vindt, welke tips er uit te wisselen zijn en hoe verbeteringen tot stand gebracht kunnen worden. Voor intervisie

kunnen ook vaksecties van meerdere scholen bijeengebracht worden of hele HB-werkgroepen van scholen.

B. Scholing en training

B.1: Aanbod van gevorderde collega's op relevante onderwerpen

Op veel scholen is expertise ontwikkeld die relevant is voor de andere leden van de vereniging. In het bijzonder voor docenten die nieuw zijn op het terrein van hoogbegaafdheid kan dit een laagdrempelige vorm van kennismaking en scholing betekenen.

B.2: Aanbod van externe experts op relevante onderwerpen

Dit is het aanbod voor gevorderden. Voor degenen die zelf al scholing en training verzorgen voor collega's van de BPS-Academie kan dit aanbod eveneens nieuwe kennis en vaardigheden opleveren.

C. Buitencategorie

Deze categorie is bedoeld voor ad hoc activiteiten van hoog niveau. Men kan denken aan het bespreken van nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen, lezingen, master-classes of workshops van specialisten van naam.

Het cursusaanbod op de niveaus A2 en B1 omvat minstens twee bijeenkomsten van een dagdeel die tot doel hebben om kennis over te dragen, waarmee in de praktijk kan worden gewerkt, en ervaringen uit te wisselen.

Elke scholingsbijeenkomst, met name die op de niveaus A2 en B1, zal worden geëvalueerd en beoordeeld door de Werkgroep Academie (zie paragraaf 10.3.1). Dat is bedoeld als niveaubewaking en uiteraard als feedback voor degenen die het aanbod verzorgen.

De ambitie is dat deelnemers na deelname aan een aanbod van de BPS-Academie op de eigen school met het geleerde aan de slag gaan.

10.3 Organisatie

Om ervoor te zorgen dat de BPS-Academie kan floreren, is een goede interne organisatie onontbeerlijk. In deze paragraaf gaan we nader in op de organisatiestructuur.

10.3.1 Bestuur, verantwoordelijkheid en verantwoording

Er is een door de leden aan te wijzen Werkgroep Academie van drie personen gevormd, teneinde de organisatie en ontwikkeling van de BPS-Academie goed te laten verlopen. Daarbij worden onderscheiden:

1. Een voorzitter. Deze is aanspreekpunt voor het BPS-bestuur, legt verantwoording af tijdens de Algemene Ledenvergadering en heeft contacten met pedagogische centra.
2. Een penningmeester. Deze regelt de financiële afwikkeling met de scholen en de trainers, maakt een begroting en een financieel jaarverslag.
3. Een algemeen lid. Dit lid is verantwoordelijk voor de kwaliteitsborging, is ontwikkelaar en heeft contacten met de trainers.

De werkgroep legt in deze constructie verantwoording af aan het bestuur van de Vereniging BPS, dat zich op zijn beurt verantwoordt tijdens de Algemene Ledenvergadering. (In de praktijk zal het bestuur vragen aan de voorzitter van de Werkgroep Academie om - na accordering van de verantwoording - in de ALV het woord te voeren). Daardoor worden uitvoering en bestuur gewaarborgd en is het financiële reilen en zeilen ook voor de leden controleerbaar.

De Werkgroep Academie wordt bijgestaan door:

1. een coördinator die de aanvragen coördineert, uitnodigingen verstuurt en het organisatorische werk verricht dat in de ogen van de Werkgroep Academie nodig is,
2. een BPS-Raad. Dit is een groep *critical friends* uit wetenschappelijke organisaties die de breedte en de kwaliteit van het aanbod bewaakt.

10.3.2 Budget

De BPS-Academie heeft een eigen positie binnen de vereniging en werkt met een budget dat wordt toegekend door de vereniging. De baten komen uit de cursusgelden van de deelnemers. Kosten worden gemaakt voor:

- vergoeding per dagdeel voor de trainers voor de *voorbereiding* van de training,
- vergoeding per dagdeel voor de trainers voor de *uitvoering* van de training,
- eventueel huur trainingslocatie en kosten voor eten/drinken,
- expertise vergroten door inhuur van CBO, CPS, Novilo of andere instellingen,
- onderhouden website en het (laten) maken van een (digitale) brochure,
- secretariële ondersteuning voor verwerking vraag en aanbod,
- bestuurlijke kosten voor organisatie en ontwikkeling van de BPS-Academie.

10.3.3 Coördinatie binnen de school

Elke begaafdheidsprofielschool wijst een medewerker aan die verantwoordelijk is voor de interne en externe contacten ten behoeve van de BPS-Academie.

Vanwege de grote (fysieke) afstanden tussen de begaafdheidsprofielscholen zal vaak gekozen worden voor een incompanytraining. Dat vereist goede afstemming tussen de vraag van de school en de inhoud van de training/scholing.

De school bepaalt het niveau waarop zij een bijdrage levert aan de ontwikkeling van de activiteiten van de Academie (A1,2 of B1,2). Deze activiteit(en) wordt/worden gezien als onderdeel van de visitatie (onder het item 'bijdrage aan de activiteiten van de vereniging'). Als zodanig valt dit onderdeel dus onder de visitatiesystematiek. Door het bestuur van de vereniging zal een oordeel van de visitatiecommissie worden gevraagd. Het bestuur ziet dit als onderdeel van de kwaliteitsbewaking en de versterking van de expertise van de school. Facilitering van deze taak binnen de school hangt nauw samen met de ambitie die de school ten aanzien van het begaafdheidsprofiel heeft en dus ook met de ontwikkeling als begaafdheidsprofiel-school. Van aspirant-leden wordt niet verwacht dat zij een aanbod hebben (het mag wel, natuurlijk) maar van de gecertificeerde leden wel. Op het moment van visitatie zal er dus tevens een academieaanbod moeten liggen.

De BPS-Academie kan ook aan het werk voor het PO.

10.4 In een notendop: de BPS-Academie

- De BPS-Academie is een platform, waar de kennis die binnen de deelnemende scholen wordt opgebouwd met elkaar wordt gedeeld.
- Iedere gecertificeerde begaafdheidsprofielschool ontwikkelt een aanbod, waarvan aspirant-scholen en gecertificeerde scholen gebruik kunnen maken.
- Binnen het aanbod zijn niveaus vastgesteld. Niveau A is vooral gericht op ontmoeting (uitwisselen van goede voorbeelden, intervisie), niveau B op scholing en training en niveau C is bedoeld voor activiteiten van hoog niveau, zoals lezingen over nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen.
- Voor de organisatie en ontwikkeling van de BPS-Academie is een Werkgroep Academie ingesteld, bestaand uit drie personen: voorzitter, penningmeester en algemeen lid. Zij worden bijgestaan door een coördinator voor het organisatorische werk en een BPS-Raad die de kwaliteit van het aanbod bewaakt.
- De BPS-Academie heeft een eigen budget, dat wordt toegekend door de vereniging.

- Elke begaafdheidsprofielschool wijst een medewerker aan die verantwoordelijk is voor de interne en externe contacten ten behoeve van de BPS-Academie.
- Scholen leveren een bijdrage aan de totstandkoming van het aanbod van de BPS-Academie en worden daar ook op beoordeeld, als onderdeel van de visitatiesystematiek.

Oordelen van anderen

Van 2010 tot 2013 heeft in opdracht van het Ministerie van OCW de Rijksuniversiteit Groningen, in samenwerking met CPS, een onderzoek uitgevoerd naar het effect van het door de deelnemende scholen gevoerde begaafdheidsprofiel. Eind 2013 zijn er binnen deze effectmeting drie metingen geweest, waarover is gepubliceerd. Een publicatie over een vierde meting volgt nog. De publicaties zijn te vinden in bijlage 17, inclusief alle bronnen en verwijzingen. (Ze zijn te vinden via: www.cps.nl of www.begaafdheidsprofielscholen.nl).

In onderstaande paragrafen zullen de hoofdlijnen uit de eerste drie publicaties aan de orde komen.

11.1 Domeinen binnen het onderzoek

Het begaafdheidsprofiel behelst een brede, integrale schoolaanpak. Een school moet het reguliere curriculum aanpassen voor de specifieke groep van hoogbegaafde leerlingen. Dit heeft enerzijds consequenties voor docenten en schoolleiding en anderzijds voor het onderwijsbeleid en de zorgstructuur van de school. De manieren waarop de begaafdheidsprofielscholen dat concreet invullen, vertonen overeenkomsten, maar ook verschillen. Om inzicht te krijgen in de effecten van de door de scholen gemaakte keuzes, is er een effectmeting uitgevoerd. Het *doel* van deze meting was: onderzoek naar en zicht krijgen op het effect van het door de school gevoerde begaafdheidsprofiel en de daarbij gekozen interventies op vier niveaus of domeinen:

1. het beleid en management van de school als organisatie,
2. het onderwijs en het pedagogisch-didactisch handelen van de docent,
3. de begeleiding/zorg en de professionaliteit van de specialisten binnen de school,
4. het welbevinden en de ontwikkeling van de hoogbegaafde leerlingen op cognitief, sociaal-emotioneel en motivationeel terrein.

De effectmeting is gebaseerd op door de begaafdheidsprofielscholen ingevulde metingen en op de door scholen gehouden diepte-interviews.

De effectmeting is inhoudelijk gebaseerd op het zelfbeoordelingsinstrument. De thema's van het ZBI waar de scholen het hoogst op scoren, zijn: 'zorg en begeleiding' en 'kwaliteitsverbetering en borging'. Binnen andere thema's zijn er indicatoren waarop speciaal laag wordt gescoord, in het bijzonder binnen het thema 'onderwijs en leren' en binnen 'beleid en organisatie'. Het gaat dan vooral om indicatoren die zich richten op de deskundigheid van docenten, het differentiëren en realiseren van meer flexibele en/of individuele leertrajecten en het vastleggen en borgen van specifieke maatregelen op het gebied van onderwijs en begeleiding aan hoogbegaafde leerlingen in de daarvoor geschikte documenten en structuren van de school.

Tijdens de laatste meting kwam naar voren dat leerlingen en ouders vooral waarde hechten aan de persoonskenmerken van gewaardeerde docenten en in mindere mate aan hun competenties. Uiteindelijk bleken de volgende kenmerken van belang:

- de docent is/reageert enthousiast over/op talent (bij leerlingen),
- de docent kan zaken zien vanuit het perspectief van de leerling,
- de docent respecteert de individualiteit, het zelfbeeld en de oprechtheid van leerlingen.

Deze kenmerken komen in hoge mate overeen met hetgeen in de standaard voor de docent is opgemerkt (zie paragraaf 4.1).

11.2 Beleidvoerend vermogen van scholen

Een belangrijke conclusie is ook dat er voor bepaalde thema's nog behoorlijke verschillen kunnen bestaan in hoe schoolleiders en docenten de situatie op hun school beoordelen als het gaat om het onderwijs aan hoogbegaafden. Bij begaafdheidsprofielscholen wordt een integrale aanpak voorgestaan, waarbij het beleid door iedereen in de school wordt gedragen. Dit is feitelijk echter niet overal het geval. Opvallend hierbij is dat juist scholen die al langer bezig zijn met het thema en die al langer bij de Vereniging BPS zijn aangesloten hier minder hoog op scoren dan gewenst wordt. Verscheidene scholen die net zijn aangesloten, vertonen juist weinig discrepanties. Blijkbaar is het neerzetten van een gezamenlijk gedragen profiel iets wat aan het begin wel lukt en zit de uitdaging vooral in het gezamenlijk vasthouden van dat profiel.

Uit de analyse van de gegevens blijkt verder, dat geen van de 25 scholen al helemaal tevreden is over het huidige, feitelijke niveau waarop de begaafdheidsprofielkenmerken (de complete set indicatoren van het zelfbeoordelingsinstrument) zijn geïmplementeerd. Voor alle scholen is dus nog verdere ontwikkeling nodig.

11.2.1 Aandachtspunten

Al met al kwam uit het onderzoek naar voren dat er drie belangrijke aandachtspunten voor verdere beleidsontwikkeling zijn. We noemen ze hierna.

1. De deskundigheid van docenten in het afstemmen op de behoeften van hoogbegaafde leerlingen met specifieke aandacht voor:
 - het realiseren van op leerlingen afgestemde individuele leerroutes,
 - het realiseren van leerjaaroverstijgend onderwijs,
 - collegiale consultatie of intervisie.
2. Bevorderen van het engagement van docenten bij de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen door:
 - stimuleren van bewustwording van het belang van een breed gedragen expertise in deze materie,
 - docenten (structureel) te betrekken bij leerlingbesprekingen en te werken met handelingsplannen,
 - docenten de mogelijkheid te bieden te reflecteren op het eigen handelen en daarmee de professionele dialoog gaande te houden.
3. Het belang van het netwerk voor het samenwerken, doorontwikkelen en delen van kennis binnen de individuele en de gezamenlijke scholen, bijvoorbeeld door middel van collegiale consultatie en intervisie en door deelname van alle betrokken functionarissen aan netwerkbijeenkomsten.

Uit de literatuur blijkt dat bij een veranderingsproces geen sprake is van een lineair, maar van een cyclisch verloop. Het is een proces waarbij continu, op basis van evaluaties, doelen (bij)gesteld en aangepast worden. Een en ander is dus een punt van aandacht voor de bij het netwerk betrokken scholen.

11.2.2 Aanbevelingen

Op basis van de gevonden uitkomsten komen de onderzoekers tot een drietal aanbevelingen:

1. Bevorder de deskundigheid van alle docenten die op de begaafdheidsprofielscholen lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen. Bied deze docenten gekwalificeerde scholing, zodat ze kennis kunnen verwerven over uitingen van hoogbegaafdheid en over het creëren van een voor hoogbegaafde leerlingen motiverende en stimulerende leeromgeving. Resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar belangrijke kenmerken en competenties van effectieve docenten van hoogbegaafde leerlingen, in samenhang met resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar motiverende leeromgevingen, zouden hierbij uitgangspunt moeten zijn.

2. Zorg voor meer kennis over en aandacht voor cultuurspecifieke achtergronden van leerlingen. Het is belangrijk dat docenten in het motiveren van en lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen kunnen afstemmen (qua gedrag) op verschillende culturen en achtergronden.
3. Stimuleer de aandacht voor ouderbetrokkenheid bij het begaafdheidsprofiel. Hierbij kunnen bevindingen uit onderzoek over ouderbetrokkenheid, zoals deze zijn te vinden op onder andere de website van de overheid, als uitgangspunt worden gehanteerd.

De rol van de schoolleiders is in het onderzoek niet nadrukkelijk aan de orde geweest. Het accent heeft gelegen op het handelen van docenten. Uit literatuur is echter genoegzaam bekend dat de rol van schoolleiders cruciaal is bij het tot stand brengen van veranderingen. Dat bleek ook uit ons project. Hier ligt nog een belangrijk aandachtspunt voor de schoolleiders binnen het netwerk.

11.3 In een notendop: de effectmeting

- Het begaafdheidsprofiel behelst een integrale schoolaanpak. De manieren waarop begaafdheidsprofielscholen dit concreet invullen, vertonen overeenkomsten en verschillen.
- Om zicht te krijgen op de effecten van de door begaafdheidsprofielscholen gemaakte keuzes heeft de Rijksuniversiteit Groningen, samen met CPS, een effectmeting uitgevoerd. Hieruit blijkt onder meer:
 - Sommige scholen die al langer bezig zijn met het thema hoogbegaafdheid scoren minder hoog dan gewenst op de integrale aanpak.
 - Geen van de 25 scholen is al helemaal tevreden; bij alle scholen is nog ontwikkeling mogelijk.Belangrijke aandachtspunten voor verdere ontwikkeling zijn: bevorderen deskundigheid en engagement van docenten, meer investeren in het netwerk (samenwerking, doorontwikkelen, kennis delen).
- De onderzoekers bevelen aan te investeren in de deskundigheidsbevordering van alle docenten die op begaafdheidsprofielscholen lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen, in kennis over het motiveren van en lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen van verschillende culturen en achtergronden en in ouderbetrokkenheid.

Samenvatting en conclusies

Het project Begaafdheidsprofielscholen (BPS) VO II ging in 2010 van start om te borgen wat er op de begaafdheidsprofielscholen bereikt was in de voorafgaande periode en om de kwaliteit van onderwijs en begeleiding op deze scholen door te ontwikkelen.

In de terminologie van het project waren de kernthema's:

- kwaliteitsborging en kwaliteitsontwikkeling,
- regionale expertisefunctie en doorlopende leerroute,
- instandhouding netwerk door verbreding en vernieuwing van het aantal begaafdheidsprofielscholen,
- effectmeting.

In het project zijn we veel te weten gekomen over wat nodig is om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen zo effectief mogelijk in te richten. In deze publicatie deden we daar verslag van. In dit laatste hoofdstuk zetten we de voornaamste bevindingen nog eens op een rij.

Voor de *leerlingen* is er een portfolio ontwikkeld dat zij in eigen beheer kunnen gebruiken. Het BPS-ePortfolio biedt de leerling de gelegenheid om alle extra's of andere wijzen van leren vast te leggen, mede ten behoeve van het vervolgonderwijs. Onderzoek toont aan dat juist bij de groep hoogbegaafde leerlingen de metacognitieve vaardigheden zich niet voldoende ontwikkelen in het voortgezet onderwijs. Het BPS-ePortfolio zou in de toekomst een hulpmiddel kunnen zijn om die metacognitieve vaardigheden wél te ontwikkelen. Daartoe moet de set van te ontwikkelen competenties voor de doelgroep op maat gemaakt worden.

Ten behoeve van *docenten* en het *schoolmanagement* zijn standaarden ontwikkeld die duidelijk maken wat nu net dat extra is dat een begaafdheidsprofielschool nodig heeft om hoogbegaafde leerlingen effectief te bedienen. Deze standaarden zijn geen afvinklijsten, maar documenten, bedoeld als inspiratiebron. Waarschijnlijk heeft vooral het middenkader hier baat bij in de gesprekken met docenten en strategisch management.

In het project is stevig ingezet op de doorontwikkeling van het *zelfbeoordelings-instrument*. Niet omdat dit inhoudelijk niet goed was, integendeel, maar om deze complete set toegankelijk te maken voor leerlingen, ouders en de schoolomgeving. Zodoende is een instrument ontwikkeld voor onderlinge visitatie met kenmerken van een audit. Dáár ligt de kern van die doorontwikkeling: werken aan de kwaliteit door ook verantwoording af te leggen. Er is daarom door de betrokken scholen veel energie gestoken in de ontwikkeling van een niet te bureaucratisch systeem van certificering.

Deze aanpak om tot vierjaarlijkse certificering te komen, vormt tevens een waarborg voor kwalitatieve *instandhouding en uitbreiding van het netwerk* van begaafdheidsprofielscholen. Voor aspirant-leden ligt een voorbeeldaanpak klaar, wat overigens niet verhindert dat veel inspanningen en een lange adem nodig zijn om de noodzakelijke cultuurverandering te bewerkstelligen. De voorbeeldaanpak kan bijdragen aan de vervulling van de ambitie om door te groeien tot begaafdheidsprofielschool. Na visitatie - doorgaans na een periode van drie jaar - kan de aspirant-school gecertificeerd worden tot volwaardig begaafdheidsprofielschool.

In het proces van visitatie en certificering zijn de afgelopen projectperiode flinke veranderingen gekomen. Zo worden scholen nu onderling betrokken bij elkaars visitaties door plaats te nemen in de visitatiecommissies. Scholen worden hierin getraind en begeleid. Al met al is zo een levendige en ambitieuze *vereniging* ontstaan en een krachtig Keurmerk-BPS. De ambitie blijkt ook uit het gegeven dat vanaf 1 januari 2014 de vereniging wordt opengesteld voor scholen in het primair onderwijs.

De praktijk bleek weerbarstig bij het vormgeven aan de functie van *expertschool in de regio*. Lokale verhoudingen maken het de ene school moeilijk en de andere makkelijk om een stevige band met het primair onderwijs of met het hoger onderwijs op te bouwen en behulpzaam te zijn bij het vinden van oplossingen voor vragen van andere VO-scholen. Om de functie van expertschool in de regio goed te kunnen vervullen, zijn acht essentiële activiteiten inhoudelijk uitgewerkt, en voorzien van een lijst met tips.

De begaafdheidsprofielscholen zijn zich ervan bewust dat een voortdurende inspanning nodig is om het onderwijs HB-proof te maken. Uit de *activiteitenplannen* die binnen het kader van het project werden opgesteld en de ontwikkelplannen van scholen die zich op een visitatie voorbereidden, blijkt dat vrijwel alle scholen het ontwikkelen van de *bekwaamheid van docenten* op het gebied van onderwijs aan hoogbegaafden als het belangrijkste speerpunt zien, of in ieder geval als een van de belangrijkste speerpunten. Ook de *effectmeting* ondersteunt deze aandacht van de scholen voor een voortgaande ontwikkeling van de deskundigheid van docenten.

De oprichting van een *BPS-Academie* beoogt een aantal in het project ontwikkelde zaken te borgen, namelijk de netwerkfunctie en de functie van het opbouwen, bewaren en weer delen van expertise. Deze academie zal gebruik gaan maken van expertise die binnen de groep van begaafdheidsprofielscholen aanwezig is, maar eveneens van deskundigheid daarbuiten, zodat voortdurend ook resultaten uit wetenschappelijk onderzoek op het terrein van hoogbegaafdheid onder de aandacht van de betrokkenen kunnen komen.

Al met al kunnen de begaafdheidsprofielscholen trots zijn op wat zij als groep hebben bereikt: een landelijk dekkend netwerk van expertscholen die op reisafstand beschikbaar zijn voor elke hoogbegaafde leerling in Nederland, met organisatorische voorwaarden (zoals de Vereniging BPS, het visitatietraject, de BPS-Academie) om de belofte van kwaliteit ook in de toekomst waar te maken.

Verklarende lijst van afkortingen

ALV	=	Algemene Ledenvergadering
BPS	=	begaafdheidsprofiel(school)
havo	=	hoger algemeen voortgezet onderwijs
HB	=	hoogbegaafd(en)/hoogbegaafdheid(s)
HO	=	hoger onderwijs (hogescholen, universiteiten)
HRM	=	human resource management
Inspectie	=	Inspectie van het Onderwijs (Onderwijsinspectie)
M-profiel	=	profiel Cultuur & Maatschappij of profiel Economie & Maatschappij
MT	=	managementteam
N-profiel	=	profiel Natuur & Techniek of profiel Natuur & Gezondheid
OCW	=	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Ministerie van)
OL	=	onderzoekend leren
PDCA	=	<i>Plan, Do, Check, Act</i> (PDCA-cyclus)
PO	=	primair onderwijs
tl	=	theoretische leerweg (in het vmbo)
vmbo	=	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VO	=	voortgezet onderwijs
vwo	=	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WO	=	wetenschappelijk onderwijs
ZBI	=	zelfbeoordelingsinstrument

Bijlagen

Overzicht van alle (online) bijlagen

De eerste drie bijlagen maken deel uit van deze publicatie. Het gaat om:

- Bijlage 1: BPS-ePortfolio, handleiding
Bijlage 2: Het verschil. Kenmerken van HB-docenten en standaard voor docentexpertise BPS
Bijlage 3: *Format* beschrijving opdrachten onderzoekend leren

Deze drie bijlagen zijn ook online te downloaden via www.cps.nl en/of www.begaafdheidsprofielscholen.nl

Via deze websites zijn verder de volgende bijlagen te vinden:

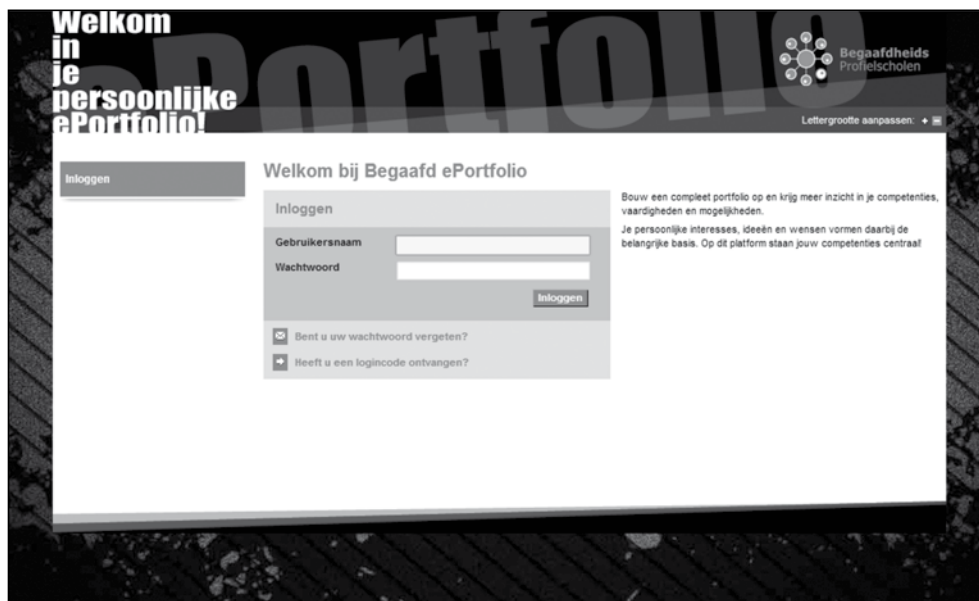
- Bijlage 4: Scoren van standaard docentexpertise BPS
Bijlage 5: Scoren van standaard MT-profiel BPS
Bijlage 6 t/m 11: Voorbeelden van onderzoekend-lerenopdrachten
- De reis van de rode bloedcel
 - Latijn, de kunst van het vertalen
 - Ich bin ein Berliner
 - Maak een bordspel
 - Kunst, tijdens en vlak na WOI
 - McCaesar
- Bijlage 12: Voorbeeld van een communicatieplan
Bijlage 13: Voorbeeld van een plan van aanpak (algemeen en schoolspecifiek)
Bijlage 14: Zelfbeoordelingsinstrument
Bijlage 15: Draaiboek visitatie
Bijlage 16: Checklist BPS-PO
Bijlage 17: Effectmeting, samenvattingen

Bijlage 1: BPS-ePortfolio, handleiding

In deze bijlage lopen we de demo van het BPS-ePortfolio stap-voor-stap door, aan de hand van 'screenshots' van de virtuele omgeving. Het BPS-ePortfolio kan worden bekeken door in te loggen in het demo-portfolio (te bereiken via Begaafd.mijnportfolio.nl). Gebruikersnaam is 'DemoBPS' en wachtwoord is eveneens 'DemoBPS'.

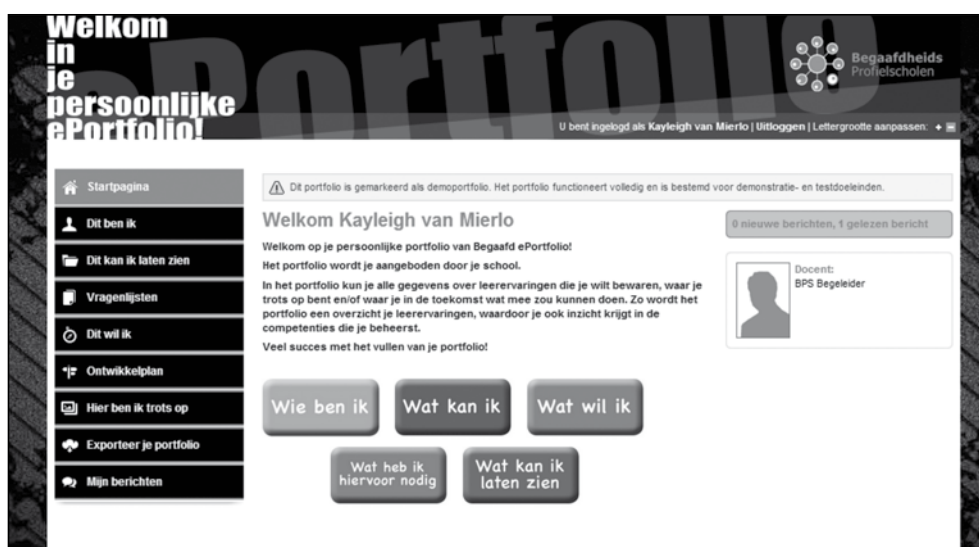
Inlogpagina

De school maakt een BPS-ePortfolio aan voor de leerlingen. Leerlingen kunnen inloggen op hun BPS-ePortfolio via de hier afgebeelde pagina.

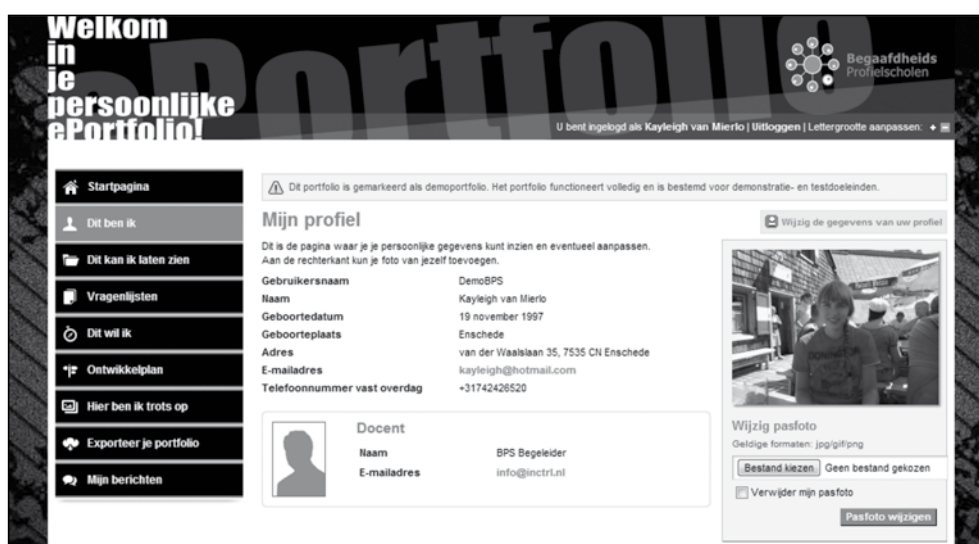
Startpagina

Na het inloggen komt de leerling uit op onderstaande startpagina. Hier is een overzicht te zien van de knoppen waaruit het ePortfolio bestaat. Navigeren kan zowel via de gekleurde knoppen onder aan de pagina als via het uitrolmenu links.

Dit ben ik (mijn profiel)

Deze pagina is te bereiken via de gekleurde knop 'Wie ben ik' of direct via de knop 'Dit ben ik' in het linkermenu. Op deze pagina kan de leerling zijn algemene gegevens weergeven en een foto van zichzelf uploaden. Daarnaast is op deze pagina zichtbaar welke docent(en) begeleider is/zijn van de leerling.

Dit kan ik laten zien (mijn portfolio)

Via de gekleurde knop 'Wat kan ik' of via het uitrolmenu links op de pagina komt de leerling op de pagina 'Dit kan ik laten zien'. Hier kan hij heel diverse leerervaringen weergeven: van een bijbaantje (als de leerling dat al heeft) tot projecten op school. Bij deze ervaringen is het ook mogelijk om documenten en certificaten te uploaden.

Welkom in je persoonlijke ePortfolio!

U bent ingelogd als Kayleigh van Mierlo | Uitloggen | Lettergrootte aanpassen: + -

Begaafdheids Profielscholen

Startpagina
Dit ben ik
Dit kan ik laten zien
Vragenlijsten
Dit wil ik
Ontwikkelplan
Hier ben ik trots op
Exporteer je portfolio
Mijn berichten

Dit portfolio is gemarkeerd als demoportfolio. Het portfolio functioneert volledig en is bestemd voor demonstratie- en testdoeleinden.

Dit kan ik laten zien

Importeer gegevens uit LinkedIn

Op deze pagina kun je 'bewijzen' van je leerervaring, kennis en kunde plaatsen. Bewijzen zijn bijvoorbeeld diploma's, projecten of cursussen die je hebt gedaan. Denk ook aan vaardigheden die je hebt ontwikkeld tijdens hobby's of in je vrije tijd. Alles wat je ervaring aantoont, kan je aan deze pagina toevoegen.

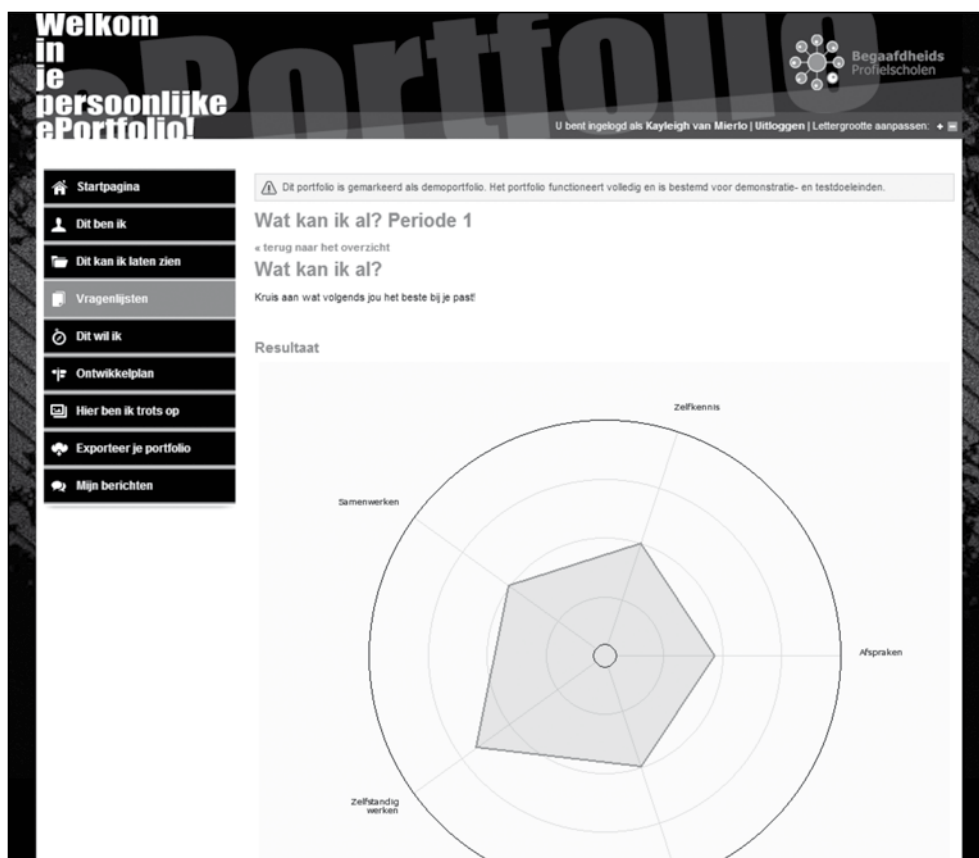
Ervaring

07/2011 - heden	Zwembad de Dolfijn	6-25 medewerkers Medewerkster kassa en horeca In de zomer en in de weekend werk ik in het zwembad. Ik zit onder andere bij de kassa om entreekaartjes te verkopen. Ik wijs mensen de weg naar de kleedkamer. Daarnaast beman ik de snackcorner (pataat, ijs, drinken, broodjes etc.) - Sociale vaardigheden - Hulpvaardig - Vriendelijk - Netjes - Kan goed met geld omgaan	Nog geen projecten toegevoegd.
09/2009 - heden	Bonhoeffer college	101-500 medewerkers Scholier VWO Ik volg het VWO. Ik ben een 'plus' leerling. Hiervoor mag ik extra projecten doen. Ik heb het profiel Economie en Maatschappij gekozen. Als extra vakken volg ik Spaans en CKV3.	
10/2013 - heden	Project: Project RTV Oost	Reporter Als extra project neem ik interviews af bij RTV Oost om te kijken hoe het is om als journalist te werken. (zie ook bij overige documenten) RTV Oost is een regionale Radio en Televisie zender in en voor Overijssel.	
09/2013 - heden	Project: Lid leerlingenraad	Voorzitter	

Vragenlijsten/competenties

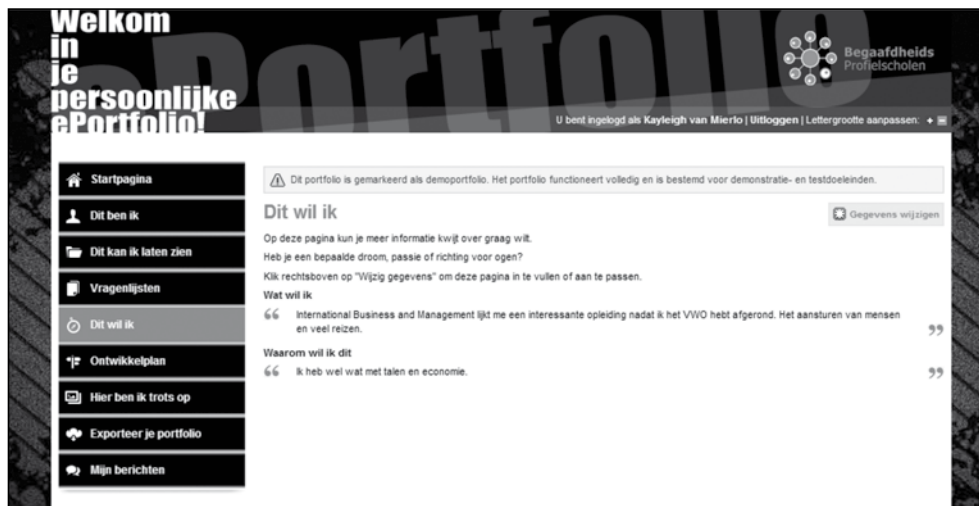
Bij 'Vragenlijsten' kan de leerling een zelftest doen om zijn competenties in kaart te brengen. Door dezelfde vragenlijst meerdere keren per jaar in te vullen, wordt de leercurve van de leerling zichtbaar.

Er is de mogelijkheid om de bestaande lijst te laten vervangen door een andere vragenlijst. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om, naast deze zelftest, 360 graden feedback in te zetten (zodat meerdere mensen de leerling kunnen beoordelen).

Dit wil ik/mijn ambitie

Hier kan de leerling weergeven ‘wat hij wil’ en ‘waarom hij dat wil’ (ambitie en motivatie). Dit onderdeel kan helpen om een bepaald doel voor ogen te houden.

Ontwikkelpplan

Op deze pagina in het ePortfolio kunnen leerlingen ontwikkelpunten voor zichzelf formuleren en aangeven welke activiteiten zij gaan ondernemen om het ontwikkeldoel te bereiken.

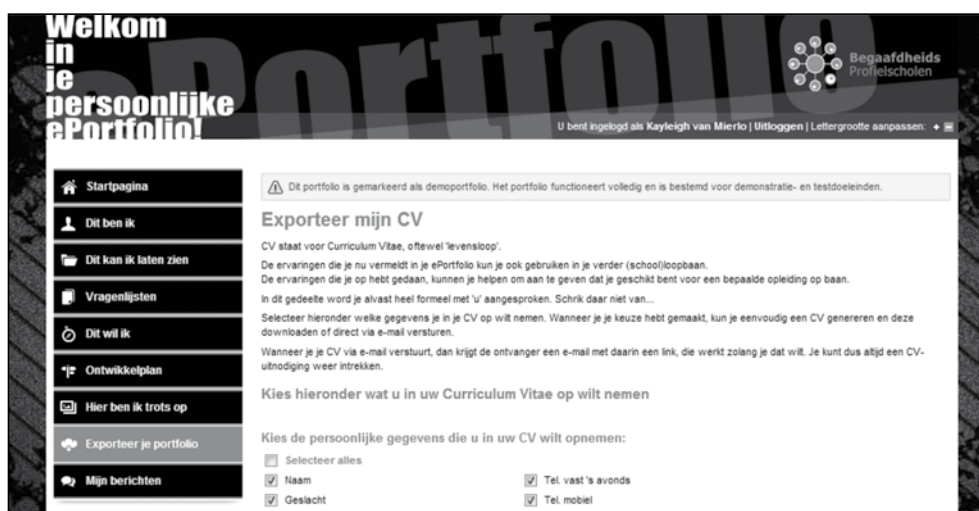
Hier ben ik trots op/fotoboek

Op deze pagina's kunnen leerlingen foto's plaatsen, bijvoorbeeld van werkstukken, maar ook van leerervaringen/leermomenten.

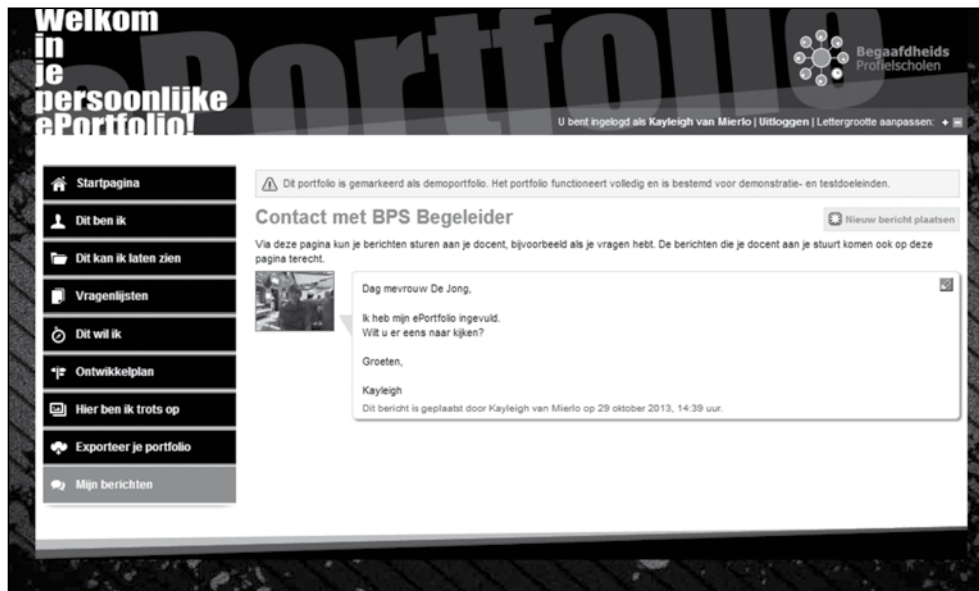
Exporteer mijn cv

Op deze pagina kan de leerling zijn curriculum vitae exporteren. Er wordt dan een cv gegenereerd in Pdf of Word. Daarnaast is het mogelijk om het ePortfolio rechtstreeks te mailen naar iemand.

Mijn berichten

Via 'Mijn berichten' kunnen de leerling en zijn begeleider met elkaar communiceren.

Bijlage 2: Het Verschil

Kenmerken van HB-docenten en standaard voor docentexpertise BPS

Auteur: Jan van Os, i.s.m. Zeger van Hoffen, CPS

“A sailor would use different tactics with water that’s a mile wide and a foot deep, a mile deep and a foot wide, and a mile wide and a mile deep”
(Terry Mohaupt, NAGC-group).

Wat maakt jou als leerkracht HB-proof?

Het verschil in kwaliteit tussen de coaches van een top- en een amateurclub wordt bepaald door een overeenkomst, namelijk: ze weten allebei precies wat de spelers nodig hebben om op hun eigen niveau goed te kunnen presteren. Het spel is hetzelfde, maar ze kiezen de technieken die het best passen bij de mogelijkheden van hun spelers en die zullen enorm verschillen.

Om de een of andere reden willen amateurtrainers altijd graag precies weten hoe toptrainers te werk gaan. Want je weet maar nooit. Voor docenten is dat niet anders: welke docent wil niet graag weten hoe je het beste les kunt geven aan slimmere kinderen?

Uitgangspunt

Een docent is voor alle leerlingen vaak van doorslaggevend belang (meer dan vakinhoud, methode of werkvorm). Hoe ouder de leerling, hoe meer de waardering verschuift van persoonlijke naar intellectuele waarden, maar dan nog...

Als je lesgeeft aan hoogbegaafden, beheers je alle reguliere doceertechnieken, docentrollen en -competenties (basisniveau). Je bent met name goed in differentiëren en klassenmanagement (gevoerd niveau), je hebt oog voor en houdt rekening met verschillende leerstijlen (expertniveau). En je bent idealiter een kei in het begeleiden van zelfverantwoordelijk leren (excellentniveau).

Voor onderwijs aan hoogbegaafden zijn docentvaardigheden op ten minste het expertniveau gewenst.

Aanpak

Bij het ontwerp van een standaard voor docentvaardigheden is gekozen voor een benadering vanuit vier invalshoeken. In twee kolommen zijn praktijk (*wat we doorgaans in de klas zien*) en gewenste situatie (*wat goed zou zijn voor hoogbegaafden*) naast elkaar gezet. In de kolom 'normaal' (zie de tabel hierna) wordt een aantal van deze aspecten genoemd, namelijk de punten die te weinig HB-*proof* zijn. In de kolom 'extra' (daarnaast) staat voor diezelfde punten wat je zou moeten doen om je onderwijs HB-*proof* te maken.

Toelichting op het schema

Beide kolommen zijn in vier stukken verdeeld: herkennen, stimuleren, faciliteren, oprekken. Dit zijn de vier invalshoeken van waaruit je als leerkracht de leerlingen benadert om ze te laten floreren (Robinson & Aronica, 2009). Deze perspectieven zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en altijd alle vier tegelijkertijd van even groot belang. Elk van deze vier delen bestaat uit drie vakjes:

- In het bovenste vakje staat wat er in de les gebeurt (wat er door jou georganiseerd wordt).
- In het tweede vakje staat wat je als docent doet.
- In het derde vakje staat wat je in huis hebt (kenmerken, kennis, vaardigheden, houding, benadering, strategie, et cetera).

Opmerking 1

Als een *diploma halen* het doel is, dan is een (beperkte) keuze uit de extra-kolom genoeg. Hoe meer het om *op eigen niveau leren* gaat, hoe meer voor hoogbegaafden de extra-kolom van toepassing zal zijn.

Opmerking 2

Uit de tweede kolom kan een checklist samengesteld worden, bijvoorbeeld:

- met vijf bolletjes: *dit doen we nog niet* / *we zijn net begonnen* / *dit zijn we aan het uitproberen* / *we zijn er bijna* / *dit doen we*,
- of met vier: *basis* / *gevorderd* / *expert* / *excellent*.

Per docent en per school kan zo een onderling vergelijkbare score worden vastgesteld.

Opmerking 3

Om in de praktijk iets van deze punten terug te zien, is per betrokken docent een concrete invulling van het HOE nodig.

Op grond van de beschrijvingen in de tweede kolom zijn elementen geselecteerd, die zijn opgenomen in de standaard (zie paragraaf 4.1 en eind van deze bijlage). Uitgangspunt is dat leidinggevend, zonder zelf expert of deskundig te zijn,

op basis van de geformuleerde standaard de gesprekscyclus kunnen inrichten en kunnen sturen op doceergedrag.

HERKENNEN	
normaal (maar niet genoeg)	extra (maar geen luxe)
<i>meer objectief/ algemeen, soms zelfs anoniem</i> I leerlingen worden (vooral) als groep aangesproken de regels zijn duidelijk/zij doen wat iedereen doet leerling-info wordt gebruikt voor de begeleiding en speelt verder vaak geen rol gelijke monniken, gelijke kappen de zwakkeren krijgen extra aandacht ze geven hun mening via leerlingenquêtes	<i>meer individueel/ situationeel/ specifiek/ subjectief</i> I alle leerlingen weten zich gekend en gehoord ze geven aan (of ontdekken) wat zij willen bereiken leerling-gegevens worden benut voor het onderwijs en gaandeweg aangevuld van stereotypering en bevoordeling is geen sprake iedereen krijgt waar hij recht op heeft ze geven feedback/hun mening/uiten hun frustraties
II je gaat uit van de bekende gegevens je plaatst hier en daar vraagtekens bij capaciteiten je gaat ervan uit dat de stof nieuw voor ze is je gaat af op de cijfers je houdt bij of het huiswerk gemaakt is je spreekt de ouders als het slecht gaat je merkt of ze het naar hun zin hebben	II je verdiept je in je leerlingen en ziet wat anderen niet zien je identificeert vaardigheden (m.n. sterke punten) je vraagt naar wat ze al van het onderwerp weten je ontdekt hoe iemand leert en werkt je vult (test)gegevens aan met waarneming je stemt het beeld regelmatig af met ouders je hebt tijd voor je leerlingen en komt voor ze op

III je bent betrokken, autonoom, competent jouw mening telt je bent jezelf je bent geïnteresseerd in je leerlingen ze kunnen bij je terecht als er wat is je gaat uit van de overeenkomst tussen leerlingen	III je blijft kijken naar wat een leerling doet en kan je stelt je oordeel (vaak) uit je staat open voor leerlingen zoals ze zijn je wilt weten wat iemand in zijn element brengt je hebt inzicht in de cognitieve, sociale en emotionele behoeften en ook intellectuele groei van alle leerlingen je gaat uit van de verschillen tussen leerlingen je kunt omgaan met fakegedrag
waarom dit niet genoeg is	waarom dit geen luxe is
hoogbegaafde leerlingen passen zich vaak snel aan of maken zich onzichtbaar ze benadelen daarmee zichzelf ze belemmeren hun eigen functioneren de kans dat ze afhaken en tot stilstand komen is groot of ze verbergen zich in <i>fakegedrag</i>	deze leerlingen zijn anders dan anderen zij hebben erg weinig 'ontwikkelingsgelijken' en voelen vaak weinig aansluiting bij leeftijdsgenoten ze ontwikkelen daardoor geen sterk zelfbeeld jouw extra (h)erkenning compenseert dat een beetje vooral als ze zich niet steeds hoeven te bewijzen

STIMULEREN	
normaal (maar niet genoeg)	extra (maar geen luxe)
I leerlingen zijn zich bewust van valkuilen en risico's en weten dat ze nog tekortkomen ze weten het doel van de les ze voeren het programma uit feedback is aan de taak gekoppeld het doel is haalbaar er is weinig of geen keuzevrijheid je zorgt dat ze wat te doen hebben er is interactie om de stof te verduidelijken fouten worden voorkomen of betreurd	I uitzonderlijke prestaties krijgen alle aandacht vonken (die tot belangstelling leiden) springen over leerlingen weten zich uitgedaagd en spannen zich in de taken liggen vaak net boven hun beheersingsniveau <i>continue feedback</i> op de behoefte afgestemd er ligt een 'wenkend perspectief' in het verschiet leerlingen kunnen (taken of aanpak) kiezen er wordt geen overbodig werk gedaan er is interactie i.v.m. nieuwe ideeën en plannen fouten maken wordt als nuttig ervaren
II je doet alles goed duidelijk voor je maakt duidelijk dat jij je twijfels hebt je waarschuwt, wijst op valkuilen je neemt de bekende weg je bent tevreden als het cijfer goed is (ongeacht de inzet) je bent kritisch verwachtingen staan niet ter discussie, bijv.: <i>als je een acht haalt, heb je goed geleerd/ een acht is ruim voldoende (eigenlijk te veel)/fouten maken is een afgang</i> je weet hoe je moeilijkheden voorkomt je wilt controle, je wilt het antwoord weten	II leerlingen doen iets voor, jij soms ook, of je doet mee je bemoedigt intellectuele onafhankelijkheid je schenkt (zelf)vertrouwen en moedigt aan je stimuleert durf en toont het zelf je evalueert, geeft feedback je legt de lat net iets boven het niveau van de leerling je besteedt aandacht aan verwachtingen, bijv.: <i>als je hard werkt, ben je dan nog wel slim?/ ergens voor knokken, is dat wel 'cool'?/ toegeven dat je iets niet kan... kun je dat wel maken?</i> je bent toegankelijk, laagdrempelig je weet wat je moet doen als je het antwoord niet weet

III goed klassenmanagement efficiency verantwoordelijkheid vertrouwen extrinsieke beloning	III prettig werkklimaat (antifaalangst!) effectiviteit brede interesse, enthousiasme, humor gedeelde interesse intrinsieke beloning (antiperfectionisme!)
waarom dit niet genoeg is	waarom dit geen luxe is
voor HB-leerlingen is de gebruikelijke weg te kleinschalig het brengt hen 'nergens', tenzij ze hun leersysteem aanpassen (zichzelf 'handicappen') ook denken ze vaak hun slimheid te moeten bewijzen (waar ook veel talent voor nodig is...)	om hun talent te benutten, moeten hoogbegaafde leerlingen hun eigen gang kunnen gaan (uitproberen, bevragen, bediscussiëren) daar is extra aandacht en bevestiging voor nodig dit bevrijdt hen van de last om zich slim te moeten gedragen zodat ze gewoon lekker op hun manier kunnen werken

FACILITEREN	
normaal (maar niet genoeg)	extra (maar geen luxe)
I leerlingen krijgen (via een planning) stof en werk op de leerstof staat vast de toets is het doel er wordt vanuit de delen naar het geheel gewerkt bij de instructie en uitleg staan feiten centraal gericht op een voldoende toets- of examen-cijfer leerlingen lezen, luisteren ze voeren opdrachten uit ze hoeven niet meer te doen dan op de planning staat je controleert het opgegeven werk vragen die te ver voeren, worden afgekapt er wordt frequent (schriftelijk) getoetst de norm is een groepsnorm	I het is steeds duidelijk om welke inhoud en om welke acties het gaat, wat de voorwaarden zijn en wat de resultaten moeten zijn eigen verantwoordelijkheid is concreet ingevuld leerlingen zijn actief-aanwezig, participeren, nemen initiatief en plannen zelf er wordt vanuit een geheel naar de delen gewerkt niet de feiten, maar de kwesties staan centraal gericht op inhoud en onderzoeksvaardigheden ze doen onderzoek of ontwikkelen iets nieuws ze doen ervaring op en verwoorden dat ze laten elkaar zien hoe je iets doet en vergelijken de resultaten vragen van leerlingen vormen een serieus uitgangspunt er worden verschillende toetsvormen gehanteerd voor beoordeling gelden ook individuele eisen

II uitgangspunt: <i>onderwijzen en kennis-overdracht</i> (vooral: <i>weten dat</i>, maar ook: <i>weten hoe</i>) je zorgt voor een goed verloop van de lessen je volgt de methode en geeft uitleg (en laat samenwerken) de methode (met aanvullingen) staat centraal leerlingen zijn afhankelijk van jou als docent (eenzijdig) je spreekt een (of twee) intelligentie(s) aan	II uitgangspunt: <i>leren en kennisconstructie</i> (<i>weten dat, weten hoe, weten waarom en ook meta-weten</i>) je organiseert de onafhankelijkheid van leerlingen je geeft ze niet direct antwoord, maar een hint je leidt inhoudelijk in, je legt contact met bronnen, deskundigen en ontwikkelingsgelijken de methode is één van de bronnen je draagt expertise over, je organiseert interactie, samenwerking en participatie $\text{\AA}$ (wederkerig) je overtuigt leerlingen van het nut van een taak je benut verschillen, speelt in op mogelijkheden en op meerdere intelligenties als het op de ene manier niet lukt, probeer je een andere
III je bent gek van je vak en je brengt dat over je weet hoe je een curriculum aanpast of compact je toont excellente communicatieve vaardigheden	III je weet wat er nodig is om ze in hun element te brengen je voelt je thuis bij grote tempowisselingen je houdt ervan om elke dag bevraagd te worden over de inhoud, de techniek en talloze andere dingen
waarom dit niet genoeg is	waarom dit geen luxe is
de normale aanpak vergt te veel impulsbeheersing (luisteren, afwachten), daardoor benutten deze leerlingen hun talent vaak om te dagdromen de normale invalshoek (feiten) is vaak tegengesteld aan hun favoriete benadering (overzicht en concepten), waardoor ze hun vleugels niet uit hoeven te slaan	deze leerlingen komen op gang als ze gebruik kunnen maken van hun kracht (dus door iets uit te proberen, maken, (be)vragen, (be)discussiëren, etc.) ze leren met ongebruikelijke sprongen en hebben de gelegenheid nodig om dingen in hun eigen ritme te doen (soms zeer langzaam, soms megasnel) als daar geen ruimte voor is, staan ze stil

OPREKKEN	
normaal (maar niet genoeg)	extra (maar geen luxe)
I samenwerken betekent voor jou: <i>werkafspraken maken</i> uitgangspunt is gemiddeld voldoende enthousiasme is fijn, maar soms te hoog gegrepen gewoon is genoeg/de groep is de norm uitleg = vereenvoudigen, begrijpelijk maken de stof is afgebakend ze ontdekken of ze (makkelijk/moeilijk) meekomen denkwerk is geen doel op zichzelf prestaties worden vergeleken met het gemiddelde	I voor jou is samenwerken: <i>leren, verder komen</i> je moedigt het nemen van intellectueel risico aan leerlingen ervaren ruimte om te groeien zij geloven in eigen mogelijkheden en zien hoe ver zij zijn er is ruimte voor diepgang en voor eigen vragen er zijn geen (of weinig) begrenzingen ze ontdekken verder te kunnen dan zij dachten leerlingen denken (op hoger niveau) ze vergelijken hun prestatie met de vorige
II jij bent een uitzondering, voor jou gelden andere regels jij geeft les, jij hoeft niet meer te doen wat zij doen op school ben je zo langzamerhand wel uitgeleerd je maakt het niet te moeilijk/versterkt graag de basis twijfel, perfectionisme en gemakzucht = geen probleem, zolang de resultaten goed zijn je werkt volgens plan (lineair) je eigen ontwikkeling speelt geen rol het gaat om de toets/ze leren voor de toets je helpt vergissingen herstellen, versperringen omzeilen en beperkingen opheffen	II je bent een van de rolmodellen, bijv.: <i>de onderzoeker</i> (je bent dan wel volwassen, ervaren, intellectueel of anderszins superieur, maar leren blijft leuk...) je hebt zelf ook een (of meer) <i>critical friend(s)</i> je voorziet in specifieke psychologische basisbehoeften je versterkt mentale competenties je herkent en verzorgt denkontwikkeling je zet aan tot denken je blijft je eigen HOTS en CT ontwikkelen je geeft boven het niveau les je staat open voor onverwachte dingen, je werkt lateraal je zorgt voor uitdaging (risico)

III sterk in het schoolprogramma en het eigen vak status zorgen dat de opdracht goed uitgevoerd wordt en dat de resultaten goed zijn als het kan, toegeeflijk zijn weten dat leerlingen eigenlijk liever iets anders doen steeds dezelfde manier proberen	III vakinhoudelijk sterk/interdisciplinaire instelling bestand tegen 'onbegrip' in de directe omgeving vragen stellen, oproepen of helpen formuleren zoeken naar de vraag achter de vraag verleiden (intrinsieke motivatie oproepen en versterken) open staan voor denkprikkels/nieuwsgierig voorstellingsvermogen/creatief denken/geduld
waarom dit niet genoeg is	waarom dit geen luxe is
doelen die binnen het groepsgemiddelde liggen leiden tot passiviteit als het niet je peergroup is en verdrijven de zelfmotivatie	een doel (iets nieuws, dat belangrijk en nuttig is) dat net buiten bereik ligt, geeft de broodnodige gelegenheid om hard te werken en sterkt de zelfmotivatie

STANDAARD
HERKENNEN
<i>Naast professionaliteit (autonomie, competenties, authenticiteit, emotionele stabiliteit, interesse in leerlingen en beschikbaar zijn voor leerlingen)</i>
Een HB-gekwalficeerde docent: • erkent verschillen tussen leerlingen als uitgangspunt voor professioneel pedagogisch en didactisch handelen, • besteedt veel aandacht en zorg aan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld van deze specifieke groep leerlingen, • onderzoekt de specifieke leerbehoefte(n) van HB-leerlingen, • geeft leerlingen de ruimte om zelf ideeën aan te dragen en uit te voeren, • is in staat eigen oordelen op te schorten en kritisch te (laten) onderzoeken.
STIMULEREN
<i>Naast professionaliteit (klassenmanagement, instructie, didactisch repertoire)</i>
Een HB-gekwalficeerde docent: • beschikt over enthousiasme voor meer dan alleen zijn eigen vak, • heeft een brede belangstelling, • beschikt over humor en kan humor effectief inzetten tijdens de les, • is sterk gericht op het effect van zijn doceergedrag door regelmatige evaluatie van zijn doceergedrag met leerlingen en ouders, • is zelfkritisch op het versterken van faalangst en perfectionisme bij leerlingen.
FACILITEREN
<i>Naast professionaliteit (deskundigheid, inhoudelijk en onderwijskundig, communicatieve vaardigheden)</i>
Een HB-gekwalficeerde docent: • geeft ruimte voor vragen, het stellen van vragen en het durven maken van fouten, • stelt zelf vragen die prikkelen tot nadenken en onderzoeken, • vraagt niet van alle leerlingen dezelfde inspanning en resultaten, • hanteert verschillende manieren om te toetsen, • past kennis over metacognitieve processen en leerstrategieën toe in de les, • voorkomt waar mogelijk overbodige activiteiten die tot een voorspelbaar resultaat moeten leiden, • is zelf leerbaar en voortdurend bezig met het ontwikkelen van eigen kennis en vaardigheden en toont dit ook in het lesgeven aan deze leerlingen.

OPREKKEN

Naast professionaliteit (communicatieve vaardigheden, enthousiasme, doorlopende leer- of ontwikkelingslijnen, structuur, resultaatgerichtheid)

Een HB-gekwalficeerde docent:

- prikkelt de nieuwsgierigheid van leerlingen,
- stimuleert het stellen van (onderzoeks)vragen,
- laat leerlingen nadenken over de vraag achter de vraag,
- bevordert creatieve denkprocessen en ongewone oplossingen,
- stelt hoge eisen en formuleert in samenspraak met leerlingen hoge, maar wel haalbare, doelen.

5

⁵ De bronnen waar deze bijlage op is gebaseerd zijn te vinden via: www.cps.nl, bijlage 2 of via www.begaafdheidsprofielscholen.nl, bijlage 2.

Bijlage 3: *Format* beschrijving opdrachten onderzoekend leren

Dit *format* is bedoeld voor docenten die onderzoekend-lerenopdrachten gaan maken voor het gebruik in hun eigen groep en/of voor gebruik door hun collega's. Het *format* bestaat uit twee onderdelen. Eerst beschrijven we het materiaal voor leerlingen (onderdeel A). Dit materiaal moet zo ontworpen worden, dat de leerling min of meer zelfstandig de teksten, opdrachten en oefeningen kan lezen en uitvoeren. (Dit betekent overigens niet dat het volledig 'zelfsturend lesmateriaal' moet zijn).

Daarna volgt de docentenhandleiding (onderdeel B). Aanwijzingen voor de docent die de lessenserie zal gaan geven (ten aanzien van theorie, werkvormen en begeleiding) worden hier apart vermeld.

A. Materiaal voor leerlingen

0. Gegevens

- titel, lessenserie,
- vak, thema,
- aantal lessen van x-aantal minuten,
- (media)bronnen die in de lessen gebruikt worden (naam werk, maker en jaartal),
- tekstbronnen die in de lessen gebruikt worden (titel, auteur, jaartal, bronvermelding).

1. Omschrijving

Omschrijf de leerinhouden en de hoofdopdracht van deze lessenserie in maximaal honderd woorden. Benoem de kern van het lesproject op een compacte manier. Zorg dat de leerling meteen snapt waar deze lessenserie over gaat en wat hij ongeveer gaat doen. Dit tekstje moet aantrekkelijk en uitdagend zijn; je spreekt de leerling rechtstreeks aan. Dit is een *mind organizer* van hetgeen allemaal volgt in de lesbeschrijving.

2. Leerdoelen

Benoem altijd receptieve, reflectieve en productieve doelen. Een hoofddoel heeft betrekking op de hele lessenserie (wordt aan het einde gerealiseerd). Een subdoel heeft betrekking op een les en wordt in de loop van een les gerealiseerd. Alle doelen moeten bestaan uit zowel een gedragscomponent als uit een inhoudscomponent. Bijvoorbeeld: 'Je kunt drie verschillende manieren benoemen waarop vrouwen verbeeld worden in de media.'

Het is belangrijk dat je leerdoelen formuleert die te 'controleren' zijn bij je leerlingen. Vermijd dus werkwoorden als: leren, weten, kennis hebben van, kennen of begrijpen. Gebruik liever werkwoorden als: benoemen, ontwerpen, vertellen, toelichten, opsommen, visualiseren, bediscussiëren, verdedigen, illustreren, voorspellen of demonstreren.

3. Lesbeschrijving

Je lessenserie bestaat uit een x-aantal bijeenkomsten van een x-aantal minuten. Elke lesonderdeel werk je apart uit (zie hierna), waarbij je de genoemde aspecten opneemt. Let op: de onderdelen 'oriëntatie', 'analyse' en 'productie' hoeven niet noodzakelijkerwijs in de beschreven volgorde aan bod te komen. De uitdaging is om lesmateriaal te ontwerpen dat afwisselende werkvormen biedt en ruimte laat voor onderzoek en experiment van de leerling.

INTRO

Elk onderdeel in je lessenserie wordt ingeleid in voor leerlingen begrijpelijke taal. Maak duidelijk wat het subthema is binnen het hoofdthema van de lessenserie. Schrijf teksten die met elkaar een coherent en lopend geheel vormen.

ORIENTATIE

De teksten moeten door de leerlingen zelfstandig gelezen en begrepen kunnen worden, zodat je er (discussie)vragen of opdrachten aan kunt verbinden. Citaten (met bronvermelding) opnemen, maar voorkom dat je hele lappen tekst integraal overneemt.

ANALYSE (analysevragen, discussies, oefeningen)

Dit zijn relatief korte theorie- of praktijkopdrachten naar aanleiding van teksten of bronnen die er vooral voor dienen de leerling meer inzicht te geven in het thema, in theoretische concepten of in de betekenis van bepaalde bronnen.

RESEARCH

Dit zijn langdurige opdrachten, waarbij veel ruimte is voor eigen inbreng van de leerling. Dit soort opdrachten kun je gebruiken om de leerling theoretische zaken te laten uitdiepen of vooronderzoek te laten doen. Voorbeelden: *mindmaps*, bronnen-onderzoek, verzamelingen, *webquests*, essays, schetsen, beeldende experimenten.

PRODUCTIE

Dit is de kernopdracht van je lessenserie. Zorg dat de opdracht logisch verbonden is met de rest van de leerstof. Dat lukt het beste, wanneer de hoofdopdracht al aan het begin van de lessenserie bekend wordt gemaakt en alle andere lesonderdelen hier een functionele relatie mee hebben.

REFLECTIE

Werkproces en eindproduct(en) van de leerlingen worden altijd door hen gepresenteerd, toegelicht en bediscussieerd. Denk na over werkvormen waarmee dat het beste kan worden gedaan in de lessenserie.

4. Voorwaarden/eisen

Formuleer aanvullende eisen (dit zijn dus geen beoordelingscriteria, maar voorwaarden) die betrekking kunnen hebben op bijvoorbeeld: samenwerking van leerlingen, veiligheid, copyright en privacy.

5. Producten

Welke producten moet de leerling aan het einde van de lessenserie gerealiseerd hebben? Noem niet alleen eindproducten, maar ook relevante reflectie- en analyseopdrachten en schetsontwerpen (hoeveel?)

6. Beoordelingscriteria +

Zorg dat criteria altijd zijn afgeleid van leerdoelen (alle doelen die je noemt, moeten hierin dus terugkomen). Maak daarnaast een beoordelingsmodel, waarin je laat zien wat de weging is van elk criterium en hoe dit leidt tot een eindbeoordeling.

B. Docentenhandleiding

Dit deel van de lessenserie is bedoeld voor de docent en dus onzichtbaar voor de leerling. Hierin staat alles wat nodig is om de les succesvol te kunnen verzorgen. Hierna passeren de verschillende aandachtspunten de revue.

Algemene toelichting

Een toelichting op het centrale thema en de bedoeling van de lessenserie. Hierin kunnen ook aanwijzingen staan ten aanzien van de ruimte die de docent heeft om de lessenserie uit te breiden of aan te passen. Verder is er aandacht voor:

- Benodigde materialen, apparatuur, software, eisen voor het lokaal. Geef aan wat de docent nodig heeft om deze les uit te voeren. Geef tips voor laagdrempelige online applicaties en apparatuur als alternatief voor dure professionele soft- en/of hardware.

- Toelichting op de analyse- en researchopdrachten. Wat moet de docent allemaal weten om de opdrachten/het onderzoek te kunnen begeleiden? Suggereer didactische werkvormen en geef tips voor het uitvoeren en bespreken van deze onderdelen in de klas. Geef hier ook de antwoorden op de analysevragen en biedt zicht op de gewenste resultaten van discussies, oefeningen en onderzoeksopdrachten.
- Aanvullende theorie. De belangrijkste theorie en bronnen neem je op in het leerlingmateriaal. Daarnaast kan het nodig zijn om de docent aanvullende artikelen en bronnen te geven die de leerstof verdiepen. De docent kan zelf besluiten of hij dit materiaal opneemt in zijn les (bijvoorbeeld door een artikel uit te delen en te bespreken of extra bronnen te bespreken). Alle aanvullende teksten en bronnen moeten door middel van links of bijlagen worden opgenomen in de docentenhandleiding.
- Toelichting op de 'grote' productieopdracht. Doe voorstellen voor didactische werkvormen, te gebruiken apparatuur en materiaal (geef bijvoorbeeld links naar gratis online software op internet).
- Toelichting op de reflectie. Doe voorstellen voor didactische werkvormen, waarmee de presentatie, reflectie en beoordeling kunnen worden vormgegeven door de docent.

Beoordelingscriteria

De lessenseries zouden kunnen worden beoordeeld aan de hand van de volgende criteria:

1. Kwaliteitsbeschrijving van het lesmateriaal voor de leerling en de docentenhandleiding

Het lesmateriaal is compleet en duidelijk geformuleerd en heeft een aantrekkelijke uitstraling door pakkende inleidingen, treffende formuleringen en een heldere opmaak.

2. Samenhang tussen de verschillende onderdelen

Receptie (bronnen, theorie), productie (onderzoek, praktijkopdrachten) en reflectie (op het eigen werk en dat van anderen) zijn volledig geïntegreerd en wisselen elkaar regelmatig af tijdens de lessenserie (dus niet alleen theorie vooraf en reflectie aan het einde).

3. De lessenserie biedt ruimte voor onderzoek en eigen initiatief

Er is sprake van onderzoekende leerlingen; zij benaderen thema's en problemen vanuit verschillende invalshoeken. Het werk ontwikkelt zich via (materiaal)experimenten, ontwerpen/schetsen en probeersels.

4. Er is sprake van relevante onderwijskundige doelen

Doelen zijn concreet, relevant en haalbaar en hebben betrekking op voor onderzoekend-lerenopdrachten geformuleerde elementen.

Lessenseries worden, na toestemming, naar verwachting in de toekomst (2014) vrijwel ongewijzigd ter beschikking gesteld via de website van BPS (www.begaafdheidsprofielscholen.nl) met bronvermelding of naamsvermelding van de ontwerper van de opdracht. Ze worden, zo mogelijk, ook opgenomen als voorbeeldmateriaal in de BPS-Academie.

Adres Vereniging BPS

Vereniging BPS
p/a Bezuidenhoutseweg 252-253
2594 AM Den Haag
Tel: [070] 331 52 37
E-mail: mvhartingsveldt@vbs.nl

Enkele decennia geleden werd hoogbegaafdheid vaak beschouwd als een luxeprobleem. Het inzicht dat hoogbegaafde leerlingen een andere manier van onderwijs en begeleiding nodig kunnen hebben, was toen nog geen gemeengoed. Sindsdien is er veel veranderd. De politiek plaatste het onderwerp 'excellentie' hoog op de agenda en veel scholen gingen met het thema aan de slag.

De afgelopen jaren heeft het landelijk netwerk van begaafdheidsprofielscholen veel ervaring opgedaan met het effectief inrichten van het onderwijs aan hoogbegaafden. De auteurs laten zien hoe deze scholen in de praktijk werken aan het ontwikkelen en borgen van een passend onderwijsaanbod voor getalenteerde leerlingen, met een op hun behoeften toegesneden didactische en pedagogische aanpak. Ze maken ook duidelijk dat de leerlingen baat hebben bij een integrale benadering en benadrukken het belang van constante kwaliteitsverbetering.

Slim onderwijs doe je zó richt zich primair op docenten, teamleiders en schoolleiders binnen en buiten de groep van begaafdheidsprofielscholen, maar ook bestuurders in het onderwijs kunnen de inhoud ter harte nemen. Het boekje bevat concrete tips en tools, waarmee scholen direct aan de slag kunnen.

CPS Blijvend resultaat

We adviseren, trainen, organiseren conferenties, publiceren en doen onderzoek.

Zo stimuleren we scholen om hun ambities te realiseren. Met blijvend resultaat.